

7825

Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΓΑΠΗΝΗ ΗΣΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Το έντυπο αυτό τυπώθηκε ως χειρόγραφο. Είναι συμπληρωματικό βοήθημα σχετικών μαθημάτων για την Ιστορία της γλώσσας μας και τη σχολική της καθιέρωση, κι έτσι δέν έχει αυτότελή σημασία.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ

I. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΟ

ΑΛΦΑΒΗΤΟ

- I. 'Αλφάβητο φοινικικό
- II. 'Αρχαίο ελληνικό
- III. 'Ανατολικό ελληνικό
- IV. Δυτικό ελληνικό

	I.	II.	III.	IV.
α	𐤀	Α	Α	Α
β	𐤁	Β	Β	Β
γ	𐤂	Γ	Γ	Γ
δ	𐤃	Δ	Δ	Δ
ε	𐤄	Ε	Ε	Ε
ς	𐤅	Ζ	Ζ	Ζ
ζ	𐤆	Η	Η	Η
θ	𐤇	Θ	Θ	Θ
ι	𐤈	Ι	Ι	Ι
κ	𐤉	Κ	Κ	Κ
λ	𐤊	Λ	Λ	Λ
μ	𐤋	Μ	Μ	Μ
ν	𐤌	Ν	Ν	Ν
ξ	𐤍	Ξ	Ξ	Ξ
ο	𐤎	Ο	Ο	Ο
π	𐤏	Π	Π	Π
ρ	𐤐	Ρ	Ρ	Ρ
σ	𐤑	Σ	Σ	Σ
τ	𐤒	Τ	Τ	Τ
υ	𐤓	Υ	Υ	Υ
φ	𐤔	Φ	Φ	Φ
χ	𐤕	Χ	Χ	Χ
ψ	𐤖	Ψ	Ψ	Ψ
ω	𐤗	Ω	Ω	Ω

2. Η ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

(στην κλασική εποχή, ως τα 403 π.Χ.)

'Απόστασια, επιγραφή μ' ένα ψήφισμα της εκκλησίας του δήμου, από το τέλος του 5. αιώνα. Έχει την απόφαση να επιστραφούν στους θεούς τα χρήματα που είχαν αφαιρεθή από τους ναούς των, για να χρησιμεύουν στις ανάγκες του Πελοποννησιακού πολέμου. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε μία πλάκα, που βρέθηκε στο Χαρβάτι, στο Ιερό εκκλησίας, πίσω από τον Ίμνιό.

- α) ΕΔΟΥΧΕΝΤΕΙΒΟΛΕΙΚΑΙΤΟΔΕΜΟΙΚΕΚΡΟΡΙΞΕΡΡΥΤΑΝΕΥΜΕΝΕΣΙΘΕΟΣΕ
 ΛΡΑΜΑΤΕΥΕΥΡΕΙΣΕΠΕΣΤΑΤΕΚΑΛΛΙΑΣΕΙΓΕΡΟΔΟΝΑΙΤΟΙΣΘΕΟΙΣ
 ΤΑΧΡΕΜΑΤΑΤΑΦΕΙΛΟΜΕΝΑΕΡΙΔΕΤΕΙΑΘΕΝΑΙΑΙΤΑΤΡΙΧΙΑΙΑΤΑΛΑΝΤΑ
 ΑΝΕΝΑΚΤΑΙΕΡΟΛΙΝΗΑΕΦΕΦΙΣΤΟΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣΗΜΕΔΑΡΟΑΡΩΔΙ
 ΟΝΑΙΔΕΑΡΟΤΟΝΧΡΕΜΑΤΟΝΑΕΣΑΡΟΔΟΣΙΝΕΣΤΙΝΤΟΙΣΘΕΟΙΣΕΦΕΦΙΣΜΕ
 ΝΑΤΑΤΕΡΑΤΟΙΣΕΛΛΕΝΟΤΑΜΙΑΙΩΝΤΑΝΥΝΚΑΙΤΑΛΛΑΕΣΤΙΤΟΥΤΟΝ . . .

β) Όταν μεταγράψουμε το κείμενο αυτό με τὰ συνηθισμένα μικρά στοιχεία και με χωρισμένες τις λέξεις παρουσιάζει τὴν ἀκόλουθη μορφή:

*Εδοχσεν τει βολει και τει δεμοι. Κεχροσις επρυντανευε, Μνε-
σιθσος εγραμματαευε, Ευπειθες επεσιτατε. Καλλιας ειπε Αποδομαι
τοις θεοις τα χρεματα τα οφελόμενα, επειδε τει Αθσναιαι τα
τρισχιλια ταλαντα ανενεγκται ες πολιν, ηα εφσφεισιτο, νομισματος
ημεδαπο. Αποδομαι δε απο τον χρεματον α ες αποδοσιν εστιν
τοις θεοις εφσφεισιμενα, τα τε παρα τεις Ελλενοταμιαις οντα νυν
και ταλλα α εστι τουτον τον χρεματον, και τα εκ τεις δεκατες επει-
δαν πρσθει. Δογισασθον δε ηοι λογισται ηοι τριακοντα ηοιπερ νυν
τα οφελόμενα τεις θεοις ακριβος, σνναγογες δε τολ λογιστον ε βολε
αυτοκρατορ εστο. Αποδοτιον δε τα χρεματα ηοι πρυντανες μετα τεις
βολες και εχσσαιφροντον επειδαν αποδοσιν, ζετσεσαντες τα τε πινακια
και τα γραμματα και εαμ πο αλλοθι ει γεγραμμενα αποφαινοντον
δε τα γεγραμμενα ηοι τε ηιερες και ηοι ηιεροποιοι και ει τις
αλλος οιδεν...*

γ) Τό ἴδιο κείμενο, ἂν εἶχε γραφή λίγο ἀργότερα, στό λεγόμενο ἰωνικό ἀλφάβητο καί με τὰ γνώριμά μας στοιχεῖα, θά εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή:

ΕΔΟΞΕΝ ΤΗ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ κτλ.

δ) Καί ἂν τό γράψουμε καθὼς συνηθίσσαμε νά γράψουμε τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς στά σκελεῖα:

*ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. Κεχροσίς ἐπρυτάνευε, Μνη-
σίθεος ἐγραμμάτευε, Εὐπείθης ἐπειτάτει, Καλλίας εἶπε: Ἀποδοῦ-
ναι τοῖς θεοῖς τὰ χρήματα τὰ ὀφειλόμενα, ἐπειδὴ τῇ Ἀθηναίᾳ τὰ
τρισχιλία τάλαντα ἀνένεγκται ἐς πόλιν, ἣ ἐψηφιστο κτλ.*

Δεῦμα γραφῆς ἀρχαϊκῆς

Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραφαν κατὰ τό ὑπόδειγμα (α), σέ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας εἶχαν διαφορετικὴ γραφὴ καὶ ὀρθογραφία. Ἰδίως σέ προγενέστερη ἐποχὴ μεταχειρίζονταν ἀρχαϊκώτερα ἀλφάβητα, καθὼς γίνεται φανερό ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

ΙΞΙΙΑΜΟΤΙΦΤΑΜΟΒΒΙΝΒΜΟΤΕΙ
ΑΡΙΜΜΤΟΜΜΕΘΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑΛΛΙΚ
ΙΟΙΙΦΜΟΒΜΕΡΤΑΥΝΘΑΕΘΜΑΥΑΙΑΚΑΞΙ

Οι στίχοι είναι γραμμένοι βουτροφηδόν. Μερικά ψηφία λείπουν έντελως, λ. χ. τὸ φ, καὶ ἀντὶ ἄφθιτος ἀναγράφεται ΑΠΗΘΙΤΟΣ. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ λέει:

ΛΕΤΟΣΗΥΙΕΝΟΣΑΡΘΙΤΟΣΑΙΕΙ

ΑΡΙΞΕΤΩΝΣΕΘΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑΛΛΙΚ

ΛΕΙΑΚΑΙΑΓΑΣΙΘΕΑΘΥΓΑΤΡΕΣΩΣΦΙΛΟΙ

δηλαδή: *Δητοῦς υἱέ, ὃς ἄφθιτος αἰεὶ εἶ,*

*Ἀρίστον σ' ἔθηκε καὶ τε Βοία καὶ Καλλικ-
λεία καὶ Ἀγασιδέα θυγάτρες, ὡς φίλοι.*

3. ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ

Καὶ ἐδῶ καθὼς καὶ στὴν Ἀττικὴ οἱ λέξεις δὲ χωρίζονται ἀκόμη ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη· γράφονται μὲ κεφαλαία χωρὶς τόνους καὶ χωρὶς στίξη. Ἡ δασεία, ὅταν σημειώνεται ἰδιαίτερώς, ἀντιπροσωπεύει ἰδιαίτερο ἦχο. Ἡ ψιλὴ δὲ σημειώνεται. Ἀπὸ τὸ ἀλφάβητο λείπουν ἀκόμη συνήθως τὸ η καὶ τὸ ω, ἐνίοτε καὶ τὸ εἰ καὶ οὐ, καὶ στὴ θέση τους γράφουν ε καὶ ο (ἐδῶ σημειώθηκαν ε̄ καὶ ὀ).

Γράφουν ὅπως ἀκριβῶς προσφέρουν, ἔχουν δηλαδὴ «ὀρθογραφία φωνητικὴ». Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς στὴ Βοιωτία, ὅπου ἡ προφορὰ διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τὴν προφορὰ τῆς Ἀττικῆς, ἀναγκάζονται νὰ γράφουν τόσο διαφορετικὰ τίς γνώριμὲς μας λέξεις (κὴ ἀντὶ καί, μουρίας ἀντὶ μυρίας κτλ.).

Δ Ω Ρ Ι Κ Α

ΗΛΕΙΑΚΑ

1. Συνθήκη μεταξὺ Ἡλείων καὶ Ἡραιῶν (στὸν 6. αἰῶνα π. Χρ.) Στὴν Ἠλεία (ὅπου καὶ ἡ ἄρχαία Ὀλυμπία) προσφέρουν ἀκόμη στὴν ἐποχὴ αὐτὴ — καὶ γράφουν—τὸ δίγαμμα. Καθὼς οἱ ἄλλοι Δωριεῖς προσφέρουν καὶ οἱ Ἠλείοι ᾧ ἀντὶ η (Φοῖτρα ἀντὶ ρήτρα, Φαλείοι ἀντὶ Ἡλείοι). Ἐχουν ὁμῶς καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰδιωματισμούς. Ἔτσι προσφέρουν καὶ τὸ ε σάν α καὶ τὸ τελικὸ ε τὸ μετασχηματίζουσαν συχνὰ σὲ ρ: τοῖρ=τοῖς, παρ ταρ γαρ=περὶ τῆς γῆς, μνηορ=μνήος.

*Α Φοιτρα τοιρ Φαλειοις καὶ τοις Ἐρφαδοις. συνμαχια κ' εα
εκατον Φεττα, αρχοι δε κα τοῖ. αι δε υ δεοι αιτε Φεπος αιτε
Φαργον, συνεαν κ' αλαλοισ τα τ' ἄλα καὶ παρ πολεμῶ. αι δε μα
συνεαν ταλαντιον κ' αργυρῶ αποτινοιαν τοι Δι Ὀλυμπιοι...*

2. Σύμβαση γιὰ τὴ μίσθωση ἐνὸς κτήματος.

*Συνθηκαι Θηρωνι κ' Αιχμανορι παρ ταρ γαρ ταρ εν Σαλα-
μωναι, πλεθρων οπιω και δεκα. φαρην κριθαν μανασιωσ δυο και
Φικαι, Αλφιοιω μνηορ. αι δε λιτοι, λυοαστω τω διφνω. Πεπαστω
τον παντα χρονον.*

3 Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν περιφημὴ γορτυνιακὴ ἐπιγραφή τῆς Κρήτης, γραμμὴν βουστροφύδον τὸν ὀ. αἰῶνα π. Χρ. Κοντὰ στίς ἄλλες νομικὲς διατάξεις ἔχει καὶ τὴν παρακάτω, σχετικὴ μὲ τὸ διαζύγιο. Καὶ ἐδῶ ἔχουν τὸ ἀρχαῖο $\bar{\alpha}$ τῶν Δωριέων, ὅπου Ἀθηναῖοι καὶ Ἴωνες προσφέρουν στὴ θέσιν του η (γυνά. δικαστῶν, αὐτᾶς). Καὶ ἐδῶ σημειώσουν ϵ , ο στὴ θέσιν τῶν μακρῶν η , ω , $\epsilon\iota$, $\sigma\upsilon$ ἀνερ, διακρίνονται, κρίνεν (κρίνειν), το καρπο (τοῦ καρποῦ). Μὰ ἀπὸ τὸ κρητικὸ ἀλφάβητο λείπει ἀκόμη καὶ τὸ χ , φ , καὶ στὴ θέσιν τους γράφουν κ , π : ἔκεν (ἔχειν), ἐνυπάνει (ἐνυφάνη), κρεμάτων (χρημάτων) κτλ. Ἀρξίζει νὰ σημειωθῇ ἰδιαίτερα καὶ τὸ ἄλλο, πῶς στὴ διάλεκτο αὐτὴ διατηροῦν τὸ ν μπρὸς σὸ σ , ἔκει ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες παρουσίαζαν τὴν περιφημὴ ἀναπληρωματικὴ ἔκτασις: ἔκονσα (ἔχουσα), σταιερας (σαιτηρας).

Αἱ κ' ἀνερ καὶ γυνα διακρινῶνται, τα $\bar{\nu}$ α αὐτας ἐκεν, αἱ ἐκονο' εἶε παρ τον ἀνδρα, καὶ τὸ καρπο ταν ἔμιναν, αἱ κ' εἶε ες τὸν $\bar{\nu}$ ον αὐτας κρεμάτων, κῶι κ' ἐνυπανει ταν ἔμιναν αἱ κ' εἶ, καὶ πεντε σταιερας, αἱ κ' ο ἀνερ αἰτιος εἶε τας κερουσιος' αἱ δε πῶνιοι ο ἀνερ αἰτιος μὲ ἔμεν, τον δικασταν ομινντα κρίνεν . . .

Δηλαδή: Ἄν ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναῖκα χωρίζουν—«τὰ ἐαυτῆς ἔχειν»—(τότε) ἡ γυναῖκα νὰ ἔχη τὰ δικὰ τῆς, ποῦ τὰ εἶχε ὅταν πῆγε στὸν ἄντρα τῆς (θὰ πάρη δηλαδή, πίσω ὅλη τῆς τὴν προίκα) καὶ —τοῦ καρποῦ τῶν ἡμίαναν— τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ εἰσόδημα, ἂν ὑπάρχη ἀπὸ τῆ δικῆ τῆς ἰδιοκτησία, καὶ ἀπ' ὅ,τι ἔχει ὑφασμένο μέσα στὸ σπίτι τὸ μισό, ὅ,τι καὶ νὰ εἶναι, καὶ (ἀκόμη) πέντε στατήρες ἂν εἶναι ὁ ἄντρας αἰτιος τοῦ διαζυγίου («χρηρῆσεως»). Ἄν ὁμοῦς ὁ ἄντρας δηλώσῃ («φωνοῖ» τοῦ «φωνέω») πῶς δὲ φταίει, (τότε) ὁ δικαστὴς νὰ κρίνῃ ἀφοῦ τὸν ὀρκίσῃ . . .

ΒΟΙΩΤΙΚΑ

4. Ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς γραμμῆς κατὰ τὰ 200 περίπου π. Χρ.

Μεινὸς Ἀλαλκομενίω Φικαστῆ κῆ ἔκτη, ἐπεφάριδος Φιλόμειλος Φίλωνος Καφισόδωρος Διωνουσίω ἔλεξε προβεβουλευμένον εἶμεν αὐτῷ ποτὶ δᾶμον, ἐπειδὴ ἐπεφαρίτατο ὁ δᾶμος ἀποδόμεν Νικαρῆτη Θίωνος τὸν ταμίαν τὸν προόρχοντα τὰν τρίταν πετράμενον ἀπὸ τὰν ὑπεραμεριάων τὰν ἰωσάων καὶ τὰς πόλιος, ὁ ἐλίθωσε αὐτὰν ἅ πόλις, ἀργουρίω δραχμᾶς μουριάς ὀκταμισχιλίας ὀκτακατίας τριάκοντα τριῖς, κῆ τὼς πολεμάρχως ἀνελέθη τὰν τε σὺνγραφον, ἂν ἔδωκαν οὐπερ οὐτῶν τῶν χρεμάτων καὶ αὐτῶν αὐτῶν κῆ ὁ ταμίης κῆ ὧν πονθίελετο Νικαρῆτα δέκα, κῆ τὰς ὑπεραμεριάς διαγράψασθη τὰς καὶ τὰς πόλιος τὰς ἐπὶ Ξενοκρίτω ἄρχοντος ἐν

Θεισπιῆς, κῆ οὐτα *Ἐϕυκορομειόντων τῶν πολεμάρχων κῆ τῶ ταμίασ ἀποδότιος τὰ χρείματα κὰτ τὸ ὁμολόγον τὸ παρ Θεόφροστον Θεοδώρω Θεισπιεῖα τεθέν, δεδόχθη τῷ δάμν . . .*

ΑΧΑΪΚΑ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ

5. Ψήφισμα. Ἡ Λάρισσα ἀπαντᾷ στίς συστάσεις τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας (ἀπὸ τὸν 3. αἰῶνα, τέλος).

*Παναμμοι τὰ εκτα ἐπ ικαδι συγκλείτος γενομενας, αγορανο-
μεντων τον ταγουν παντων Φιλιπποι τοι βασιλειος γραμματα
πεμφαντος ποι τος ταγος και ταν πολιν διε κι Πετραιος και
Αναγκιππος και Αριστιοσος, οὐς αι τας προισβειας εγενονθο, ενε-
φανισσοεν αυτου, ποκ κι και α αμμεουν πολις διε τος πολεμος
ποτεδεετο πλειονουν τον κατοικεισονταιν μεσοδι κε ονν και
ἐτερος επινοεισουμεν αξιος τοι παρ αμμε πολιτευματος, ει τοι
παρεοντος κρεννεμεν ψαφιξασθειν αμμε ους κε τοις κατοικεντεσσι
παρ αμμε Πετθαλωνν και τονν αλλωνν Ἑλληωνν δοθει α πολι-
τεια ιωνεος γαρ συντελεσθεντος και σνμμεγαντων παντων διε τα
φιλανθρωπα πεπειστειν αλλα τε πολλα τονν χροεισιμουν εσσεσθειν
και εδτου και τα πολι και ταν χουραν μαλλον εξεργασθεισεσθειν.*

ΚΥΠΡΙΑΚΑ

6. Ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς κυπριακῆς, ἴσως ἀπὸ τὸν 5. αἰῶνα π. Χρ. Ἡ πόλις Ἰθάλιον καὶ ὁ βασιλέας τῆς κάνουν συμφωνία μετὰ τὸ γιαντρώ τὸν Ὀνασίλο καὶ τοὺς ἀδερφοὺς του, νὰ περιποιηθοῦν τοὺς πληγωμένους, τότε ποὺ πολιορκήθηκε τὸ Ἰθάλιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

*Ὅτι ταν πτολιν Ἐδαλιον κατεφοργον Μαδοι κας Κειπερες ιν
τοι Φιλοκυπρονν Φτειει το Ονασαγοραυ, βασιλευς Σιασικυπρος κας
α πτολις ἘδαλιεΦες ανογον Ονασιλον τον Ονασικυπρονν τον ιγαιε-
ραν κας τος κασιγγετος ιγασθαι τος ανθρωπος τος ιν ται μαχαι
ικμαμενος ανευ μισθονν κας παι ευΦρετασату βασιλευς κας α πτολις
Ονασιλοι κας τοις κασιγγετοις ανηι τῷ μισθονν κα ανηι τα υχερονν
δοΦεαι εξ τῷ Φοικῷ τῷ βασιλεΦος κας εξ ται πτολιΦι αργυρο
ταλαντον α ταιλαντον . . .*

7. Ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν Τρῳιά, γραμμῆνης στὸ τέλος τοῦ 5. αἰῶνα. Ἀναγράφει νόμους σχετικούς μὲ τὴν ταφὴ τῶν νεκρῶν.

Οἶδε νομοὶ περὶ τῶν καταφθιμένων. κατὰ ταδε θάπτειν τὸν θάναοντα· ἐν ἔματιοις τρισὶ λευκοῖς, στρωματι καὶ ἐνδυματι καὶ ἐπιβλέματι. ἐξέναι δε καὶ ἐν ελασσοσί, μὲ πλεονος ἀξιοῖς τοῖς τρισὶ ἑκατον δραχμῶν. ἐχφερεῖν δε ἐγ κλινη σφηνοποδι καὶ μὲ καλυπτῆν, τὰ δ' ὀλοσχέρεα τοῖς ἔματιοις. φερεῖν δε οἶνον ἐπὶ τὸ σημα μᾶλλον τριῶν χῶν καὶ ελαῖον μὲ πλεον ἑνος, τὰ δε ἀγγεῖα ἀποφειροεσθαι. τὸν θάναοντα φερεῖν κατακεκαλυμμένον σιωπη μέρχοι ἐπὶ τὸ σημα...

4. ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΠΥΡΟΥΣ

Δείχνουν ποιὰ μορφή εἶχε πάρει ἡ γλῶσσα στ' ἀλεξανδρινὰ χρόνια καὶ ἀργότερα (300 π. Χρ. — 300 μ. Χρ.) — Ὁ τονισμὸς καὶ ἡ στίξις ἔχουν προστεθῆ. Μὲ ἀραιὰ γράμματα τυπώθηκαν λέξεις ποὺ δὲν εἶναι ἀρχαῖες ἢ ποὺ ὁ τύπος τους, ἢ σημασία ἢ ἡ χρῆσις παρουσιάζει διαφορὰς ἀπὸ τὴν παλαιότερη γλῶσσα.

α) Ὁ στρατιώτης Ἀπίων γράφει στὸν πατέρα του Ἐπίμαχο.

Ἀπίων Ἐπιμάχῳ τῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

Πρὸ μὲν πάντων εὐχομαί σε υγιαίνειν καὶ διὰ παντός ἐρωμένον εὐτυχεῖν μετὰ τῆς ἀδελφῆς μου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου. Εὐχαριστῶ τῷ κυρίῳ Σεράπιδι, ὅτι μου κινδυνεύσαντος εἰς θάλασσαν ἔσωσε εὐθέως. Ὅτε εἰσῆλθον εἰς Μησήνους, ἔλαβα βιάτικον παρὰ Καίσαρος χροσοῦς τρεῖς, καὶ καλῶς μοί ἐστιν.

Ἐρωτῶ σε οἶν, κύριέ μου πατήρ, γράψον μοι ἐπιστόλιον πρῶτον μὲν περὶ σωτηρίας σου, δεύτερον περὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν μου, τρίτον, ἵνα σου προσκνηθῶ τὴν χεῖρα, ὅτι με ἐπαίδευσας καλῶς, καὶ ἐκ τούτου ἐλπίζω ταχὺν προκόψαι τῶν θεῶν θελότων. Ἀσπασαὶ Καπίωνα πολλὰ καὶ τοὺς ἀδελφούς μου καὶ Σερηνίλλαν καὶ τοὺς φίλους μου.

Ἐπεμψά σοι εἰκόνην μου διὰ Ἐνκλήμονος. Ἔστι δε μου ὄνομα Ἀντιῶνις Μάξιμος. Ἐροῦσθαί σε εὐχομαί.

Κεντύρια Ἀθηρονίκη.

(Ἐπιγραφή:) *Εἰς Φιλαδελφίαν Ἐπιμάχω ἀπὸ Ἀπίωνος υἱοῦ.*
*Ἀπόδος εἰς χῶρι τὴν πρῶμαν Ἀπαμνητῶν Ἰουλιανοῦ λιβλα-
ρίω ἀπὸ Ἀπίωνος ὥστε Ἐπιμάχω παιδί.*

Μετάφραση: Ὁ Ἀπίων πολλοὺς χαιρετισμοὺς στὸν Ἐπίμαχο, πατέρα
του καὶ κύριο.

Προπάντων σοῦ εὐχομαι νὰ ἔχῃς ὀγεία καὶ νὰ ζῆς καλὰ καὶ εὐτυχημένα,
μὲ τὴν ἀδερφή μου καὶ τὴν κόρη τῆς καὶ τὸν ἀδερφό μου. Εὐχαριστῶ τὸν κύ-
ριο Σεράπι [θεὸς στὴν Αἴγυπτο], πού μ' ἔσωσε ἀμέσως, ὅταν κινδύνευσα στὴ
θάλασσα. Ἄμα ἔφτασα στοὺς Μισσηνοὺς [ρωμαϊκὸς ναύσταθμος κοντὰ στὴ
Νεάπολη] ἔλαβα ὁδοιπορικὰ ἀπὸ τὸν καίσαρα τρία χρυσὰ νομίσματα, καὶ εἶμαι
καλά.

Σὲ παρακαλῶ λοιπόν, κύριε πατέρα μου, γράψε μου ἓνα γραμματάκι,
πρῶτα γιὰ νὰ ξέρω πῶς εἶσαι καλὰ, δεύτερον γιὰ τ' ἀδέρφια μου, τρίτον γιὰ
νὰ προσκυνήσω τὸ χέρι σου, γιατί μ' ἔχεις ἀναθρέψει καλὰ, καὶ ἔτσι ἐλπίζω
νὰ προκόψω (νὰ προδισταθῶ;) γρήγορα, ἂν θέλουν οἱ θεοί. Ἀσπασμοὺς
πολλοὺς στὸν Καπίτωνα καὶ τοὺς ἀδερφοὺς μου καὶ τὴ Σερινήλλα καὶ τοὺς
φίλους μου. Σοῦ ἔστειλα μιὰ (μικρὴ) εἰκόνα μου μὲ τὸν Εὐκλήμονα. Τ' ὄνομά μου
εἶναι [γιατί οἱ ξένοι στρατιῶτες ἐπαιρναν, ἅμα ἔμπαιναν στὸ ναυτικὸ, λατινικὸ
ὄνομα] Ἀντώνης Μάξιμος. Σοῦ εὐχομαι νὰ εἶσαι καλὰ.

Λόχος Ἀθηρονίκη (εἶναι τ' ὄνομα τοῦ πλοίου) ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα «λόχο»
τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς).

(Ἐπιγραφή:) *Εἰς Φιλαδελφίαν. Στὸν Ἐπίμαχο ἀπὸ τὸν Ἀπίωνα τὸ παιδί*
του. Ἄπῳς το σὸ πρῶτο σύνταγμα τῶν Ἀπαμνητῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ, σὸ λογιστή,
ἀπὸ τὸν Ἀπίωνα, ὥστε νὰ τὸ δῶσῃ σὸν πατέρα μου τὸν Ἐπίμαχο.

Παρατηρήσεις στὴ γλῶσσα: α) **Λεξιλόγιο.** Οἱ τρεῖς λέξεις, *ἐρωτῶ*, *εὐ-
θῶς*, *βιάικον*, δείχνουν πῶς μὲ τρεῖς τρόπους ἄλλαξε μέσα σὲ λίγους αἰῶνες,
τὸ λεξικὸ τῆς γνώστης μας ἀρχαίας γλώσσας. Δηλαδή:

1) οἱ γνώριμες ἀρχαίες λέξεις παίρνουν νέα σημασία: *ἐρωτῶ* = παρα-
καλῶ. Ἔτσι καὶ στὰ εὐαγγέλια: «ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον» — «ἠρώτα δέ
τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ» — «ἡ δὲ γυνὴ ἦν Ἑλληνίς καὶ
ἠρώτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ». Ἔτσι ἔχει ἀλλάξει σὸ γράμμα αὐτὸ
καὶ ἡ σημασία τοῦ *σοτηρία* (=ὀγεία), *καλῶς μοι εἶμι* (=εἶμαι καλὰ) ἔτσι καὶ
σήμερα: *εἶμαι καλὰ*).

2) λέξεις ἄγνωστες ἢ ἀσυνήθιστες στ' ἀρχαία ἀρχίζου καὶ συνήθίζονται:
εὐθῶς (στ' ἀρχαία, συνήθως: *εὐθύς*), «ἔσωσε εὐθῶς» (μὲ) ἔσωσε ἀμέσως. Ἔτσι
καὶ στὰ εὐαγγέλια: «ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξεν λέγων» κύριε, σῶσόν
με. Εὐθῶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα...»

3) λέξεις ξένης καταγωγῆς μπαίνουν στὴ γλῶσσα: *βιάικον* λέξη λατινική,
ἀπὸ τῆ στρατιωτικῆ ζῶῃ (ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος ἦταν τότε στὰ χεῖρια τῶν
Ρωμαίων). Στὸ ἴδιο γράμμα ἔχομε: *κεντηρία*, *χῶρι τὰ πρῶτα*, *λιβλάριος*, ὁ λογι-
στὴς πού γράφει τὰ βιβλία (*λιβέλλους*), Ἰουλιανὸς (λατινικὸ ὄνομα μὲ λατινική
κατάληξη, καθὼς καὶ τὸ Χριστιανός).

β) γραμματική: 1) Έλαβα βιάτικον, ἀντί Έλαβον, σά νά ἦταν ἀόριστος α', Έλυσα, Έγραφα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἤξεραν μόνο Έλαβον, Έφαγον, κι ἔπειτα: εἶπα, ἤνεγκα. Τώρα ὁμοῦς τὸ ο αὐτὸ τῶν ἄσιγμων ἀορίστων γενικεύεται, καὶ ἀργότερα θά ποῦν καὶ Έφαγα, Έμαθα.

2) τὴν χέρον. Ἡ ρίζα τοῦ χεῖρ χειρός γίνεται χερ- [ἔτσι καὶ σήμερα: χέρα κοντά [στό χέρι], καὶ ἡ αἰτιατική τοῦ τριτοκλίτου σχηματίζεται κατὰ τὰ πρωτόκλιτα (χαράν). Ἐτσι θά ἔχωμε ἀργότερα καὶ τίς ὀνομαστικές: φλέψ- ἢ φλέβα, ψίξ- ἢ ψίχα, βήξ- ὁ βήχας κτλ. κατὰ τὸ χαρά, ταμίας.

3) εἰκόνιν. Ἐπεσε στήν κατάληξη τὸ ο. Μὲ ὁμοῦς τρόπο ἀργότερα: τινὴν παιδίν, χέριν, Βασίλης, Δημήτρης.

γ) Σύνταξη: κινδυνεύσαντος εἰς θάλασσαν. Ἀρχίζου νά μεταχειρίζοντα: τὸ εἰς εὐκολώτερα στή θέση τοῦ ἐν.

β) Ὁ Ἀντώνης Λόγγος πρὸς τὴ μητέρα του Νειλοῦ.

Ἀπὼνις Λόνγος Νειλοῦ τι τῆ μητρὶ πλῖστα χαιροῖν.

Καὶ διὰ πάντων εὐχομαί σοι ὑγειαίνειν. Τὸ προσκόνημά σου ποιῶ κατ' αἰκάσιην ἡμαίραν παρὰ τῷ κυρίῳ Σεραπίει δεῖ.

Γεινώσκεις σοι θέλω, ὅτι οὐχ ἤ λπίζον, ὅτι ἀναβένις εἰς τὴν μητροπόλιν. Χάρι εἰν τούτου οὐδ' ἔγὼ εἰσηλθα εἰς τὴν πόλιν. Αἰδύσοπούμην δὲ ἔλθειν εἰς Καρανίδα', ὅτι σαπροῶς παιροπαιῶ. Αἵγραφέ σοι, ὅτι γυμνός εἰμει. Παρακαλῶ σοι, μή τηρ, διαλάγητί μοι. Αἰσπὸν οἶδα ἵπποτ' αἵμαντιῶ παρῆσσημαῖ παιπαῖδευμαῖ, καθ' ὄν δι τρόπον. οἶδα, ὅτι ἡμάρτηκα.

Ἦκουσα παρὰ τοῦ Ποσειδῶνος τὸν εὐρόνια σοι ἐν τῷ Ἀρσαιοεῖτη καὶ ἀκαίρως πάντα σοι διήγηται. Οὐκ οἶδες, ὅτι θέλω πηρὸς γενέσθαι εἰ γνοῦναι, ὅπως ἀνθρώπων ἔτι ὀφείλω ὀβολόν;
(Ἐπιγραφή:) Νειλοῦ τι μητρὶ ἀπ' Ἀπωνίῳ Λόνγου νελοῦ.

Μετάφραση: Ὁ Ἀντώνης Λόγγος στή Νειλοῦ, τὴ μητέρα του, πολλοὺς χαιρετισμούς. Καὶ πάντοτε εὐχομαί νά εἶσαι καλά. Τὴν προσευχὴ γιὰ σένα τὴν κάνω κάθε μέρα στὸν κύριο Σεραπί. Θέλω νά ξέρης πὼς δὲν εἶχα ἔλπει: πὼς θ' ἀνέδινες στήν πρωτεύουσα. Γι' αὐτὸ δὲν ἤρθα οὔτε ἐγὼ μέσα στήν πόλη. Ντραπέδουμιν ὁμοῦς νά ἔρθω (στό χωριό) στήν Καρανίδα', γιατί περπατῶ κουρελιασμένος. Σοῦ γράφω πὼς εἰμαι γυμνός. Σέ παρακαλῶ, μητέρα, φιλιώσου μαζί μου. Ὅσο γιὰ τ' ἄλλα ξέρω τί κατάφερα νά τραθῶ' παιδεύτηκα ὅπως μοῦ ἄξιζε. Ξέρω πὼς ἡμάρτησα.

Τὰ ἔμαθα ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα, πού σέ βρῆκε στό νομὸ Ἀρσαιοῖτη καὶ περᾶκίρα σοῦ τὰ διηγήθηκε ὅλα. Δὲν ξέρεις πὼς ἔχω καλύτερα νά γίνω σακίτης, περὰ νά ξέρω πὼς χρωστῶ ἀκόμα σέ ἀνθρώπο μία πεντάρα;

(Ἐπιγραφή:) Στή Νειλοῦ τὴ μητέρα ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Λόγγο, τὸ γιό της.

γ) *Ένα παιδί, ὁ Θέων, γράφει στὸν πατέρα του. Δὲ φαίνεται νὰ ἔχη διδαχτὴ γραμματικὴ — ἢ θὰ τὴν ἔμαθε — μὰ στὸ ἐκδιαστικὸ γράμμα μὲ τ' ὅποιο ἀπειλεῖ τὸν πατέρα του (ποὺ τὸν ἐγέλασε κι ἔφυγε ἀπὸ τὸ χωριὸ χωρὶς νὰ τὸν πάρῃ μαζί του), μᾶς δίνει ὁ μικρὸς μάγκας μιὰ συγκινητικὴ εἰκόνα οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ μαζί μ' αὐτὸ μᾶς πιστοποιεῖ μερικοὺς ἀνάπτυκτους τύπους ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐπικρατοῦν στὴν κοινὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ διατηρηθοῦν ὡς ἡμᾶς σήμερα: *καλῶς ἐποίησες* (ἀντὶ ἐποίησας), *ἐπεμψες*, *ἐπλευσες* — *Θεωνᾶς*, (ὑποκοριστικὸ τοῦ Θεών: ἔτσι καὶ Ἐπαφρᾶς (Ἐπαφροδίτης) στὴν Κ. Δ., *φαγᾶς*, *βαλᾶς* στὴν κοινῇ, καὶ ἀργότερα *μυλωνᾶς*, *κοσκινᾶς* καὶ τόσα ἄλλα στὴ σημερινῇ μας γλῶσσα.

Θέων Θεώνι τῷ πατρὶ χαίρειν.

Καλῶς ἐποίησες· οὐκ ἀπένηχές με μετ' ἐσοῦ εἰς πόλιν. ἢ οὐ θέλεις ἀπενεκεῖν μετ' ἐσοῦ εἰς Ἀλεξανδρίαν, οὐ μὴ γράψω σε ἐπιστολὴν οὔτε λαλῶ σε οὔτε ὑγένω σε εἴτα. Ἄν δὲ ἔλθῃς εἰς Ἀλεξανδρίαν, οὐ μὴ λάβω χεῖραν παρὰ σοῦ οὔτε πάλι χαίρω σε λυπόν. Ἄμ μὴ θέλῃς ἀπενέκαι με, ταῦτα γείνετε. Καὶ ἡ μήτηρ μου εἶπε Ἀρχελάω, ὅτι ἀναστατοῖ με ἄσρον αὐτόν. καλῶς δὲ ἐποίησες· δῶρά μοι ἐπεμψες μεγάλα. ἀράκια. Πεπλάνηκαν ἡμᾶς ἐκεῖ τῇ ἡμέρᾳ ἰβ', ὅτι ἐπλευσες. Λυπὸν πέμψον εἰς με, παρακαλῶ σε. Ἄμ μὴ πέμψῃς, οὐ μὴ φάγω, οὐ μὴ πείνω. Ταῦτα. ἐρωσθὲ σε εὐχομαι. Τῦβι ιη'.

(Ἐπιγραφή:) ἀπόδος Θεώνι ἀπὸ Θεωνᾶτος υἱῶ.

δ) Τὸ ἀκόλουθο γράμμα, μεταγενέστερο ἀπὸ τὰ παραπάνω, δείχνει πόσο δύσκολο εἶχε γίνῃ μὲ τὸν καιρὸ νὰ γράψῃ κανεὶς σωστά. Τὰ λάθη αὐτὰ ἦταν ἀδύνατα στὸν 5. αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ, ὅταν ἔγραφαν ὅπως μιλοῦσαν. — Ὁ τονισμός, ἡ στίξη καὶ ἡ ὑπογραμμμένη ἔχουν προστεθῆ.

Τῇ ἀδελφῇ Ἐρμείας χαίρειν.

Λοιπὸν τί σοι γράψω οὐκ οἶδα, ἀπαίκαμιον γάρ σοι αἰκαστιον λέγων καὶ οὐκ ἀνακούεις. χορὴ γάρ τινα ὀρθῶντα αἰαντὸν ἐν δυστυχίᾳ κἂν ἀναχωρῶν καὶ μὴ ἀπλῶς μάχαισθαι τῷ δεδογμένῳ μετρίων γάρ, δυστυχῶν γένεσιν αἴχοντες οὐδὲ οὔτω αἰαντοῖς προσαίχομεν· τέως μὲν οἶν οὐδὲν οὐδέτιο παίπρακται κἂν ὡσεῖπερ μέλι σοι ἀποσιλόν μοι τινα ἢ Γοῦνθον ἢ Ἀμμώνιον παραμένοντά μοι ἄχρως ἂν γινῶ πῶς τὰ κατ' αἵμα ἀποτίθεται. μὴ ἄρα παρελκομαι ἢ καὶ εἶργομαι ἐστ' ἂν ὁ θεὸς ἡμᾶς αἰλαίσῃ; καὶ γάρ Ἐρμείας αἰπέγγεται ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ αὐτὸν ἀξιώσας παραμῖναι οὐκ αἰβου-

λήθη, λέγων ὅτι ἀναγκαῖόν τι ἔχω καὶ δι' αὐτὸ ἀνελεθεῖν, καὶ υἱὸς δὲ Γεννάδιος οὐκ ἕός τέ ἐστιν προσαιδρεῖν κτήσι, μάλιστα ἐπὶ ξένης καὶ παρὰ τῆ ἰάξει ὄνια. τὰ κατὰ σὲ διοίκησον ὡς πρόπον ἐστίν, μὴ τέλεον ἀνατραπῶμεν. οὐ δέδοκται γὰρ ἡμῖν αἴχην τι δυστυχοῦντες. Ἐρρωσὸ μοι διὰ πατρός εὖ πρόσσοσα.

5. ΑΤΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ὁ ἀττικισμὸς ἀξιώνει ἀπὸ τῶν συγχρόνων νὰ μὴ γράφουν τὴ σύγχρονή τους γλῶσσα, παρὰ νὰ μεταχειρίζονται τὴ «δόκιμη» σωστὴ γλῶσσα τῶν κλασικῶν ἀττικῶν συγγραφέων. Τὰ ἔργα ὁμῶς τῆς Καινῆς Διαθήκης γράφθηκαν στὴ ζωντανῇ γλῶσσα (συχνὰ μάλιστα στὴ λαϊκώτερη) τῆς ἐποχῆς. Παραθέτονται ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τῆς λέξεως πού καταδικάζει ἕνας ἀττικιστής, ὁ Φρύνιχος (σὸ 2. αἰῶνα μ.Χρ.), μαζὶ μὲ μερικὰ ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα χωρία τῆς Κ. Διαθήκης.

Φρύνιχος	Καὶνὴ Διαθήκη
ἀκμὴν ἀντὶ τοῦ ἔτι· σὸν δὲ φν- λάτιον, λέγε δὲ ἔτι. σκίμπους λέγε ἀλλὰ μὴ κράβ- βατος.	ἀκμὴν καὶ ἡμεῖς ἀσύνειοί ἐστε (Ματθ.). χαλῶσι τὸν κράββατον (Μάρκ.) Ἄρον τὸν κράββατόν σου (Ἰωάν.) — κατακείμενον ἐπὶ κραββάτω (Πράξ.). ἐκάμμυσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς (Ματθ. Λουκ. Πράξ.).
καμμύνει τοσαυτὴ κακοδαιμο- νία περί τινος ἐσσι τῆς βαρ- βαρίας.	βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Ματ.) — ἵνα μὴ υετὸς βρέχει (Ἀποκ.).
βρωτικόν. ἀηδὴς ἢ λέξις· λέγε σὴν χρήσιμον ἐν τῷ βίῳ.	Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς μήποτε βαρυνθῶσιν ἡμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς (Λουκ.) μὴ γογγύσετε μετ' ἀλλήλων (Ἰω.) — ἐγόγγυζον οἱ γραμ- ματεῖς (Λουκ.) — γογγυσμοὺς τῶν Ἑλλήνων (Πράξ.).
γογγυσμὸς καὶ γογγύζειν ... ἡμεῖς δὲ τονθρυσμὸν καὶ τονθρύζειν λέγωμεν ἢ νῆ Δία, σὴν τῷ ο τονθορυσμὸν καὶ τονθορύζειν.	Προῖπον δὲ ἐπίτροφόν μοι ἀπο- τάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου (Λουκ.) — ὁ δὲ Παῦλος
ἀποτάσσομαί σοι ἐκφυλον πάνν. Χρὴ λέγειν ἀπάξο- μαί σε. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἀρ-	

χαῖοι εὐρίσκονται λέγοντες
ἐπειδὴν ἀπαλλάττονται ἀλ-
λήλων.

εὐσχήμων· τοῦτο μὲν οἱ ἀμα-
θεῖς ἐπὶ τοῦ πλουσίου καὶ ἐν
ἀξιώματι ὄντος τάτιουσιν· οἱ
δὲ ἀρχαῖοι ἐπὶ τοῦ καλοῦ καὶ
συμμέτρου.

ἔμελλον γράψαι· ἐσχάτως
βάρβαρος ἢ σύνταξις [δηλα-
δῆ τοῦ μέλλω μὲ ἀπαρέμ-
φατο ἀορίστου].

**πάντιοτε μὴ λέγε ἀλλὰ ἐκά-
στοιτε, διὰ παντός.**

**ἤμην εἰ καὶ εὐρίσκειται παρ’
ἀρχαίοις οὐκ ἐρεῖς ἀλλὰ ἦν
ἐγώ.**

τοῖς ἀδελφοῖς **ἀποταξάμε-
νος** ἐξέπλει εἰς Συρίαν (Πρ.).

Γυναῖκας τὰς **εὐσχήμονας**
(Πράξ.)—*Ἰωσήφ... εὐσχή-
μων βουλευτῆς (Μάρκ.)**.

Τῆς γυναικὸς τῆς **μελλούσης**
τεκεῖν (Ἀποκ.)—**μέλλω σε**
ἐμέσαι (Ἀποκαλ.)—**μέλλει**
βαλεῖν ὁ διάβολος (Ἀποκ.).
Τέκνον, σὺ **πάντιοτε** μετ’ ἐμοῦ
εἶ (Λουκ.)—**Πάντιοτε** γὰρ τοὺς
πιτωχοὺς ἔχετε μεθ’ ἐαυτῶν
ἐμὲ δὲ οὐ **πάντιοτε** ἔχετε κτλ.
(Ματθ.).

Ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με.
Ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἤλ-
θατε πρὸς με.—**Ὅτε ἤμην νή-
πιος** ὡς νήπιος ἐλάλουν κτλ.

6. ΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ἡ μεσαιωνικὴ γλῶσσα, ὅσο περνοῦν οἱ αἰῶνες, ἀλλάζει σιγὰ σιγὰ καὶ παρουσιάζει ὄλο καὶ περισσότερα στοιχεῖα — λέξεις, παράγωγα, σύνθετα, τύπους, σημασίες κτλ. — ποὺ φανερώνονται ἀργότερα συστηματικὰ καὶ ἀποκλειστικώτερα στὴ νέα μας γλῶσσα. Τὰ γλωσσικὰ αὐτὰ στοιχεῖα τὰ βλέπομε στὰ σπάνια σχετικῶς κείμενα, ποὺ γράφηκαν ὄχι στὴν καθιερωμένη ἀρχαϊστικὴ γραπτὴ γλῶσσα τῶν Βυζαντινῶν, παρά σὲ πολὺ πρὸ ἀπλοῦ καὶ λαϊκοῦ τύπου. Σ’ αὐτὰ ἀνήκουν καὶ τὰ θεῖγματα α, β, γ, δ, ζ ποὺ παραθέτονται ἐδῶ:

α) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως», ἔργο μὲ ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον, γραμμéνο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο (στὸ 10. αἰῶνα), ποὺ μᾶς περιγράφει πῶς γίνονταν οἱ τελετῆς στὴ βυζαντινὴ αὐλῆ. Μᾶς καθρεφτίζει ὄλη τὴν ἀγλή τῆς ἐθιμοτυπίας τῆς, καὶ καθὼς μᾶς λέει ὁ συγγραφεὺς στὸν πρόλογο «ὡς ἂν σαφῆ καὶ ἐθιμολογικά εἰεν τὰ γεγραμμένα, καὶ καθωμιλημένῃ καὶ ἀπλουστερᾶ φράσει κεχρήμεθα καὶ λέξεις τάς αὐταῖς καὶ ὀνόμασι τοῖς ἐφ’ ἐκάστην πράγματι πάλαι προσαρμοσθεῖσι καὶ λε-

* Ὅτι τὸ **εὐσχήμων** σημαίνει ἐδῶ πλούσιος, καθὼς λένε οἱ ἀμαθαῖς, καὶ ὄχι ἁμορφος, γίνεται φανερό καὶ ἀπὸ τὸ παράλληλο χωρίο τοῦ Ματθαίου 27, 17: ὄφρα δὲ γενομένης ἤλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀρμαθαίας, τοῦνομα Ἰωσήφ. Τῆ δόκιμη σημασίᾳ τῆ βρισκομαι στὸν Παῦλο: τὰ εὐσχήμονα (τοῦ σώματος).

γομένους». Αὐτὰ τὰ «πάλαι προσαρμοσθέντα καὶ λεγόμενα ὀνόματα», ἰδίως οἱ ἀφθονοὶ λατινικῆς λέξεις ποῦ πλημμυρίζουν τὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ βυζαντινοῦ — ρωμαϊκοῦ στὴ γένεσή του — κράτους, χαρακτηρίζουν τὸ βιβλίο αὐτό, ποῦ ἂν καὶ «ἀπλὰ» γραμμένο κοντὰ σὲ ἕσα ἄλλα γράφονταν (ἰδίως ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιο) δὲν ἀποδίνει ἀρκετὰ πιστὰ τῇ ζωντανῇ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς. Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἐκθέτει τὸ πῶς ὁ «βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων» — ἀπὸ ἐδῶ ἔγινε τὸ «Ρωμῖος» ἀργότερα — ἐτοιμάζεται νὰ πάη στὸ μεγάλο ἱπποδρόμιο:

Ὁ δὲ βασιλεὺς περιβαλλόμενος τὸ χρυσοπερικλειστον αὐτιῶν σαγίον καὶ δηρυγενόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ κουβουκλείου, διέρχεται διὰ τῶν διαβαικίων τοῦ τρικόγχου... ἄπιων κηροὺς ἐν τοῖς εὐκτιηρίοις, ὡς εἰθισται αὐτῶ... Τοῦ δὲ τῆς καταστάσεως ἐλλόθοντος καὶ δηλώσαντος τῷ πραιποσίτῳ, ὡς ὅτι πάντα ἐτοιμὰ ἔστι τὰ σκευή, ἐξελθόντες οἱ ἡνίοχοι ἐποίησαν τὰ ἀποδιαλύσιμα αὐτιῶν, καὶ ἴστανται ἐν τοῖς ἰδίοις τόποις μετὰ τῶν ἀρμάτων αὐτῶν, οἱ δὲ δημοκράται καὶ οἱ δῆμαρχοι ἀνῆλθον ἐν ταῖς ἐξ ἔθους καθέδραις ὀπισθεν τῶν δήμων, ἐκδεχόμενοι τὴν ἀνατολὴν τοῦ δεσπότου, ὅπως ἀνέλθωσιν ἕκαστος ἐν τῷ αὐτοῦ δήμῳ, ἅπαντες οἱ ἵπποι τῶν ἀρμάτων ἀνῆλθον, ὁ στρατὸς μετὰ τῶν φλαμούλων ἴστανται ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτῶν, ὁ κοινὸς λαὸς ἀνῆλθον καὶ ἐπληρώθησαν τὰ βάθρα. Τότε εἰσελθὼν ὁ πραιπόσιτος δηλοῖ τῷ βασιλεῖ, ὡς ὅτι ἅπαντα ἐτοιμὰ ἔστιν ὁ δὲ βασιλεὺς κατέρχεται διὰ τῆς λιθίνης σκάλας, κατερχόμενος δὲ λέγει τῷ πραιποσίτῳ «δὸς μεταστάσιμον»· κἀκεῖνος λέγει μεγάλως «μεταστάσιμον». Εἰσέρχεται δὲ ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ, καὶ προσκαλεσάμενος ὁ πραιπόσιτος τοὺς βεσιτήτορας, εἰσέρχονται καὶ περιβάλλουσι τὴν χλανίδα τῷ βασιλεῖ, εἰπόντος δὲ τοῦ πραιποσίτου «κελεύσατε», ἐξέρχονται οἱ βεσιτήτορες ἀπὸ τοῦ κοιτῶνος, καὶ στεφθεῖς ὑπὸ τοῦ πραιποσίτου ὁ βασιλεὺς ἐξέρχεται ἀπὸ τοῦ κοιτῶνος, δηρυγενόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ κουβουκλείου, στὰς δὲ εἰς τὸ σιενόν, νεύει τῷ πραιποσίτῳ, ὁ δὲ πραιπόσιτος τῷ ὀστιάριῳ, καὶ ὁ ὀστιάριος εἰσάγει τοὺς πατρικίους, τὸ δὲ βῆλον τῆς πύλης ἐκεῖνης σιλεντιάριος ποιεῖ. Εἰσελθόντες δὲ ἔσω οἱ πατρικίοι μετὰ καὶ τῶν στρατηγῶν, πίπτουσι, καὶ ἀναστάντων αὐτῶν, νεύει ὁ βασιλεὺς τῷ πραιποσίτῳ, καὶ λέγει μεγάλως «κελεύσατε»... Εἶτα νεύει πάλιν ὁ βασιλεὺς τῷ πραιποσίτῳ, ὁ δὲ πραιπόσιτος τῷ μάγιστρῳ, ὁ δὲ μάγιστρος νεύει τὸ δεύτερον τῷ τῆς καταστάσεως, λέγων «προφέκτωρ»· κἀκεῖνος εἰς τὸ βῆλον ἀπελθὼν λέγει «λεβά», καὶ εἰσέρχεται ὁ ἀπὸ ἐπάροχων προσκνήσας δὲ καὶ

αὐτός, ἴσταιται ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ. Ἐἴτα νέει ὁ βασιλεὺς τῷ πραιπο-
σίτῳ, κάκεινος τῷ τῆς καταστάσεως, καὶ λέγει «κελεύσατε» αὐτοὶ
δὲ ὑπερεύχονται «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους»... Δηριγενό-
μενος δέ, ὡς προεῖρηται, ὑπ' αὐτῶν πάντων ὁ βασιλεὺς, ἐξέρχεται
καὶ ἀνέρχεται ἐν τῷ καθίσματι, καὶ σιὰς ἔμπροσθεν τοῦ σέντζου,
σφραγίζει τὸν λαὸν ἐκ γ', πρῶτον μὲν μέσον, δεῦτερον τὸν τοῦ
Βενέτου δῆμον, τρίτον τοῦ Πρασίνου, καὶ καθέζεται ἐπὶ τοῦ σέντζου.

β) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ προδρομικὰ ποιήματα (ἀπὸ τὸ 12. αἰῶνα). Ὁ
ποιητὴς μετανοεῖ πὺ ἀκουσε τίς συμβουλές τοῦ πατέρα του καὶ σπούδασε
γράμματα, τάχα γιὰ νὰ κάμη χρήματα :

Ἐπὶ μικρόθεν μ' ἔλεγεν ὁ γέρον ὁ πατήρ μου :

« Παιδὶν μου, μάθε γράμματα, καὶ ὡσὰν ἐσέναν ἔχει :

Βλέπεις τὸν δεῖνα, τέκνον μου, πεζὸς περιεπῆται,

καὶ τῶρα διπλοεπτέλῃνος καὶ παχυμουλαράτος :

Αὐτός, ὅταν ἐμάνθανε, ὑπόδησιν οὐκ εἶχεν,

καὶ τῶρα, βλέπεις τὸν, φορεῖ τὰ μακρομύτικά του :

Αὐτός, ὅταν ἐμάνθανε, ποτέ του οὐκ ἐκτενίσθη,

καὶ τῶρα καλοκτένιστος καὶ καμοροτριχάρης :

Αὐτός, ὅταν ἐμάνθανε λουτροθύραν οὐκ εἶδε,

καὶ τῶρα λουτροακίζεται τρίτον τὴν ἐβδομάδα :

Αὐτός, ὁ κόλπος του ἔγεμε φθειρας ἀμυγδαλάτας,

καὶ τῶρα τὰ ὑπέρπυρα γέμει τὰ μανοηλάτα :

Καὶ πείσθητι γεροντικοῖς καὶ πατρικοῖς μου λόγοις,

καὶ μάθε τὰ γραμματικά, καὶ ὡσὰν ἐσέναν ἔχει :

Καὶ ἔμαθον τὰ γραμματικά μετὰ πολλοῦ τοῦ κόπου :

Ἐπὶ οὗ δὲ τάχα γέγονα γραμματικὸς τεχνίτης,

ἐπιθυμῶ καὶ τὸ ψωμὶν καὶ τοῦ ψωμοῦ τὴν μάταν :

ὑβρίζω τὰ γραμματικά, λέγω μετὰ δακρύων :

Ἐνάθεμαν τὰ γράμματα, Χριστέ, καὶ ὁποῦ τὰ θέλει !

ἀνάθεμαν καὶ τὸν καιρὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν

καθ' ἣν μὲ παρεδώκασιν εἰς τὸ διδασκαλεῖον,

πρὸς τὸ νὰ μάθω γράμματα, τάχα νὰ ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα ! »

Ἐδάρε τότε ἂν μ' ἔποικαν τεχνίτην χρυσοράπτην,

ἀπ' αὐτοὺς ὁποῦ κάμνουσι τὰ κλαπωτὰ καὶ ζῶσι,

καὶ ἔμαθα τέχνην κλαπωτὴν τὴν περιφρονημένην,

οὐ μὴ ἤνοιγα τὸ ἀρμάριον μου καὶ ἤρρισα ὅτι γέμει

ψωμὶν, κρασὶν πληθυντικὸν καὶ θυννομαγειρίαν,

καὶ παλαμυδοκόμματα καὶ τσίρους καὶ σκουμπριά
παρ' οὗ ὅτι τώρα ἀνοίγω το, βλέπω τοὺς πάτους δλους,
καὶ βλέπω χαροισάκουλα γεμάτα τὰ χαρτία.....

γ) Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ «Πουλολόγου» (1300 περίπου μ.Χρ.). Εἶναι μικρὸ ἔμμετρο ἔπος, ποὺ ἐξιστορεῖ ἐπεισόδια μεταξὺ πουλιῶν, σὰ νὰ ἦταν ἄνθρωποι. Ὁ ἀετός παντρεύει τὸ γιὸ του καὶ ἔχει καλεσμένα δλα τὰ πουλιά :

¹ Αετός, ὁ μέγας βασιλεὺς ἀπάντων τῶν ὄρνεων,
κλήτουρον¹ εἶχεν καὶ χαρὰν καὶ γάμον τοῦ υἱοῦ του.
Τὸ πλῆθος ὄλων τῶν ὄρνεων εἶχεν τὸ καλεσμένον.

² Εφάρασιν καὶ ἔπιασιν εἰς τὴν χαρὰν ἐκείνην,
ἤφεραν καὶ δικάσιμον² ἀπάνω εἰς τὸ τραπέζιν.

³ Ὀλων ἐμπρὸς ὁ πελαργὸς περιγελᾷ τὸν κύκνον :

« Εἶπέ με, κύκνε ἀσοῦσονμε³ καὶ μακροσφοδουλάτε,
μελανοπόδα, ἀγριόφωνα καὶ λιμνοαναθερμυμένη,
καὶ παντιελῶς κακόντχε, ἴ ἤθελες εἰς τὸν γάμον ;
νὰ κελαδῆς δὲν ἠμπορεῖς, νὰ παίξης οὐκ ἠξυύρεις ;
καὶ μόνον ἦλθες, ἄτυχε φοβέριστρον ὁμοιάεις».

Καὶ τοῦτο ὁ κύκνος στρέφεται στὸν πελαργὸν καὶ λέγει :

⁴ Ἐμὲν τὰ λέγεις ἔλλεινέ, χαλκέα, κωπηλάτα,
ὀποῦ ἔφας τὴν ἐνθήκη⁴ σου, τὸ σιάμενον⁵ τὸ ξένον ;
καὶ τώρα ἠδύρισκεις, ἄτυχε, ὀκάπου παλαιοκάρφια,
κι ἀπ' ὀρμησιῶν εἰς ὀρμησιῶν⁶ ὑπάγεις καὶ καθίζεις,
τάχα νὰ στήσης, ἄτυχε, τὸ σιάμενον τὸ ξένον ;

⁵ Εγώ, κι ἂν ἦσουν ἔμορφοι ὡς τὰ πουλιά τοῦ κόσμου,
τὴν μέμψιν τὴν μὲ ἔκαμες, οὐ μὴ τὴν ἐβαρέθην.
Ἀμὴ εἶσαι καὶ πανάσχημον ὡς τὰ πουλιά τοῦ κοσμοῦ
κι ὀρέγεσαι νὰ μέφεις κι ἐγὼ νὰ σ' ἐγκωμιάζω.

Τζαφαροσκέλη πελαργέ, καμηλοπερπατάση,
γριζόφωρε, γριζόθωρε, πουλιν⁷ δρεπανομῦτιν.

⁶ Ὀλωσ τολμᾶς περιγελᾶς τὸν λευκοφόρον κύκνον,
τὸν στέργουσιν οἱ βασιλεῖς καὶ ἔαρχοντόπουλά τους.

⁷ Ἐὸν τσαγκάρης ἀχρηστος ὁμοιάεις βορωμιάσης,
χαλκωματά, πάλιν εἰπεῖν, τὸν μυριομονιζωμένον,
καὶ οὐ τολμᾶς κατηγορεῖς χρυσόγερον τὸν κύκνον ;»

¹ συμπόσιο — ² δίκη — ³ ἀπρομοιάστε (ἄσχημε σουσουμιάζω) — ⁴ προμήθεια, κεφάλαια — ⁵ νόμισμα, χρήματα — ⁶ ὄρμος, κτλ. κτλ.

Εκείνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὀχλήσιν τὴν εἶχαν,
 καὶ ὁ πονκάνος ἤρξατο ὑβρίζειν τὴν ὠπίδα:
 Ἥλιθες, κῦθ' οἰκοδέσπονα, καὶ σὺ ἐδῶ στὸν γάμον,
 καὶ ἑκατρες ὡς κουνουκλαριά μετὰ παντός ὄρνέου,
 μωρῇ κοπελορίκτουσα, λιβαδοαναθρεμμένη,
 τζαμπουνομύτρια, τζαμπεροῦ καὶ φουστανοφοροῦσα...

δ) Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἑνα γι α τ ρ ο σ ὄ φ: (ἀπὸ τὸ 14. αἰῶνα):

Εἰς ὁδύνην ὀφθαλμῶν: Ἐπαρον στρῦγγον (τὸ λέγουσίν τιες βρωμοβότανον, ὁποῦ ποιεῖ ὡσάν σταφύλια μικρὰ μαυρούτσικα, λέγουν το καὶ μαυρόχορτον), κοπάνισον τοῦτον, θέλεις τὰ κουνκιά του, θέλεις τὰ φύλλα του, καὶ εἰς τὸν ζωμόν τούτου βάλε ἄλλας τριμμένον καὶ ἄλειφε τὸ μέτωπον.— Πρὸς κατασχοιμένα χεῖλη: Τοῦ φρονικίου τὸ ὄστέον ἔχει ὡσάν τσίπαν, ταῦτα ἔπαρον καὶ κόλλησον εἰς τὸν τόπον ἔνθα ἔνι τὰ χεῖλη κατεσχοιμένα. Ἀξούγγιν αἰγειον ἄλειφε τὰ χεῖλη, καὶ μυελὸν βόειον ἄλειφε τὰ χεῖλη. Χηράσουγγον ἄλειφε τὰ χεῖλη. Ἐλάφον μυελὸν ἄλειφε τὰ χεῖλη. Τὸ φλούδι τοῦ αἰγοῦ ἔχει τσίπαν ἄσπρη, ταῦτα ἔπαρον καὶ κόλλησον εἰς τὰ χεῖλη. Μόσχου ἀξούγγιν τὰ χεῖλη ἄλειφε. Τὰ φύλλα τῶν τριανταφύλλων γλωρὰ βρέξε εἰς τ κ ρ α σί, καὶ κόλλησέ τα εἰς τὰ χεῖλη, ἕνα ἕνα φύλλα.

Περὶ ἐλμίνθων ἤτοι σκωλήκων... Πρὸς ἄρρωστον διατ ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ κείμενος εἰς τὸ κρεβάτιν, καὶ πληρωθῶσιν τὰ κόκκαλά του καὶ τὰ πλευρά του... Πρὸς πληγὰς ὁποῦ γίνονται εἰς τοὺς πόδας, διότι συμβαίνει καὶ φορεῖ τὰ ὑποδήματά του μῆγαν ἢ δύο καὶ οὐδὲν ἔξυπολύεται διὰ ἀναγκαίας δουλείας καὶ ἀγωνίσεις, καὶ τριβόμενα τὰ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας ποιοῦσι πληγὰς... Πρὸς ἦλους, ἢ τὰ λεγόμενα εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἢ καλοῦσιν οἱ ἰδιῶται κότσια... Εἰς πόνον καὶ εἰσὲ βῆχαν... Περὶ ἀγροπνούντας... Περὶ γυναικα τοῦ ποιῆσαι παιδί... Περὶ στριμὸν τῶν ἐντέρων.

ε) Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ σοφὸς Μιχαήλ Ἀκομινάτος (στὸ 12. αἰῶνα) γράφει: σὲ φίλο του καὶ παραπονιέται πὺ εἶναι καταδικασμένος νὰ μένη στὴν ἔδρα του μὲ τοὺς Ἀθηναίους, ἀνθρώπους βαρβάρους πιά. Ὁ Ἀκομινάτος γράφει, καίως οἱ περισσότεροὶ σύγχρονοὶ του, σὲ ἀρχαῖκῃ γλῶσσᾳ:

Ναὶ δὴ ταῦτα γε πάντα, φιλιότη μοι ψυχῇ, κατὰ μοῖραν εἶπες. Τεθέρισμαι τὴν γλῶτταν, ἀφῆρημαι τὴν φωνήν, τὸ πᾶν εἰπεῖν, βεβαρβάρωμαι χροῖος ὄν ἐν Ἀθήναις, καί, τὸ σχελιώτερον, ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρός καὶ ἐπιλέλησμαι. Κατέβην γὰρ εἰς τὴν κατω-

τάτην ταύτην ἔσχαταιν, ἧς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι αἰῶνιοι... Εἰ θ' αὐτὸς οὕτω σχετιάζεις, τί χρεῶν πάσχειν ἡμᾶς τοὺς ἀπάσης σοφίας ὑπερορίους καὶ παρ' οἷς βάρβαρος μόνον ὄχλος καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἀπωσάμενος καὶ οἱ πάλαι ἀπικισταὶ νῦν βαρβαρισταὶ, ὡς μόλις τῶν τοιῶν τούτων ἐνιαυτῶν τῆς διαλέκτου σύνεσιν μελετῆσαι ἄνευ τῶν ἔτι περιοσιζομένων ἀδιαφθόρων ὀνομάτων, τοῦ Πειραιέως, τοῦ Ὑμητιοῦ, τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς Καλλιρρόης, τῆς Ἐλευσίνας, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ ὑποκορίζειν, δειροδύφια, προβατύλλια, παιδύλλια καὶ τὰ γε λοιπά, δειυτιος καὶ ἀτοῦνος καὶ τὰ τούτοις οὐστοιχα. Τίς καὶ συνήσει μὴ συγγηράσας καὶ μαθῶν γλωττῆσαν ἐπαίειν βάρβαρον;

ζ) Στὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἡ ζωντανὴ λαϊκὴ γλῶσσα ἔχει πιά πάρει σχεδὸν τὸν τύπο τῆς νέας ἑλληνικῆς, τῆς δημοτικῆς μας. Ἡ γραπτὴ γλῶσσα ὅμως παραμένει ἀρχαϊκὴ, προσπαθοῦν μάλιστα κάποτε νὰ τὴν κάμουν ἀκόμη ἀρχαικώτερη. Δεῖγμα τῆς γραπτῆς αὐτῆς γλώσσας εἶναι τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα τοῦ Χαλκοκονδύλη (η). Πῶς ὅμως εἶχε πιά διαμορφωθῆ στὸν ἴδιον καιρὸ, στὸ 15. αἰῶνα, ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, μᾶς τὸ δείχνουν τραγούδια δημοτικὰ καθὼς τ' ἀκόλουθα, γραμμμένα τότε (ἴσως μάλιστα μὲ κάποιο ἀρχαῖσμο στὴν ὀρθογραφία):

*Ζηλεύουν τὴν ἀγάπην μας, κυρά μου, οἱ γείτονές σου,
 διαὶ κρατεῖται δυνατὴ ὡς πύργος σιδερένως
 θωροῦν τὴν ὅτι ἐπλέχτηκεν ὡς χρυσὸν ἄλυσίδι,
 καὶ ἐφάνη τους πολὺν κακόν, θέλουν νὰ μᾶς χωρίσουν.
 Νὰ μὴ τὸ δοῦν τὰ μάτια τους, μὴ τὸ χαρῆ ἢ ψυχῆ των,
 ἀμὴ τὸ θέλουν εἰς ἡμᾶς, ἀπάνω τους τὸ δοῦν.
 νὰ τὸ θλιβοῦν οἱ φίλοι τους, νὰ τὸ χαροῦν οἱ ἐχθροὶ των,
 διαὶ βουλὴν ἐδώκασιν νὰ μᾶς ἀποχωρίσουν,
 δίχως κανέναν πταίσιμον, δίχως κανένα δίκαιον».*

*Δαγῆνν, τί λιμπίζομαι τὰ πάντερινά σου κάλλη;
 ἐσὺ σταμνὶν καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος, κάλλιον μου τύχην ἔχεις
 ἐσὺ, νὰ σύρνης κορὸν νερόν στῆς λυγερῆς τὰ χεῖλη.*

*Οὐκ ἦτον δάκτυλο χαρτὶ καὶ κοντυλεὰ μελάνι,
 δυὸ λόγια νὰ μὲ ἔγραψες, μικρὴν παρηγορίαν;
 Καὶ ἐκείνος μὲ τὸ μῆνσε μετὰ γλυκεὰ του λόγια:
 ἀνέμενε ὡς ἀνέμενες, καρτέρει ὡς ἐκαρτέρεις,
 διὰ νὰ εὔρω δάκτυλον χαρτὶν καὶ κοντυλιὰν μελάνι,
 ἀπέσω ἐκ τὴν καρδίαν μου δυὸ λόγια νὰ σὲ γράψω,
 διὰ νὰ τάχης, λυγερῆ, μικρὴν παρηγορίαν.*

η) Ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ σύγγραμμα τοῦ ἱστορικοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη («Ἀπόδειξις ἱστοριῶν δέκα»), ἀπὸ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ποὺ μᾶς περιγράφει πῶς μεγάλωσε ἡ δύναμις τῶν Τούρκων καὶ πῶς πῆραν στὸ τέλος τὴν Πόλη. Γιὰ γλωσσικὰ πρότυπα παίρνει τὸ Θουκυδίδη καὶ τὸν Ἡρόδοτο, καὶ μεταχειρίζεται τύπους καθὼς τοῦ υἱός, διακίετο, ξυγγέγραπται, Μιχαῆλος, Ἐμμανουήλος, Ἀθῦνοπολίχη (τὸ Ἀργυρόκαστρο), τοῦ Σαούζιω (γενικῆ τοῦ τούρκικου: Σαουζής), Ὀρχάνω (γεν. τοῦ Ὀρχάν) Μουσουλιάνω κτλ.

Λαονίκω Ἀθηναίω τῶν κατὰ τὸν βίον οἱ ἐς θεῶν τε καὶ ἀκοῆν ἀφιγμένοι ἐς ἱστορίαν ξυγγέγραπται τάδε, ὥστε δὴ τοῦτο χρέως ἐκτινῆναι τῇ φύσει, ἅμα οὐόμενος καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀκλεῶς ἔχειν ἐς τοὺς ἐπιγιννομένους, ξυνεγεχθέντων, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδαμῇ ἐλασσόνων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ποτὲ γενομένων μνήμης ἄξιον. Τῆς τε Ἑλλήνων φημί τελευτιῆς τὰ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπισυμβεβηκότα, καὶ Τούρκων ἐπὶ μέγα δυνάμειος καὶ ἐπὶ μέγιστον τῶν πόποτε ἤδη ἀφικομένων... Μηδὲ ἐκεῖνο γε πάνν ἐκφαύλωσ ἔχον ἡμῖν, ὡς ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν, ἐπεὶ ἦ γε τῶν Ἑλλήνων φωνῇ πολλαχῇ ἀπὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται.

7. ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

(καθὼς μᾶς παρουσιάζεται κατὰ τὸ 1800 καὶ ἀργότερα).

Α. Δέξεις ἀρχαῖες, ἢ μεταγενέστερες καὶ μεσαιωνικές, κληρονομημένες ἀπὸ στόμα σὲ στόμα (μὲ ἀδιάκοπη προφορικὴ παράδοση):

1. Διατηρήθηκε ὁ ἀρχαῖος τύπος καὶ ἡ ἀρχαία σημασία (μόνο ἢ προφορὰ μπορεῖ ν' ἀλλάξει): γάλα, μέλι, οὐρανός, θάλασσα, φῶς, ὥρα.

2. Κανονίστηκαν κατὰ διαφορετικὸ τυπικόν: ἀέρας, χεμιῶνας, ἀκρίδα, φλέβα, ψίχα (ἀρχ. ψίξ), ρύχια, ἰδρώτω, δείχτω.

3. Ἀλλάξαν φωνητικὴ μορφή: νοίκι, ρῶγα (ράξ), γλιστροῶ, (μεσαιωνικό: ἐκγλιστροῶ, πρβ. ἐκλυτροίς-γλυστροῖδα, ἐκνεύω-γνέφω), μίγα, ἀκόμη (εὐαγγέλια: ἀκμήν), σάνη (μεσαιωνικό: βουσιάνη).

4. Ἀντικαταστάθηκαν μὲ παράγωγα (ἰδίως ὑποκοριστικά) ἢ ἀπὸ ἄλλες λέξεις: οκουλήκι, φίδι, μωσκάρι, σιτάρι, κοινούπι, χιόνι, λαβράκι—ποδαράκι, ματάκι—σπίθα.

5. Σχηματίστηκαν ἀπὸ ἀρχαῖα στοιχεῖα: ἀμπελοχώραφα, γυναικόπαιδα.

6. Ἀλλάξαν σημασία: φτιάνω-ἐφριασα (ἀρχαῖο: εὐθείασα-εὐθειάζω), ξηλώνω, ἀγγελάδα, φεγγάρι, βρόχω, πετεινός, καράβι,

σφαλίζω-σφαλιῶ (ἀρχ. ἀσφαλίζω, εὐαγγέλιο: ἠσφάλισαν τὸν τάφον), μούχλα (ἀρχ. δμίχλη, μεσαιων. ἀμούχλη), ψάχνω-ἔψαξα (ἀρχ. ἔψανσα-ψαύω. Τὸ ἔψανσα ἔγινε ἔψαφα κατὰ τὸ ἔψανσα-ἔψαφα (ἀρχ. σκνίψις-σκνίψ) καὶ ἔπειτα ἔψαξα κατὰ τοὺς ἄλλους ἀορίστους: ἔδιωξα, ἔτρωξα κτλ. Κατὰ τὸ ἔδειξα-δείχνω, ἔδιωξα-διώχνω κτλ. εἶπαν ἔπειτα καὶ τὸ ἔψαξα-ψάχνω).

Β. Λέξεις ὀνοματοποιημένες: γαβγίζω, γουργουρίζω, μουγκρίζω, κακαρίζω, μισουρίζω, τουρτουρίζω, μπάκακας, μουμπουνητό, φάπα, χανανίζω, τσιρίζω (πβ. τ' ἀρχαῖα δοῦπος, μυκῶμαι, μηκῶμαι).

Γ. Λέξεις ξένες: βάρκα, σκάλα, μάγουλο, ράσο—σανός, φρέσκος, ὀμπρέλα—γιαούρτι, μελέμι, τουφέκι. Μὲ λόγια καταγωγῆ: ἀστυλιῆ, γαλβανισμός, ράδιο, ἀλκάλια, ζενίθ, ραδιό, ἄλγεθρα, φαρμακός—ρεκὸρ κτλ.

α) Οἱ ξένες αὐτὲς λέξεις, τουλάχιστον ὅσες μῆταν σὲ περασμένα χρόνια στὴ λαϊκὴ γλῶσσα ἀφωμοιώθησαν ὡς πρὸς τὸ τυπικὸ καὶ τὴ φωνητικὴ μὲ τίς ἄλλες ἐλληνικὲς λέξεις: τὸ ρουσφεῖ τοῦ ρουσφειοῦ, καθουρντίζω, καθουρντίσα-σες-ισμένος.

β) Χρησιμοποιοῦνται σὲ μετὰφορές, παροιμιώδεις φράσεις καὶ παροιμίαι: εἶναι βίδα, εἶναι κατσίκι, εἶναι μουλάρι, δὲν πῆρε κάβο, βοῆκε τὸ μαστορὴ του, τὸ πῆρε σθάρα, τὰ βοῆκε σκουῖρα, μοῦ ἦρθε λουκούμι, μυρίζει μπαρζοῦ, στὴν μπούκα τοῦ κανοιοῦ, πεταὶ καὶ κόκαλο, ἔχασε τὸν μπούσουλα, δὲν περνᾷ ἢ μπογιά του, εἶναι τενεκές (λενκοσιδηρός), τάξει φούρνους μὲ καρβέλια, τοῦ ἔδωσαν τὰ παπούτσια στὸ χέρι.

γ) Σχηματίζουν παράγωγα καὶ σύνθετα: βίδα-ίσα-ἄνω-ωμα-λόγος, ἀβιδάωτος, ξεβιδάωνω, ξεβίδωμα—μαξιλάρι-ιά-άκι-άρα-ἀδικο-οθήκη-ολόλεμος, τραμ-τραμβαγιέρος-ιέρισα.

δ) Συνθέτονται: καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ξένης καταγωγῆς: βαρκ-ούλα, σπι-ίσιος, σπανακό-πιτα, λεμονό-κουπα, ταβανό-σκουπα.

ε) Ἐκφράζουν ἀποχρώσεις: τουφέκι-ὄπλο, μουσαφίρης-ξένος, καρέκλα-πάγκος-κάθισμα, κονσέρβες (προϊόντα διατηρημένα), κούγκι (σωλὴν πῆλινο), τοῦβλο (ὀπτὴ πλίνθος).

Δ. Λέξεις λόγιαι, ἀρχαῖαι ἢ νεοσχημάτιστες, πλασμένες ἀπὸ

ξένους ἢ ἀπὸ Ἑλλήνες, λόγιους συνήθως — κάποτε μὲ διαφορετικὴ σημασία παρὰ στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἢ κατὰ σχηματισμένες :

α) ξενοδοχεῖο, εἰσιτήριο, καθηγητής, πρύτανης, ὑπουργός, γυμνάσιο, σχολορχεῖο.

β) ἐργασία, παραλία, πελώριος, ψιθυρίζω, κατάσταση.

γ) φωτογραφία, ἀιμομηχανή, στατιστικὴ, αὐτοψία, οὐτοπία, ἐγωισμός, γόητρο, πατριώτης, πατριωτισμός.

8. ΟΙ ΞΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Ξένες λέξεις πῆρε ἢ γλῶσσα μας σὲ διάφορες ἐποχές. Πολλὲς ἔμειναν, ἄλλες λησμονήθηκαν μαζὶ μὲ τὰ πράγματα ποὺ ἐκφράζουν. Μερικὲς ἀπαρχαιώθηκαν ἢ ἔσβησαν στὸν τελευταῖον αἰῶνα μὲ τὸν καθαρισμό.

Α. Προελληνικὴ, ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ ἐποχή: Λέξεις τῶν πρώτων κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς γῆς, λέξεις φοινικικῆς, ἐβραϊκῆς καὶ γενικὰ σημιτικῆς καὶ ἀσιατικῆς, περσικῆς, Ἰνδικῆς, αἰγυπτιακῆς κτλ.).

Ἐρύμανθος, Τύρις, Κόρινθος, Παρνασσός, Κνωσσός, Μυκαλησός (στὴ Βοιωτία), Λάρισα — Πάρις, Ὑμητός, Ἀρδητός, Βριλητιός (ἢ Πεντέλη), Κηφισός, Ἰλισός, Συναλητιός, Τρικόρινθος.

Οἱ καταλήξεις: -ισός-ητός-ησός-ωσός-ινθος-υνθος.

χρυσός, ἄργυρος, μόλυβδος, σίδηρος, ἀσάμινθος, θάλαμος, μέγαρον, λαβύρινθος, κυπρίσιος, ἐλαία, μύροα, σάκος, κάδος, Σαλαμῆς, μήριθος, ἐρέβινθος, ἔλιμις, ὄλινθος.

παράδεισος, παρυσάγγης, σατιράτης, κίδαρις, ἄγγαρος, ἄγγαρεία, λωτός, σινδών, μινᾶ, σήσαμον, βιβλίον, πάπυρος, ἔβενος, ὀθόνη, νίτρον, ὄασις, ζῆθος, νάβδος, σάπφειρος, ἀρραβών.

σηρικόν (τὸ μετὰξι), μετὰξα, ῥόδον, βύσσος, κινάμμωμον, κύμινον, λίβανον, σμύρα.

Β. Πρώτη χριστιανικὴ ἐποχή.

Δέξεις ἐβραϊκῆς: Πάσχα, βάιον, σάββατον, γέεννα, μεοίας, χερουβείμ, σεραφεείμ, κορβανᾶς, μαμμωνᾶς, σατανᾶς, βεελζεβούλ, ἀμήν, ἀλληλουία, ὠσαννά.

Δέξεις λατινικῆς (στὰ εὐαγγέλια): ἀσάριον, δηνάριον, κοδράντης, κεντυρίων, κῆνσος λεγεών, λέντιον, ξέστης, πραιτώριον, ρέδα, σουδάριον, σπεκουλάτωρ, φραγγέλιον, φραγγελά.

Γ. Χριστιανική, μεσαιωνική και νέα έποχή.

Λέξεις λατινικές: σκάλα, κάμαρα, τοῦβλο, πόστα, γάγκελο, σκαμνί, μάστορας—σπανάκι, φασόλια, σίκαλη, μαρούλι, ροδάκινο—μουλάρι, ξεφτέρι, πουλί, ξίγκι, καπούλια, σέλα, σαλιβάρι, βούκι, μάγουλο—γαβάθα, βουτσι, πανέρι, κουμάρι, σκουτέλι, φλασκί, καλαμάρι, κάρθουνο, κούπα, λαρδί, λουκάνικο, φάβα, χουλιάρι—βραχιόλι, ποκάμισο, κάπα, κουνκούλα, λουρί, μανίκι, μαντίλι, πανί, φασκιά, φούντα—βούλα, ἴσκα, κούνια, πουγκί, σαπούνη, σκούπα, τίπλος—ἀκουμπῶ, βουλῶνα, διαφεντεύω, ξαμώνω, καθαλικεύω, ματατιεύω, μαντάτο, ξόμπλι, πλουμίζω—παλάτι, σιζάτα, σπίτι, τοῦδλο, ταβέρνα, φόρος (βγάζω στὸ φόρο), μακελάρης, ταβερνάρης, πορτάριος, τσεκούρι, φούρνα—στέγνα, μόλος, παλούκι, τρούλος, φούρνος—κετηνάρι, μίλι, λίτρα, οὔγκιά—καμπάνα, μανουάλι, ἀντιμύσιον, ράσο, σολέα, κελί—δικτάτωρ, καίσαρ, πούγκαρ, ρήξ-ρήςας, κορόνα, κουμέρκι, κῶδιξ, λίβελος, πάτρων—ἄοματα, βούκινο, καθαλάρης, λάβαρον, βίγλα, καστέλι, κάστρο, σαίτα, φλάμμουρο-φλάμπουρο, σούδα, τέντα, κάμπος, κλεισούρα, φουσότο—βάρκα, σαβούρα, κορσάρος—κάλαντα—ἄστρος, γρίζος.

Λέξεις σλαβικές: Ἀράχοβα, Βοσίτσα, Ζαγορά, Σελίτσα, Τύρναβος, Χελμός κτλ., κουνάδι, πέστροφα, ρούχο, σανός, τοέλιγας, τοσπάνης.

Λέξεις ἰταλικές, ρομανικές κτλ.: βαρέλι, βίδα (κοχλίας, ἔλιξ), γάντζος, καρέκλα, λίμα, σιάγκος, ὀμπρέλα, πολυθρόνα, ρόδα, φαλισέτα—βέλο, βελούδο, κάλτσα, καπέλο, κουβέρτα, πανταλόνι, φανέλα—βάζο, (βούρτσα), καναπές, κάσα, κασέλα, κατσαρόλα, λάμπα, λουκέτο, λουδίτρο, μαστέλο, μπαστούνη, μπουνκάλι, πιάτο, πατέλα—βιόλα, γαρίφαλο, (παπαρούνα)—μπακαλιάρος, μπαρμπούνη, μπεκάντσα, σαρδέλα—ἀντίδι, βανίλια, λεμόνι, μιζέλι, πατάτα, φράουλα, —βιδέλο, καραμέλα, κομπόσι, κουφέτο, λαζάνια, μακαρόνια, μπιρζόλα, σαλάτα, σούπα, σιρόπι, φρούτο—ἀβαρία, κάβος, καπειάνιος, κάργα, λεβάντες, μαϊνάρω, μαϊστρος, μούτσος, μπούσουλας, τραμουντιάνα, φουρτούνα κτλ.—ἄσος, (γκρίνια), κυρμανιόλα, (κλωτσιά), μπάνιο, μυλιάροδο, μπόμπα, μπουκέτο, μπουρλότο, μπουρνιζός, πετσι, ρόκα, σαπούνη, τάλιρο, τσαμπούνα, φάντης, φέτα, φλουρί—κουμπάρος, μπάρμπα, μπιρμπάντης, σίγουρος, σκούρος, σίνος, γρέσκος.

Δέξεις τούρκικες: ἀγάς, βελής, βεζιόης, βιλαέτι, ιμάμης, ιραδές, καζάς, κατής, καφάσι, κοράνι, μιναρές, σουλιτάνος, φειφάς κτλ.—γιαγλί, γιαούρι, κατάρφι, καταμάς, κεφτές, λουκάνμας, λουκούμι, μπακλαβάς, μπιελές, ντολμάς, χαλβάς—καϊσί, καφές, καρπούζι, μούσουμολο—μενεξές—καζάνι, καπάκι, κουβάς, μπριζκι, μπαλιάς, σουγιάς, ιενκεές, φλιντζάνι, χαγιάτι, γελέκο, τσέπη, φέσι, καλντερόμι, ταβάνι, τουφέκι, μπαρούτι, τζάκι, χάνι—ἄτι, ἄφιάνι, καθούκι, καίκι, κατοράμι, καλούπι, λεκές, μελέμι, μπακίρι, ἰκά, καντάρι, δοράμι, παράς—κάλφας, καρραγκιόζης, καφειτζής, μανάβης, μουσαφίρης, μπακάλης—γουρλής, γουρσουζής, καμπούρης, μπαγιάτικος—βαριεστίζω, καθουρντίζω—ἄντε, γιούχα—ἄχι, γλέντι, καθγάς, κέφι, κελεπούρι, ντέρτι, χατήρι κτλ.

Δέξεις ἄρβαντικες: βλάμης, γκιώνης, μπέσα, σικκούνα, φέρ-μελη—Διόπσει, Σπιάτα, Τατόι κτλ. κτλ.

9. Η ΑΡΧΑΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Οἱ σημαντικώτερες ἀλλαγές ποῦ παρουσιάζει ἡ νέα μας γλῶσσα ὡς πρὸς τὴν κλίση τῶν ὀνομάτων τῆς ἄμα τῆ συγκρινομε μὲ τ' ἀρχαία, εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) **ἐξαφανίστηκε ὁ τύπος τῆς δοτικῆς.** Ὅτι ἐκφράζει ἡ ἀρχαία γλῶσσα μὲ δοτικὴ (δίδωμι τῇ μητοί, κορούω τῇ βακτηρίᾳ, ἀφίκοιτο τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ), ἀποδίνεται συνήθως στὴ νέα γλῶσσα μὲ γενική ἢ μὲ αἰτιατική ἐμπρόθετη ἢ ἀπλή: δίνω τῆς μητέρας, δίνω στὴ μητέρα, ἄνοιξε μὲ τὸ κλειδί κτλ. κτλ. Ἡ δοτικὴ διατηρήθηκε μόνο σὲ πολὺ λίγες φράσεις, καθὼς δόξα σοι ὁ Θεός.

β) τὸ -ες τῆς ὀνομαστικῆς καὶ κλητικῆς τοῦ πληθυντικοῦ τῶν ἀρχαίων τριτοκλίτων παραμέρισε μὲ τὸν καιρὸ τίς καταλήξεις -ας καὶ -αι τριτοκλίτων καὶ πρωτοκλίτων καὶ ἀπλώθηκε σὲ ὅλα σχεδὸν τ' ἀρσενικά καὶ θηλυκὰ οὐσιαστικά τῶν κλίσεων αὐτῶν γιὰ τὴν πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ. Ἀντὶ τοῦς μῆνας, τὰς φλέβας, αἱ ράχεις, οἱ ναῦται, τοὺς ναῦτας, ὧ ναῦται, αἱ ρίζαι, τὰς ρίζας λέμε τοὺς μῆνες, τίς φλέβες, οἱ ράχεις, ναῦτες, ρίζες κτλ.

γ) **σιὸν ἐνικὸ ἀντιθέτως ὑπερίσχυσαν καὶ γενικεύθηκαν γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ οἱ καταλήξεις τῶν ἀρχαίων πρωτοκλίτων.** Δηλαδή

διάφορες κατηγορίες αρχαίων τριτοκλίτων, αρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, σχηματίζονται κατὰ τ' ἀρχαία πρωτόκλιτα ὁ ταμίας, ἡ χαρά, ἡ νίκη.

Ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν ὁ πατήρ, ὁ κόραξ, ὁ σωλήν, ὁ χειμῶν σχηματίζομε τώρα κατὰ τὸ ταμίας: ὁ πατέρας, ὁ κόρακας, ὁ σωλήνας, ὁ χειμῶνας, καὶ ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν ἡ μήτηρ, ἡ ψίξ, ἡ φλέψ, ἡ σφήξ, ἡ ἐλπίς, ἡ ράχης, ἡ σάκχαρις, ἔχομε σήμερα ὄχι μόνο ἡ χαρά, ἡ νίκη, ἡ λύπη, ἀλλὰ καὶ ἡ μητέρα, ἡ ψίχα, ἡ φλέβα, ἡ σφήκα, ἡ ἐλπίδα, ἡ ράχη, ἡ ζάχαρη.

δ) ἡ γενική τοῦ ἐνικοῦ ὄλων τῶν ὀνομάτων (ἀρχαίων ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, πρωτοκλίτων καὶ τριτοκλίτων), ποὺ εἶχε στήν ἀρχαία γλῶσσα κατὰ τίς διάφορες κλίσεις ἄλλοτε ἄλλη κατάληξη, μὲ φωνήεν διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ φωνήεν τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς, παρουσιάζει στή νέα γλῶσσα πάντοτε τὸ ἴδιο φωνήεν **μὲ τὴν ὀνομαστικὴ καὶ τὸ διατηρεῖ** στὶς ἄλλες πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν: ἡ ὦρα τῆς ὥρας, ἡ χώρα τῆς χώρας, ἡ μοῖρα τῆς μοίρας, ἡ χαρὰ τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ ἡ πείνα τῆς πείνης, ἡ δίψα τῆς δίψης. Σήμερα σχηματίζομε μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε φωνήεν ὄχι μόνο ὦρας, μοίρας, χαρᾶς κτλ. παρὰ καὶ ἡ πείνα τῆς πείνας, ἡ δίψα τῆς δίψας, ἡ πίσσα τῆς πίσσας, ἡ λύσσα τῆς λύσσας, ἡ ρίζα τῆς ρίζας, τῆς τρύπας, τῆς κλειδαρότουπας, τῆς μέλισσας, τῆς γειτόνισσας, τῆς μακαρίτισσας, τῆς μαγείρισσας, τῆς Στάθαινας, τῆς ἀρκούδας, τῆς σκνίπας, πάντοτε σὲ -ας καὶ ποτὲ σὲ -ης.

ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι σχημάτιζαν:	σχηματίζομε ἐμεῖς τώρα:
ἡ φλέψ τῆς φλεβός	ἡ φλέβα τῆς φλέβας
ἡ ψίξ τῆς ψιχός	ἡ ψίχα τῆς ψίχας
ἡ θοῖξ τῆς τριχός	ἡ τριχά τῆς τριχάς
ἡ σφήξ τῆς σφηκός	ἡ σφήκα τῆς σφήκας
ἡ πτέρουξ τῆς πτέρουγος	ἡ πτερούγα τῆς πτερούγας
ἡ γυνή τῆς γυναικός	ἡ γυναῖκα τῆς γυναίκας
ἡ φλόξ τῆς φλογός	ἡ φλόγα τῆς φλόγας
ἡ μήτηρ τῆς μητροός	ἡ μητέρα τῆς μητέρας
ἡ ἐλπίς τῆς ἐλπίδος	ἡ ἐλπίδα τῆς ἐλπίδας
ἡ πηλαμῦς τῆς πηλαμῦδος	ἡ παλαμῦδα τῆς παλαμῦδας
ἡ ράχης τῆς ράχεως	ἡ ράχη τῆς ράχης
ἡ βρούσις τῆς βρούσειως	ἡ βρούση τῆς βρούσης
ἡ σάκχαρις τῆς σακχάρειως	ἡ ζάχαρη τῆς ζάχαρης
ἡ κάππαρις τῆς καππάρειως	ἡ κάππαρη τῆς κάππαρης
ἡ χάρις τῆς χάριτος	ἡ χάρη τῆς χάρης

Λέμε ακόμη εμείς σήμερα: *ὁ ναύτης τοῦ ναύτη, με τὸ ἴδιο φωνῆεν καὶ γὰρ τὰς δύο πτώσεις, ὁ ράφτης τοῦ ράφτη, ὁ ψωμᾶς τοῦ ψωμᾶ, ὁ ταμίας τοῦ ταμία, καὶ ἀκόμη ὁ πατέρας τοῦ πατέρα, ὁ κόρακας τοῦ κόρακα, ὁ χειμῶνας τοῦ χειμῶνα, ὁ σωλῆνας τοῦ σωλῆνα, ὁ ἀέρας τοῦ ἀέρα κτλ.*

Καθὼς ἔγινε φανερό, μετὰ τις ἀλλαγές (β), (γ) καὶ (δ), ἀνακατώθησαν οἱ ἀρχαῖες κλίσεις, πρώτη καὶ τρίτη, τῶν οὐσιαστικῶν, ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν. Λιγώτερο ἀλλάξε ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀρσενικῶν καὶ οὐδετέρων σὲ -ος, -ο, τῆς δεύτερης (*ὁ καιρὸς τοῦ καιροῦ τὸν καιρὸ ᾧ καιρέ, οἱ καιροὶ τῶν καιρῶν τοὺς καιροὺς, τὸ ξύλο τοῦ ξύλου, τὰ ξύλα τῶν ξύλων*), μὰ καὶ τῶν τριτοκλίτων οὐδετέρων ἡ κλίση δὲν ἀπλοποιήθηκε, καὶ γι' αὐτὸ παρουσιάζουν τὰ οὐδέτερα καὶ σήμερα ἀκόμη μεγάλη ποικιλία.

Οἱ ἀλλαγές (α), (β), (γ) καὶ (δ), οἱ τόσο χαρακτηριστικὲς γιὰ τὰ νέα μας γλῶσσα, δὲν ἔγιναν στὶς τελευταῖες ἑκατονταετηρίδες, μὰ πολὺ νωρίτερα, στὸ μεσαιῶνα ἀκόμη καὶ στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ.

Σπουδαῖο ἀποτέλεσμα τῶν μεταβολῶν αὐτῶν, μετὰ ἰδιαίτερη παιδαγωγικὴ σημασία εἶναι, πῶς ἔτσι **ἀπλοποιήθηκε ἡ ἀρχαία κλιτικὴ ποικιλία**, καὶ ἔγιναν οἱ σχηματισμοὶ τῆς γλώσσας μας ἀπλούστεροι καὶ ὁμαλώτεροι: *ἡ μήτηρ τῆς μητρὸς τὴν μητέρα ᾧ μητερ ταῖς μητροῖσι* ἔκλιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Μετὰ τὴν γλωσσικὴ ἐξέλιξη ἑκατονταετηρίδων ἱσοπεδώθηκαν σημαντικὰ οἱ τόσο διαφορετικοὶ τύποι στὴν ἴδια λέξη καὶ δημιουργήθηκε σιγὰ σιγὰ κλίση νέα: *ἡ μητέρα, τῆς μητέρας, τὴ μητέρα, ᾧ μητέρα* κτλ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἔλεγαν: *ἡ μέλισσα, τῆς μέλισσης, τῆ μέλισση, τὴν μέλισσαν, ἡ θάλασσα, τῆς θαλάσσης, τῆ θαλάσση, τὴν θάλασσαν*, ἐνῶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα, μετὰ τὸ νὰ διατηρῆ στὶς περιστάσεις αὐτὲς τὸ ἴδιο φωνῆεν στὴ γενικὴ, καθὼς καὶ τὸν τόνο στὴν ἴδια πάντα συλλαβή, σχηματίζει ἀπλούστερα καὶ κανονικώτερα: *ἡ γειτόνισσα τῆς γειτόνισσας, ἡ μέλισσα τῆς μέλισσας, ἡ μάγισσα τῆς μάγισσας, ἡ Μανιάτισσα τῆς Μανιάτισσας, ἡ Χρυσοσπηλιώτισσα τῆς Χρυσοσπηλιώτισσας*.

Ἔτσι παρουσιάζει ἡ νέα γλῶσσα σημαντικὰ διαφορετικὸ τὸ σχηματισμὸ τῶν οὐσιαστικῶν τῆς, ποὺ μπορούμε νὰ τὰ διαιρέσωμε σὲ τρεῖς κλίσεις: α) *θηλυκά*, ποὺ τελειώνουν σὲ φωνῆεν στὴν ἐνικὴ *ἰνομαστική (χαρὰ, βούση, ἀλεπού, Φρόσω)* καὶ παίρνουν ἕνα σ στὴ

γενική, θ) ἀρσενικά, πού τελειώνουν σέ φωνήεν με ε στην όνομα-
στική (έργάτης, πατέρας, ψωμάς, καφές, παππούς, σθρανός) και χά-
νουν τó ε στη γενική κι αιτιατική, έκτός όσα τελειώνουν σέ -ος, πού
άκολουθούν την άρχαία κλίση, και γ) ούδέτερα (τραγούδι, βασι-
λόπουλο, μέρος, γράψιμο, όνομα, κρέας, φώς).

Τά ούσιαστικά τής νέας μας γλώσσας, παρουσιάζουν και μερι-
κές άλλες αλλαγές και νεωτερισμούς, σχετικά όπως και νά είναι με
την κλίση τής:

α) διάφορα άρχαία ούσιαστικά άλλαξαν κάποτε κλίση όταν
άλλαξαν και τó άρχαίο γένος: ó σκνίμ τού σκνίπος δέ σχημα-
τίξεται σήμερα, καθώς θά περίμενε κανείς, ó σκνίπας τού σκνίπα,
άλλά κατά τά θηλυκά: ή σκνίπα τής σκνίπας. Η ψύλλα έγινε ó
ψύλλος, ó λειχήν έγινε ή λειχήνα, ó σφήν: ή σφήνα, ó σπλήν: ή
σπλήνα, ó οριγάνος τού οριγάνου: ή οριγανή τής οριγανής, ó βορνός:
τό βορνό, ή βιάσανος: τό βιάσινο, ή στάμνος: ή στάμνα και τό στα-
μιτί. Ο όφης άντικαταστάθηκε με τó υποκοριστικό φίδι, ή χιών με
τό χιόνι, ή άηδών με τó άηδόμι, ó παις με τó παιδί—ó σπινθηό
με τή σπίθα κτλ. κτλ.

β) άλλα πάλι άρχαία ούσιαστικά εξαφανίστηκαν στη λαϊκή
γλώσσα μαζί με την κλίση τους και άντικαταστάθηκαν με άλλες
λέξεις: ή άτραπός τής άτραποῦ, ή αιδώς τής αιδούς, ή ήχώ τής
ήχοῦς, ή οίς τής οινός, ή κλίμαξ τής κλίμακος, ή νόσος τής νόσου,
ή όδός έγιναν μονοπάτι, ποσοπή, αντίλαλος, μύτη, σκάλα, άρρώστια,
δρόμος κτλ. Μερικές από τις τελευταίες αυτές λέξεις δέν ήταν
γνωστές στους άρχαίους, με σχηματίστηκαν πολύ άργότερα.

10. ΤΟ ΦΩΝΗΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

ΟΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΛΕΞΕΙΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΜΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

α) φωνήεντα

a

u

o

e

i

(a, o, u) προλαρυγγικά, κλειστά

(e, i) ούρανικά, άνοιχτά

β) ήμίφωνα

ɣ

(oɔ)

γ) σύμφωνα εξακολουθητικά (προστροβόμενα)

1. Ξρρινα (ήχηρά)	}	<i>ng</i> (ἀγκαλιάζω, ἄγγελος)	προλαρυγγικό
		<i>γ'</i> (πανιά, ἐννιά, Χανιά)	οὐρανικό
		<i>ν</i>	ὀδοντικό (φατνιακό ἢ οὐρανικό)
		<i>μ</i>	χειλικό

2. ὕγρα (ήχηρά) ρ, λ, λ' (ἐλιά, μαλλιά)

3. ήχηρά	}	<i>γ*</i> <i>χ*</i>	προλαρυγγικά
		<i>γ</i> <i>χ</i>	οὐρανικά
		<i>δ</i> <i>θ</i>	ὀδοντικά
		<i>β</i> <i>φ</i>	χειλοδοντικά
4. ἄηχα	}	<i>ζ</i> <i>σ</i> (<i>σ'</i> **)	συριστικά

δ) σύμφωνα κλεισιὰ ἢ στιγμιαία

1. ήχηρά	}	<i>g*</i> <i>k*</i>	προλαρυγγικά
		<i>g</i> <i>κ</i>	οὐρανικά
2. ἄηχα	}	<i>d</i> <i>τ</i>	ὀδοντικά
		<i>b</i> <i>π</i>	διχειλικά.

II. ΤΟ ΓΡΑΦΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

ΤΑ ΓΡΑΦΤΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΜΕ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΑΠΟΔΙΝΟΜΕ

ΤΟΥΣ ΦΘΟΓΓΟΥΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΜΑΣ

α) φωνήενια

a (α) — *e* — *i* η (ι) *υ* — *o*, *ω* (ο)

β) σύμφωνα εξακολουθητικά

1. ήχηρά: *ν*, *μ*, *ρ*, *λ*, *γ*, *β*, *δ*, *ζ*, *σ* (μπρός στα ήχηρά: ἄς μᾶς γράψῃ)

2. ἄηχα: *χ*, *φ*, *θ*, *σ* (ς)

γ) σύμφωνα κλεισιὰ

κ, *τ*, *π* (ἄηχα: γίνονται ήχηρά μόνο ὕστερ' ἀπὸ *ν* ἢ *μ*: τὸν καιρὸ)

* Τὸ *γ*, *χ*, *γκ*, *κ* λέγονται προλαρυγγικά (καὶ σημειώνονται ἐδῶ μὲ ὄξεια) ὅταν ἀκολουθῇ φωνήεν κλειστό (*α*, *ο*, *οι*, *ου*). Τότε σχηματίζονται βαθύτερα στό στόμα, παρὰ ὅταν ἀκολουθοῦν ἀνοιχτά φωνήενια. Σύγκρινε τὸ γάλα, γονατο, χῶμα, χαρά, χουρμαδιά, κόρη, κοντάλι μὲ τὸ γελῶ, γῆ, γυρίζω, χαιρεῖω, χαιμῶνας, ἄγγελος, ἄγκυρα, κερὶ, κῆμα, καιρός.

** Τὸ παχὺ *σ* (γαλλ. *ch*), καθὼς προφέρεται ἀπὸ πολλοὺς σὲ πολλὰ μέρη, ἢ καὶ σὲ δλόκληρα ἰδιώματα: *cheύι*, *φορεché*.

δ) γράμματα ἀπλὰ γιὰ δύο φθόγγους

ξ (=κσ), ψ (=πσ)

ε) γράμματα διπλὰ γιὰ ἓνα φθόγγο

ου — αι, ει, οι, υι

μπ, ντ, γκ, γγ (τὰ γαλλικὰ *b, d, g*): μπουμπουκι, μπαρμπούνη, ντροπή

ζ) γράμματα διπλὰ γιὰ δύο φθόγγους

1. αυ, ευ (=αβ, αφ, εβ, εφ)

2. τσ (ἔτσι), τζ (τζιτζικας). Τὸ ντζ ἀντιπροσωπεύει τρεῖς φθόγγους

3. ἔρρινα: μπ, ντ, γκ, γγ: ἔμπρός, δέντρο, ἄγκυρα, ἄγγελος

4. δίφθογγοι: αῖ (αι): νεράιδα, μαίμου, αἰτός, αἰτοράχη, χαϊδέω, ἀηδόνι, κελαηδῶ, καημένος, κήκη — ει (ει): ἔλεημοσύνη — οῖ (οη, οει, ωει): ρολόι, ρόιδο, βόηθα, τρώει — ονι (ουει): ποῦ εἶν' τος — αο (αω): πάω, θά φάω — οου (ουου): τοῦ ζώου — αε: φάε — οε (ωε): τρώε.

5. δίφθογγοι καταχρηστικοί: ια, ιε, ιο, ιου: δροσιά — μιά — παιδιά, σκλαβιά, ρυάκι — φωτιά, ποιός — θειάφι — (μηλιά, πανιά) — (ουε, οσα, ουο, ουι: ἄκουε, ἄκουα, ὑπάκουος).

12. Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

ΤΑ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΣΥΓΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΜΕ Τ' ΑΡΧΑΙΑ

Α. Τὸ ἀρχαῖο σύμπλεγμα μένει ἀμετάβλητο (μόνο ἢ προφορὰ τῶν συστατικῶν του μπορεῖ ν' ἀλλαξῆ):

πνίγω, τρέχω, τρία, ἔρχομαι, βλέπω, ἔμπορος, πενήντα, ἀνάγκη, σφίγγω — στρώνω, ἄστρο, σφραγίδα, σκνίπα, ἀσπιρίζω — ἄντρες (ἄρχ. ἄνδρες, προφερόταν: ἄνδρες) ἀναλόγως προφέρονταν καὶ τὰ:) δέντρο, ντύνω, κόμπος, μπαίνω, (μπαλώνω.)

Β. Τὸ ἀρχαῖο σύμπλεγμα ἀπλοποιήθηκε:

· Ἀρχαῖα διπλά: Ἄλλος, θάλασσα, γράμμα, λάκκος.

νθ-θ: πεθερός, ρεβίθι (εἰρεβινθος), κολοκύθι (κολοκύνθη-ιον), μαράθηκα, ἀσκάθαρος σκαθάρι (κάνθαρος), σπίθα, γροθιά (γρόνθος) — Λόγια: πένθος, πένθιμος, ἐνθουσιασμός, σύνθημα, συνθήκη.

μφ-φ: νύφη, γόφος (γόμφος). Λόγια: *σύμφωνο, ἀμφιθέατρο.

γχ-χ: ρουχαλίζω (ρογαλιζω), συνάχι (συνάγχη), συχαρία.

κχ-χ: σάκχαρις-ζάχαρη, σιγχαίνομαι-σιγαίνομαι.

- γμ-μ: μάλαγμα-μάλαμα, σαγμάριον-σαμάρι, βρεγμένος-βρεμένος, προῶγμα-προῶμα, τάμα. Λόγιο: σύνταγμα, πραγματικός.
- γγρ-χρ: κέγγρος-κεχρί.
- γγν-χν σπλάγγνα-σπλάγνα, ἄσπλαχνος, βραγγνός-(βραγγνός).
- γξ-ξ: ἔσφιγξα, σφίγγον-ἔσφιξα, σφίξε.
- γκτ-χτ: σφιγκτός-σφιχτός.
- βμ-μ: ρεῦμα-ρέμα, εὔμορφος-ἔμορφος, ὄμορφος, βασιλεμένος.
- φσι-φτ: ψεύστης-ψεύτης.
- μπι-μι: Πέμπτη (λόγιο καὶ προφέρεται Πέμητη, τὸ καθαρὸ δημοτικὸ εἶναι Πέφτη).
- ψι-φτι, ξι-χι: κόψτο, διῶχ'τιονε, κοράχ'τιον.

* Ἄλλα συμπλέγματα λόγια: εὐγνωμοσύνη, αὐστηρός, ναύσταθμος, ἔκστατικὸς κτλ.

Γ. Τὸ ἀρχαῖο σύμπλεγμα τροποποιήθηκε :

- κτ-χτ: νύχτα, νυχτώνω, ὀχτώ, χταλῶδι, ἀνοιχτός, δάχτυλο, δαχτυλιά, δαχτυλήθρα, δαχτυλίδι, δίχτυ, χτένι, χτενίζω, χίζω, χτυπῶ, λαχτιάρα, ἀλυχτιῶ.
- πι-φτι: φτερινίζομαι (πιάρνυμαι), φτερό, φτερούγα, φτωχός, φτωχολογιά, καθρέφτης, κλέφτης, πέφτω, ἀσιράφτει, φταίω, φτύνω. Ἀντιθέτως: ἀπ' τὸν πατέρα μου (καὶ διαλεκτικά: ἀφ' τὸν πατέρα μου). Λόγια: ὑποπιος, ὀπιικός, ὀπική, συνοπιικός, ἐπόπιης, ἐποπιεία, ἐποπικός, προοπική, ἀυτόπιης, λεπτός, πιῶμα, ἀνάπτυξη.
- χθ-χτ: χτές, φυλάχτηκα, νὰ δεχτιοῦμε. Λόγιο: Ἄραχθος.
- φθ-φτ: φτιάνω, ἔφτασα, φτηνός, φτήνια (εὐθνήνια), μεφδεύτηκα. Λόγια: ἄφθονος, ἄφθαριος, διευθυντής, διευθύνω.
- σθ-σι: πύσιστηκα, γελάσιστηκα. Λόγια: προσθέτω, αἴσθημα, εὐαίσθητος, Αἴγισθος.
- σχ-σκ: σκίζω, σκίζα, σκονί, σκάρα (ἔσχάρα), μοσκομυρίζω. Λόγια: σχεδὸν σχολιάζω, σχολαστικός, σχολεῖο (τὸ δημοτικὸ: σκολειό), σχετίζομαι, σχέσεις, σχῆμα.

13. ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Α. ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

Α. ΤΣΑΚΩΝΙΚΑ

Δὲν εἶναι κυρίως «διαλέκτος τῆς δημοτικῆς», παρὰ ἰδιαίτερη γλῶσσα, ἀφοῦ βγήκε ἀπὸ τ' ἀρχαῖα θωρικά καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν «κοινὴν» τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ παραμυθίου τῆς Πεντάμορφης τοῦ κόσμου*.

Κοιτῶνὰ κωνὰ βαπτῖα, ἔ'αν ἀνέμη
κ' νλιτ' ἀ, δι' νι μπάτσου νὰ γιουρζίσση,
παραινίθι ν' ἀρχινίσση.

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθίου ἰζαὶ καλὴ
σπέρα τῶ ἀφειγκία νιοῖμου. Νία
φροῦὰ ἰζ' ἔ'αν ἰζαιρέ, νία χειμωνιά-
τσιχο ἀμέρα, π' ἔκη νία κριζάδα δεινὰ
ἰζ' ἔκη τοῖς αἰνὰ ἀχιόνα ἀπὸ τὸν οὐ-
ρανὲ κοιμμάκια κοιμμάκια, νία δημοσο
βασιλίσσα ἔκη κασημένα ἰὸ πανε-
θούρζι σι ἰζ' ἔκη πουνίζα ἰάνου σ'
ἔνα τελάρο ἀπὸ κουνάβιου κάλι, ἀπὸ
τὸ πλεόν δημοσο ὅτ' ἔμ' ποροῖντα νὰ
ναθῆ. Ὅπα π' ἔκη πουνίζα ἰζ' ἔκη
ξινάζα ἀπὸ ἰάσου ἀπὸ τὸ τελάρο σι
τὰ χιόνα π' ἔκη τοῖς αἰνὰ, ἐτζεντι-
τζε τὸ δάτ' νιέ σι μὲ τὰ τοζαθία σι
ἰζ' ἔστρατζιζαῖ ἰσζεῖ κ' αἰουλε αἶμα
ἰάνου ἰὸ λεκὸ ἴε π' ἔκη πουνίζα.
Τότε ἐπέτζε ἡ βασιλίσσα ἰάσου σι
«νὰ ἔμα ἔγα ἔνα καμπλί...»

Κόκκινη κλωστή βαμμένη, στήν
ἀνέμη τελμένη, δώσσης μπάτσου νὰ
γιουρζίσση, παραινίθι ν' ἀρχινίσση.

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθίου καὶ καλη-
σπέρα τῆς ἀφεινιάς σας. Μιά φορὰ
κι ἔ'αν καιρὸ μιά χειμωνιάτικη μέρα,
ποῦ ἦτανε ἔνα κοῦο φαρμακεμένο καὶ
ἔφερτε τὸ χιόνι ἀπ' τὸν οὐρανὸ κοι-
μμάτια κοιμμάτια, μιά δημοσο βασι-
λίσσα καθόταν στὸ παράθυρό της καὶ
κεντοῦσε ἀπάνω σ' ἔνα τελάρο ἀπὸ
μαῦρο ξύλο ἀπ' τὸ πῶ δημοσο ποῦ
μπορεῖ νὰ γίνη. Ἐκεῖ ποῦ κεντοῦσε
καὶ κοιταζε ἀνάμεσα ἀπ' τὸ τελάρο
της τὸ χιόνι ποῦ ἔφερτε, ἀγκύλιωσε
τὸ δάχτυλό της μὲ τὴ βελόνα της καὶ
ἔοιζαν ἰσζεῖ σταλαματιὰς αἶμα ἀπάνω
στὸ ἄσπρα πανὶ ποῦ κεντοῦσε. Τότες
εἶπε ἡ βασιλίσσα μέσα της : «νὰ εἶχα
ἔνα παιδί...»

B. ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΑ

Ἀρχὴ παραμυθίου ἀπὸ τῆ Δελμησοῦ τῆς Καππαδοκίας.

Ἦσιον ἔνα ναικα εἶχε ἰρία κοριόκι ἦραφταν ὄφρες. Ἄχ νι πῆρα τον
πατichaζον το παιδί, καὶ νι ποίκα ἔ'να χαλί καὶ κώζμος νὰ ἔκασεν καὶ πλό-
μην το ἦμοσ τ». Καὶ το ὄστρατζά καὶ λέχ : «Να πῆρα γὼ τον πατichaζοῦ το
παιδί, καὶ νι ποίκα ἔ'να ταντεία, καὶ κώζμος νὰ ἔκασεν καὶ πλόμην το
ἦμοσ τ». Καὶ το μικρὸ καὶ λέχ : «Να πάω καὶ σὰς το διάβολος. Τον πατicha-
ζον το παιδί ἐγὼ νὰ το πῆρα, καὶ τόγκι πὰν ἐννιά μήνες, νι ποίκα ἔ'να παιδί
καὶ ἔ'να κοριό, καὶ ἄντο ἔκλιαν, νι κομπόσαν ἰνῆρια καὶ ἄντο γέλαναν, νι
κομπόσαν γῆλια».

Καὶ τον πατichaζοῦ το παιδί, ἄντο πέραναν, γιούκσεν τον κορισιόυ το
γελεζέ, καὶ ἀνέβην ἀπάνω σο ολιε καὶ χη ναικα καὶ λέχ : «Ἐτά το γελεζέ εἰς
τα εἶπεν ;» Καὶ ἐκεῖν γαι λέχ : «Ἐτά το μικρὸ το κοριό εἶπεν da. Ἐπ νι
ἔρη σο ἰμουρτζά ἰράσια» Καὶ τοῦ πατichaζοῦ το παιδί καὶ λέχ : «Ἐτό το

* Τὰ κείμενα ποῦ παραθέτονται δὲν ἀποδίδουν ὅλα μὲ τὴν ἴδια ἀκρίβεια
τὴν προφορὰ τοῦ τόπου.—Ὅσο κατεδινόμε ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τ' ἀπόμερα
χωριὰ πρὸς μεγαλύτερα κέντρα, τόσο ἐλαττώνονται οἱ ἰδιωματικές παραλλα-
γές στὴ φωνημική, τὸ τυπικὸ κτλ. καὶ παρουσιάζονται τύποι κοινότεροι. Ὅσο
γὰ τὴν ἀπόδοση τῶν καταχωρισμένων κειμένων νὰ σημειωθῆ πὼς στὸ κείμενο
(A) ἢ δασεῖα δεῖχται τὴν παχιά ἐκπνοή' στὸ (B) τὸ c σημαίνει *ich*, καὶ τὸ j προ-
φέρεται καὶ αὐτὸ παχύ' τόνος (ὄξεῖα) σημειώθηκε μόνον ὅταν πραγματικὰ τονί-
ζεται· ἢ λέξη στὴ φράση.

κορίς γὰ το πάρω γώ» λέχ. Καί πήγε σο βαβά τ, και εἶπερ δα. Καί βαβά τ και λέχ: «Ἐπαρ το» λέχ. Και σεράντια μέρες και σεράντια νύχτες κάλοαυ καλζήγρια, και το κορίς πήρεν δα. Και του κορικοῦ τα ἀδέλφια δέκεν δα σα παχάδες...

Γ. Η ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΕΥΣΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Ἡ γλῶσσα ποῦ μιλοῦν οἱ Ἕλληγες και οἱ ἑλληγγόλωσσοι ἔσοι κατοικοῦν στὴ Μαύρη Θάλασσα, στὰ μέρη γύρω στὴν Τραπεζούντα και τὴ Σαμφούντα*.

Ἄ ἦλεν πάει σ' σὴ μάναν ἀτ' κλαῖμένος, λυπεμένος
σκαμνίζᾶτον κι κάθεται, στρών κι ἀποκουμπίζει:

«Και ντ' ἔπαθες, ναι ἦλε μου, κι ἔρχεσαι λυπεμένος;
σκαμνίζω σε κι κάθεται, στρώνω σε κι ἀποκουμπίζεις».

— Ἄφ' σε με, μάνα, ἄφ' σε με, ναῖ κι τ' εἶδαν τ' ὀρμάτᾶ μ'!

Σ' σὰ πόλεις οὐλά σφάροντιαν πρόβατα και ἄρνότα,
και σ' στὴν Κωνσταντινούπολην σφάζουν τὰ παλικάρᾶ.

Και ἔφαζαν ἕνα παιδί, ἡ μάν' ἄθε ἄλλο κι εἶχεν,
τὴ γούλαν ἀτ' μεσόκοφαν κι αὐτὸς ἐπαρακάλεν,
ἐπαρακάλειν κι ἔλεγε: «τὰ ἄρματά μ' ἐπάρετ'».

ἐπάρετ' ὀλίω και τ' ἄρματά μ', μὴ θάφκουντιαν σ' σὸ αἷμα».

Ἐλέπια ἡ μάνα του κι ἀτὴ ἀνακατοῖται:

«Ἦλε μ', ντ' ἦτον τὸ φόρ'μαν ἀτ', ντὸ εἶον ἡ χιτσιόν ἀτ';»

— «Δαχόρ' ζωνάο ὀσὴ γούλαν ἀτ' ιchechirin μιλιμπούλ σ σὰ μέοι τ,
ἀγγελικὸν τὸ σῆμαν ἀτ', ξανθὸς και ρομαλέος».

Τὸ μῆλον κρατεῖ σὸ δεντρον και τὸ δεντρον στὸ χῶμαν,

κι ὁ πόνοσ κρατεῖ στὴν καρδᾶ μ' και τ' ἄχ! ἔβγαῖν στὸ στόμαν**.

Β. ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Α. ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΑ

Συγγενεῦσον μὲ τ' ἄλλα ἰδιώματα ποῦ συνηθίζονται στὰ Δωδεκάνησα, στὶς νότιες Σποράδες, καθὼς και στὴν Κρήτη. Γενικὰ σὲ ὅλη τὴ νότια Ἑλλάδα παρομοιάζουν ἰδίως τὰ σύμφωνα ἀλλαγές και διαφορές ἀπὸ τὴν προφορὰ τῆς

* Τὸ η προφέρεται συνηθῶς ἀκόμη σάν ε: λυπεμένος, πεγᾶδ. Τὸ σ προφέρεται: σάν ε ἀνοιχτό. Ἄντι δὲν λένε κι (τὸ ἀρχ. οὐχί, ἰωνικὰ οὐκί).

** Ὁ ἦλιος πάει σὴ μάνα του, κλαμένος, λυπημένος:

τὸν βάζει σὸ σκαμνὶ νὰ καθίση, δὲν κάθεται, τοῦ στρώνει, δὲν ξαπλώνει.

«Και τί ἔχεις πάθει, ἦλιε μου, κι ἔρχεσαι λυπημένος;
σὲ βάζω νὰ καθίσης δὲν κάθεται, σοῦ στρώνω δὲν ξαπλώνεις».

— Ἄφ' σε, μάνα, ἄφ' σε με, ἀλλ' τί εἶδαν τὰ μάτια μου!

Στὶς πόλεις ὅλα σφάζονται, πρόβατα και ἄρνάκια,

και στὴν Κωνσταντινούπολη σφάζουν τὰ παλικάρια,

και ἔφαζαν ἕνα παιδί, δὲν εἶχε ἡ μάνα του ἄλλο

στὴ μέση ἔκοφαν τὸ λαιμό του κι αὐτὸς παρακαλοῦσε,

παρακαλοῦσε κι ἔλεγε: «τὰ ἄρματά μου πάρετε

πάρετε πίσω τ' ἄρματα νὰ μὴ θάβονται στὸ αἷμα».

κοινης (ἄρχοντας ἀντι ἀρχοντας, ἀπαῶ ἀντι ἀγαπῶ, κου(β)αλιῶ, τὸ (β)οννὸ κτλ.).

- «Πῆτε μου, πῆτε μου, ἄρχοντες, πῆτε μου τί νὰ γένω;
ὄπ' ἀπαῶ μιὰ λυερή, πῶς νὰ τήλ λησιμονήσω;»
— «Νὰ σ' ἀρμηγέρω, νιώττερε, κι ἄθ θελῆς, ἄκουσέ μου.
Ἄμμε, Γιαννή, πὰ στοῦ οὔνο, νὰ κουαλῆς λιθάρια
νὰ κουαλῆς τὰ μάρμαρα πὸ τὸ μαρμαροῦνι
νὰ κουαλῆς, νὰ κουραστῆς, τῆς κόρης νὰ ξεχάσης».
— «Κι ἰὼ κι ἂν ἔθγω στοῦ οὔνο, κι ἄκ κουαλιῶ λιθάρια,
κι ἄκ κουαλιῶ τὰ μάρμαρα πὸ τὸ μαρμαροῦνι,
κι ἄκ κουαλιῶ κι ἄκ κουρασιῶ, τῆς κόρης δὲ ξεχάνω.
Εἰμὴ κι ἄβ βάλω οἶερα καὶ δέσουμ μὲ στοῦ βάτο,
νὰ μὲ ἀροῦτ τὰ οἶερα, νὰ μὲ κεντᾶ τὸ βάτος,
τότε κι ἰὼ τῆς λυερῆς θὰ τῆς πολημονήσω».

Ε. ΧΙΩΤΙΚΑ

Σκωπτικὰ ἀνέκδοτα. Οἱ κάτοικοι διαφόρων χωριῶν περιγελοῦν τοὺς γείτονές τους ἀπὸ ἄλλα χωριά :

Ἔνας Λιθονομούσης ἐβάρευεν μὲ τὸν πατέρα του. Εἶδεν τὸ δικόν του ποδάρι νὰ στήν θάλασσα καὶ ἐθάρραυεν πὸς ἦταν γάρι καὶ τὸ καμάκευεν. Μὰ ἐπόνεσεν καὶ λὲ τοῦ πατέρα του : «Ἐ τούρη, ἄμα καμακέυης γάριν τρέμ καρδιά τρέμει ποράδι; Ἄχχου, γιούκα μου, ἐκαμάκευες τὸ ποράδι σου!»

Μιά Πυργούσαινα ἐρωτᾶ μιὰν ἀροαθωνιασμένην : Πότε θὰ παντρευτῆς ; — Τὴν Τουριασιή. — Τὸ ἐὼ τὴν ἄλλην Τουριασιή. — Τὸ εἶντα θὰ σφάξης ; — Βοῦν. — Βοῦν το ἐὼ, βοῦν μὲ εὐ.

Ἔνας ἐκατέθηκεν εἰς τὴν χώραν νὰ φουνίση τυρίν. Εἶδεν σαπούνιν καὶ ἐρώτησεν : «Πόσον τὸ τυρίν;» Ἐκεῖνος τοῦ πεν : «Πέντε γρόσα». Εἶδεν το φτηνόν καὶ τοῦ λέει : «Βάλε μου μιὰν ὀκαῖν». Στὸ δρόμο ἤβγαλεν ἕνα κομμάτιν νὰ φᾶ. Τὸ σαπούνιν ἄφριζεν εἰς τὸ στόμαν του, ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἀκρίβειαν του τὸ τραγεν καὶ ἤλεγεν : «Εἶντα φρίτεις καὶ ξαφρίτεις; τὸμ παράμ μου ἦδωκα ἄ σε φάω θῶ».

Ἔνας Θυμιανούσης ἔπιασεν ἕνα σκορδαλλὸ καὶ τὸν ἤδεσεν μὲ τὸ ζωνάρι του σ' ἕναμ πελεκητό. Ὁ σκορδαλλὸς ἔφυγεν καὶ ὁ Θυμιανούσης ὅποιον ἔβλεπεν τὸν ἐρώταν : «Πᾶς κι εἶδες κανέναν σκορδαλλὸ νὰ τραβᾶ ἕνα ζωνάρι μ' ἕναμ πελεκητό;»

Ἔνα ἀντρογγυλὸν ἐπήγαγεν εἰς τὸ πανηγύρι. Στὸ δρόμον εἶδαν ἕνα κότουφαν ἀπάνω στοῦ δέντρον. Αὐτὸς ἄντρας τῆς γυναίκας του : «Γιὰ ἔ, ἕνας κότουφας!» Αὐτὴ ἐκείνη : «Ἐν ἕν κότουφας, κοτουφαρίνα ἔν». — «Ὁχι, κότουφας ἔν». — «Ὁχι κοτουφαρίνα ἔν». Ὁ ἄντρας κατιβαίνει ἀπὸ τὸ μουλάρι, δέσνει

Τὰ βλέπει ἢ μητέρα του ταράζεται ἢ ἴδια :

- «Ἦλιε μου, τί λογῆς ἦταν τὸ φόρεμά του, ποιά ἦταν ἡ ὄψη του;»
— «Ααχουρένο ζωνάρι στοῦ λαμό του, πολύτιμο ζωνάρι στὴ μέση του, ἀγγελικὸ τὸ σῆμα του, ξανθὸς καὶ δυνατός».

τήν γυναίκαν του καί γυρίζουν πίσω. Τοῦ χρόνου σάν τέτοιαν μέρος ἐπηγαίναν πάλι στό ἴδιον παναγούρι. Στό ἴδιο μέρος λέ ἡ γυναίκα: «Θυμῶσαι πού ἐδῶνα εἰδαμεν μιάν κοιτοφάριαν καί σὺ ἤλεγες πὸς ἔν κότοφρας;» — «Βοὲ γυναίκα, δὲν σοῦ 'πα πέρι πὸς ἦταν κότοφρας;» — «'Οχι, λέει ἐκεῖνη, κοιτοφάρια ἦταν». Κατιβαίνει πάλι κάτω ἀφ' τὸ ζό, τὴν δέρονε καί γυρίζουν πίσω.

Ζ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Τὰ μιλοῦν στό Βελσεντό τῆς μεσημερινῆς Μακεδονίας. Δείχνουν, μὲ μικρὲς σχετικῶς διαφορὲς, πὸς μιλοῦν σὲ ὀλόκληρη τὴ Μακεδονία, καί γενικώτερα στὴ Θεσσαλία καί τὴ Ρούμελη. Παντοῦ, ἀντίθετα μὲ τὰ νότια ἰδιώματα, διατηροῦν συνήθως τὰ σύμφωνα ἀμετάβλητα, προφέρουν ὅμως τὰ φωνήεντα μὲ διαφορητικὴ προφορὰ ἢ καί τὰ παραλείπουν ἔντελῶς (ἄρχοντας, ἀγαπού, ἀγαπάι, κβαλού κτλ.).

Μιὰ φουρὰ κι ἔναν κιὸ ἦταν ἕνας πατέρας σάν καλὴ ὥρα... Αὐτὸς οὐ πατέρας εἶχιν μοῦγκι ἕνα πιδί. Τί ἤλεγιν κι αὐτός; «Αὐτὸ τὸν πιδί, οὐ Θεὸς νὰ μὲ τοῦ χαρίσι δὰ τοῦ κάμου νὰ ζήσι ἀρχοντας, νὰ τοῦ γλέτ' ἰ κόσμους κι νὰ τοῦ χαίριτι, κανένας νὰ μὴν τοῦ λέν' παρέκι σιάσ'». Ἀχίρσιν ἀποῦ τόι κι δῶθι νὰ δλέβι μὲ τοῦ παραπάν. Διὰ τ' ἡμέρα, δλιὰ τοῦ βράδι, ὄλον δλιὰ. Πιρναί μιὰ χροινιά, δυὸ χροινές, τρεῖς κι ἀκόμα παραπάν, κι ἀκόμα δὲν εἶχιν ἀπουλάιν' ντιπ-τίπουτας. Μιροδοῦλι μιρουφάι, ὄλον ἔισι πάνιν ἢ δλιὰ τ. Τί νὰ κάμ τι νὰ σόσι τῶρ' αὐτός! Τοῦ νῆμα τ, ὄσουμ πάνιν, κόντιβιν, κι παραδῖς ἀκόμα δὲν εἶχιν. «Θέ μ, Παναέ μ!» γουνάτιον κι εἶπιν, «μακροῦν' τοῦ χέρι σ, κάμι τοῦ θάμα σ», κι πάλι δούλιβιν, δούλιβιν, σὰ λτσιτς. Ἐ, νὰ μὴν τὰ μακραίνουμι, σήμερα μιὰ πιντάρα, ἕνα δεκάρι ταχιά, ἕνα κονοόρι ἀλλ' ἐφκισιν καμπόσις παραδῖς. Ἀμὰ ὄσου νὰ τς φκιάσι εἶδιν κι ἔπαθιν. Τόρα θέλτις ἀπ τὰ βάσανα θέλτις ἀπ ν τοράννια, θέλτις ἀπ τὰ γηράματα (δὲν ἦταν ἐξητάρις) ἀροφώστοιμ βαριά. Κι ἤρθιν ἡ ὥρα νὰ πιδάν. Γιόμουσιν τοῦ σπιτι ἀποῦ γναίκις, ἄντρι, μικροῦ πιδιγιά... ἀλλ' ἐκλιγαν, ἀλλ' παρηγοροῦσαν! Ποῦ αὐτός; ἀλλοῦ κι οὐ ἄλλον κόσμοον. Ἀθά' ἰκεῖ πὸν κόντιβιν ἡ ὥρα, ξαναδρανάθκιν κα-φίχα, ἄνξιν μιὰ φουρὰ τὰ μάτ'χα κι ζήτοι τοῦ πιδί. Τοῦν τὸ δονκαν' τοῦ παίριμ' κοντιὰ κι τοῦ λέει στοῦν' φτι: «πιδί μ, γρόσκια πουλλά δὲ θὰ σι ἀρήκον, ἔισι θέλτις οὐ Θεὸς' κι γὼ κι ἡ σιχουριμέν' ἡ μάνια σ δούλιβιμί, δούλιβιμί, τόσου ἦταν ἡ μοῖσα μας. Αὐτὰ πὸν δὰ σὶ πῶ τῶρα νὰ τὰ φλάξ, κι ὄδλον κιροδιμένους δὰ βγις: μὲ τοῦν τρανύτιπὸ σ κοουκιά νὰ μὴ σιπέρις, τὴ γναίκα σ' κρυφὸ νὰ μὴ μ' ἔπης, πονιές, καυιὰ φουρὰ, ψυχονπαῖδι νὰ μὴμ πάρις». Τὰ πιν αὐτὰ, βάσταξιν ἀκόμα κα-φίχα κι σιχουρέθκιν. Τοῦ πιδί πανιρεῦκιν, ἡ δλιὰ τ πάνιν καλά κι φύλαγιν τὰ λῶμα δι μπαμπά τ...

Γ. Η ΚΟΙΝΗ

Κοντὰ στίς νεοελληνικὲς διαλέκτους, σημαντικὰ διαφορητικὲς ἀπὸ τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα, τόσο πὸν νὰ κατανοοῦν νὰ μοιάζουν σὰ γλῶσσα ξένη, καί στὰ ἰδιώματα, πὸν μοιάζουν σάν παραλλαγὲς τῆς κοινῆς, διαφέροντας ἀπ' αὐτὴ προπάντων στὴ φωνητικὴ καί στό λεξιλόγιον—καί λιγώτερο στὴ σύνταξη καί στό τυπικόν—ἔχομε τὴν κοινὴ μας δημοτικὴ γλῶσσα.

στον τύπο που πρωτοδόθηκε στα δημοτικά τραγούδια. Στην κοινή αυτή δημοτική γράφηκαν και τα νέα αναγνωστικά. Αυτό δεν εμποδίζει φυσικά να έχουμε εκεί και λέξεις άγνωστες, κάποτε και τύπους ασυνήθιστους, στο ένα ή, στο άλλο μέρος της Ελλάδας. Γιατί ποτέ δεν είναι δυνατόν όλα τα στοιχεία μιας κοινής γλώσσας να εϋχρηστούν από πριν σε όλες τις επαρχίες ενός έθνους, που έχουν αναγκαστικά τους ιδιοματισμούς των.

Η. ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Θρήνος για την άλωση της Πόλης. Δείχνει μαζί με την εγκαρτέρηση στη μεγάλη εθνική συμφορά την αδιάσειστη ελπίδα που λαού στην εθνικήν αποκατάσταση:

Σημαίνει ο Θεός, σημαίνει η γης, σημαίνουν τα έπουράνια,
σημαίνει κι η αγία Σοφιά, τό μέγα μοναστήρι,
μέ τετρακόσια σήμαντρα κι εξηνηταδύ χαμπάνες,
κάθε χαμπάνα και παλιάς, κάθε παλιάς και διάκος.

Ψάλλει ξερθά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης,
κι απ την πολλή την αγαμουνιά έσειόντανε οί κολόνες.

Νά μπούνε σ'ό χερουβικό και νάρβη ο βασιλέας,
φωνή τούς ήθε εξ ουρανού κι απ' αρχαγγέλου σόμα.

«Πάψετε τό χερουβικό κι ας χαμηλώσουν ε' αγια,
παπάδες πάρτε τιά γερά, και σεις κεριά σθηστήτε,
γιατί είναι θέλημα Θεού η Πόλη νά τουρκέψη.

Μόν σκείτε λόγο στή Φραγκιά, κάρτουνε τριά καράβια:
τό να νά πάρη τό σιαρό και τ' άλλο τό βαγγέλιο,
τό τρίτο, τό καλύτερο, την άγια τράπεζά μας,
μή μās την πάρουν τιά σκυλιά και μās τή μαγαρίουν».

Η Δέσποια ταράχηζε, και δάκρυσαν οί κόνες.
«Σόπασε, κεριά Δέσπονα, και μή πολυδακρυσίς,
πάλι μέ χρόνους, μέ καιρούς, πάλι δικά σας είναι».

14. ΤΟ ΑΡΧΑΪΣΤΙΚΟ ΙΔΑΝΙΚΟ 1800

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΥΔΩΝΙΩΝ

Όταν κατά τά 1800 αρχίζουν νά συζητούν για τό ποιά γλώσσα πρέπει νά γράφουν βασιλεύει τό αρχαϊστικό ιδανικό. Πρέπει νά επικρατήσει, άπέσως ή γρήγορα ή άρχαία ή μετά άρχαϊκή γλώσσα, και σ' αυτό θά βοηθήση τό σχολείο: «Πρέπει νά συνειθίζονται οί νέοι έν τοις σχολείοις» παρατηρεί ο Δούκας (1814), «νά όμιλώσιν έλληνιστί: ιμάμιον, χιτών, πίλος, ύπόδημα, άναξυρίς» κτλ. Χαρακτηριστικό για την αρχαϊστική αυτή προσπάθεια είναι από την ίδια περίπου έποχή τό ψήφισμα των δασκάλων μιας άνωτερης σχολής στις Κυδωνίες:

Ψήφισμα: Θεός ήγεισθω παντός έργου και λόγου. Έπί καθηγουμένων Γρηγορίου τε και Ευστρατίου των έν τῷ κατά Κυδωνίας Έλληνομουσειῷ σχολαρχούντων, έλαφιβολιώνος όγδόη άπίόντος,

οί υπογεγραμμένοι είπομεν. Ἐπειδὴ τὴν πατρίαν ἀναλαβέσθαι φωνήν, τὴν δὲ χύδην καὶ ἀγοραίαν ὡς πάντῃ ἀνοίκειον ἡμῖν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ἀπογόνοις παντὶ θυμῷ ἀπώσασθαι ἐφιέμεθα, δεδόχθαι πᾶσιν ἡμῖν νόμον εἰσενεγκεῖν, ὥσθ' ἦντι' ἂν συνῶμεν ἐλληγιστὶ πάντας ἡμᾶς συνδιαλέγεσθαι καταναγκάζειν. **Νόμος:** Ἐπιμελείσθω ἕκαστος ἡμῶν ἐλληγιστὶ ὡς αἰὼν τε συνδιαλέγεσθαι: ὅς δ' ἂν κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ ἐθέλῃ τοῦτο, σελίδα ὀμηρικὴν ἐνώπιον ἡμῶν ἱστάμενος ἀπαγγέλλων ἀποτισάτω τίμημα. Οἱ ταῦτα συμφηφισάμενοι Ἄγγελῆς = Ἀλκιβιάδης, Διδότ = Ἀνάχαρσις, Ἰωάννικιος = Ἀριστείδης, Ἐζάνος = Ἐπαμεινώνδας, Δημήτριος = Θεμιστοκλῆς, Θεοφάνης = Κλεάνθης, Δημήτριος = Μιλτιάδης, Βασιλειος = Ἀγησίλαος, Σαμουήλ = Νικίας, Ἰλαρίων = Ξενοφῶν, Παναγιώτης = Πελοπίδας, Ἰωάννης = Περικλῆς, Λεόντιος = Φωκίων, Κωνσταντῖνος = Χαδρίας, Χαράλαμπος = Πausανίας, Γεώργιος = Πάτροκλος, Μεθόδιος γραφεύς = Διογένης».

15 ΟΙ ΣΥΝΗΓΟΡΟΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ 1800

Αἱρετοί εἶναι ὅσοι κατὰ τὰ 1800, στά χρόνια πού ξυπνᾷ τὸ ἔθνος καὶ ἀνοίγει τὴν ψυχὴ του στὸν πολιτισμὸ, συνηγοροῦν γιὰ τὰ δίκαια τῆς ἀκαλλιέργητης καὶ κατατρεγμένης ζωντανῆς γλώσσας. Παραθέτονται ἐδῶ μερικὲς ἀπὸ τίς γνώμες τους:

Εἶναι ἀνάγκη νὰ συγγράψουμε τίς ἐπιστῆμες καὶ τέχνες ρωμαϊκᾶ, γιὰ νὰ προκόβουν οἱ νέοι μας πρὸ γλήγορα καὶ μὲ πρὸ θεμέλιο εἰς ὅλα... Κανένας ἄλλος δὲν ἔχ' ἐξουσία νὰ θῶσῃ σὲ μιὰ λέξη τὸ πάθος ἐποῦ δὲν ἔχ' αὐτὴ στό στόμα τοῦ λαοῦ. (**Δ. Καταρτζής**, στὸ Βουκουρέστι, 1789).

Ἐνα ἔθνος ἐνόσφ ἀμελεῖ καὶ καταφρονεῖ τὴ φυσικὴ του γλώσσα, ἀμελεῖ καὶ καταφρονεῖ τὸν ἀνθρωπισμὸ του, διὰ νὰ πῶ ἔτσι. Τὸ πρῶτο καὶ φυσικὸ μάθημα τῶν νέων πρέπει νὰ εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς μητρικῆς τους γλώσσας... κάθε ἄλλη μέθοδος εἶναι ὀλέθρια διὰ τοὺς ἀρχαίους, μάλιστα τὸ νὰ τοὺς βάνουν εἰς μιὰ παλαιὰ γλώσσα πρῶτο μάθημα' ἀπ' ἐδῶ λοιπὸν προέρχεται ἐποῦ διαβάξουν καὶ δὲν μαθαίνουν τίποτες' καὶ τὸ χειρότερο εἶναι ἐποῦ μὲ αὐτὸν τὸν ὀλέθριο τρόπο τῆς σπουδῆς ἐξαμβλύνεται ὁ νοῦς τους, καθὼς μὲ μιὰ καλὴ μέθοδο ὀξύνεται καὶ τελειοποιεῖται. (**Ἰεροδ. Γρ. Κωνσταντῆς**, 1791).

Αἰώνια δὲν κάμνουν ἄλλο οἱ ἀπόγονοι πάρεξ ν' ἀλλάξουν καὶ νὰ μετασχηματίζουν τὴν γλώσσαν τῶν προγόνων τους: τὸ ὅποιον εἰν' ἐλότελ' ἀδύνατον νὰ ἐμποδισθῇ. Καὶ θὰ ἔρῃῃ ἕνας καιρὸς αὐτῆν τὴν γλώσσαν μας νὰ μὴν τὴν καταλαμβάνουν οἱ ἀπόγονοί μας, καθὼς κι ἐμεῖς τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων προγόνων μας... Μὴ λοιπὸν φαντάζεσαι τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἐλληγικῶν εἰς τὰ

ρωμαϊκά βαρβαρότητα, ἀμάθειαν 'καί φθοράν' ἀλλά βάρβαρον καί φθαρμένον λέγει τόν νοῦν, ἐποῦ δὲν γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν. (Α. Χριστόπουλος, 1811).

Ἐπιθυμοῦσα, φίλε, νὰ ἐνθυμηθῆς τὸν παλαιόν μας Ἡράκλειτον, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν δὲν πλέει τινὰς' ἀλλ' ἂν ὁ ποταμὸς ἀκαταπαύστως εἰς πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλόμενος δὲν μὲν ὁ αὐτός, ἢ γλῶσσα ἀρα δὲν εἶναι ποταμὸς καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενος; Τί θεὸς νὰ εἰπῇ «βαθυμῶδὸν πλησιάζουσιν», αὐτὸ δὲν τὸ νοῦ' ἂν πλησιάζῃ δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ κατὰ πάντα, καὶ ἔαν εἶναι, πῶς πλησιάζει; Τοῦτο ἦτον συλλογισμὸς τῶν ἀπερασμένων μακαρονιστῶν καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν. (Α. Ψαλλίδας, 1812).

Ἡξεύρω, τὸ ἄκουσα μάλιστα πολλές φορές, ὅτι τινὲς λέγουν, ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι γλῶσσα μας. Καλὰ' ἀλλὰ διὰ τί τὴν ὀμιλοῦν; Σκέψου, φίλε' τοῦτο δὲν εἶναι μία ἀντίφασις πολλὰ παράξενη; Ἡ γλῶσσα μας, ἐποῦ τὴν ἐδουξάξασμεν ἀπὸ τίς μητέρες μας δὲν εἶναι γλῶσσα μας! Ἡ ἐγὼ παραφρονῶ καὶ δὲν ἠξεύρω τί λαλῶ ἢ αὐτοί... ἀλλ' ἀστερίζονται δὲν πιστεῖω δὰ μὲ τὰ σωστά τους νὰ ὀμιλοῦν οὕτω παράλογα. (Ἱερομόναχος Δ. Φιλιππίδης, 1817).

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἔν ἀπὸ τὰ πλέον ἀναπαλλοτρίωτα τοῦ ἔθνους κτήματα. Ἀπὸ τὸ κτήμα τοῦτο μετέχουν ἐλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους μὲ δημοκρατικὴν, νὰ εἶπω οὕτως, ἰσότητά' κανεῖς, ὅσον ἤθελεν εἰσθαί σοφός, οὗτ' ἔχει, οὕτε δύναται ποθεῖν νὰ λάθῃ τὸ δίκαιον νὰ λέγῃ πρὸς τὸ ἔθνος: «οὕτω θέλω νὰ λαλῆς, οὕτω νὰ γράφῃς». Ὅστις ἐπαγγελλόμενος νὰ γράφῃ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, μακρύνεται τόσον ἀπὸ τὸν κοινὸν τρόπον τοῦ λέγειν, ἐκεῖνος ζητεῖ πράγμα, τὸ ἐποιοῦν οὐδ' ἔ σκληρότατος τύραννος εἶναι καλὸς νὰ κατορθώσῃ. (Α. Κοραῆς).

Ἐνα ἑλληνόπουλο παιδεύεται κάμποσα χρόνια νὰ μάθῃ τὴ φυσικὴν του γλῶσσα... καὶ ὕστερα εἶναι χρεῖα νὰ πηγαίῃ καὶ στὸ σχολεῖο νὰ τὴν ἀπομάθῃ ἀπὸ τὸν δάσκαλο καὶ νὰ τὴν κρένῃ καλὰ, καὶ νὰ τὴν καλογράψῃ, καὶ νὰ τὴν ἀναγνώσῃ καλὰ. Ὁ δάσκαλός του ἔμως... ἀντὶς νὰ τοῦ δείξῃ τὰ γράμματα καὶ τὰ ψηφία τῆς γλώσσας του, τοῦ δείχνει τὰ ψηφία καὶ γράμματα μιᾶς ἄλλης γλώσσας ψευτικῆς, καθὼς καὶ γραμματικῆς, καὶ τοῦ λέει πῶς «τοῦτῃ ἢ γραμματικῇ θὰ σὲ μάθῃ τὴν ἀληθινὴν καὶ σωστὴν γλῶσσα» ἐπειδὴς αὐτὴ ἐδόμαθες καὶ κρένεις καὶ κρένω, εἶναι γλῶσσα χυδαία, βάρβαρη καὶ χαλασμένη»· καὶ ἔτσι τοῦτο τὸ δόστυχο ἑλληνόπουλο, ἐποῦ ἐπῆγε στὸ σχολεῖο νὰ μάθῃ νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάζῃ τὴ γλῶσσα του, καὶ μὲ τοῦτο νὰ μάθῃ καὶ γινῶσες ἀναγκαῖες καὶ χρήσιμες καὶ στὴν πίστιν του καὶ στὴ ζωὴν του, χάνει τὸ πνεῦμα του τὸ ζωηρὸ καὶ ἑλληνικὸ, κουτιάζει καὶ βγαίνει ἀπ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο τὸ ἑλληνικὸ μὲ τὲς πέντε κλίσεις τοῦ Λάσκαρη, καὶ μὲ τὲς πέντε πτώσεις καὶ μὲ καμιά δικαριὰ λέξεις ψευδοατινῆς καὶ ἄλλες τῶσες γενικῆς ἀπολυτέας, ἀπὸ τὲς ἐποῖτες ἂν εἰπῇ καὶ καμιά στοὺς συμπολίτες του, τὴ λέει μὲ τῶσιν περηφάνεια, πῶς τάχα κατὶ λέγει καὶ τὴ στοχάζεται σὰ μαργαριτάρη ἢ σὰ διαμάντι. (Ι. Βηλαράς).

Ὡς πότε θὰ πηγαίῃ ὀμπρὸς αὐτὴ ἢ ὑπόθεσι; Ἐνας λαὸς ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος νὰ ὀμιλῇ σ' ἕναν τρόπο, ὀλίγοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ ἐλπίζουσι νὰ κάμουν τὸν λαὸν νὰ ὀμιλῇ μίαν γλῶσσαν δικήν τους! (Α. Σολωμός, 1824).

16. ΜΠΟΡΕΙ Ν' ΑΠΛΟΠΟΙΗΘΗ Η ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ ;

Πολλοί πολλά είπαν για τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ἄλλοτε καὶ στὰ τελευταία χρόνια. Πρῶτος πρότεινε ὁ Βερναρδάκης ν' ἀπλοποιήσωμε αἰγὰ αἰγὰ τὴν καθαρῆουσα, ὥσπου νὰ φτάσωμε πίσω στὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Καταχωρίζεται ἐδῶ ἡ ἀπάντησις ποῦ τοῦ ἔδωσε ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας κ. Χατζιδάκις :

« Ἄν τὸ εἶδον καὶ εἶδομεν πρέπη νὰ μετατυπωθῆ εἰς τὸ εἶδα, εἶδαρ, εἶδαμεν, διότι οὕτω λέγει τὸ ἔθνος, ἀνάγκη καὶ τὸ β'. πρόσωπον ἐν. καὶ πληθ. τοῦ α' ἀορίστου νὰ γράφωμεν διὰ τοῦ ε, ἔφραφες ἔφράφατε, διότι οὕτω τὰ λέγει τὸ ἔθνος. Ἐκτός τούτων, ἐπειδὴ ὁ παρατατικὸς καὶ ἀόριστος θὰ ἔχωσιν οὕτω τὰς αὐτὰς καταλήξεις ἐν πᾶσι τοῖς προσώποις, ἀνάγκη ἐν πολλοῖς ῥήμασι νὰ μὴ διαστέλληται τοῦ λοιποῦ ἀλλὰ νὰ συγγένηται ὁ παρατατικὸς πρὸς τὸν ἀόριστον, ὡς ἐπλυνα καὶ ἔπλυνα, ἔκρινα καὶ ἔκρινα, ἐπάχυνα καὶ ἐπάχυνα, ἀπάλινα ἢ ἡπάλινα καὶ ἀπάλινα, ἔσθρα καὶ ἔσθρα, ἔσπειρα καὶ ἔσπειρα, ἐψάλλα καὶ ἐψάλλα, ἔβαλλα καὶ ἔβαλλα κτλ. κτλ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διάκρισις τῶν χρόνων πρῶτων εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία εἰς τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα ἡμῶν, ὀφείλομεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐρμήσωμε ἐπὶ τὰ δημώδη πλένω, κρένω, παχένω, ἀπαλένω, σέρνω, σπέρνω, βάνω ἢ βάζω ἢ βαίνω, πρέλλω κτλ. ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι Ἕλληνες ἔπραξαν. Ἡ μία μεταβολὴ ἄρα θὰ συνεπάγηται εὐθὺς καὶ ἑτέραν ἢ μᾶλλον καὶ ἑτέρας. Διότι ὅπως ἐν λιθίνῃ οἰκοδομῇ ματὶ ἡ ἐξαιρέσις ἐνὸς λίθου γίνεται πολλάκις αἰτία τῆς ἐξαιρέσεως καὶ ἀντικαταστάσεως καὶ ἄλλου ἢ καὶ ἄλλων, οὕτω καὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ. Ἄς ὑποθέσωμεν προσέτι ὅτι τοῦ λοιποῦ γράφομεν καὶ λέγομεν ἐν τῇ καθαρῆουσι λόγῳ ἔφαγα, εἶδα, ἤλαθα, ἔκαμα, ἔλαχα, ἔλαθα, ἔτευχα, ἤφαρα κτλ. καὶ ὅτι θέλομεν νὰ σχηματίσωμε τὴν μετοχὴν αὐτῶν, πῶς θὰ τὴν εἴπωμεν ; . . . Ὅπως λοιπὸν ἕκαστος βλέπει, αἱ τῇ πρῶτῃ καὶ ἐλαχίστῃ μεταβολῇ μέλλουσαι νὰ ἀκολουθήσωσιν ἀναγκαίως καὶ πολλοὶ εἶναι καὶ σπουδαιότατοι, ὥστε ἂν τις ἔχη τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἔχει ἱκανοὺς ὤμους νὰ βαστάσῃσι τὸ βαρὺ φορτίον τῶν βαρυτάτων καὶ ἐλοκλήρου τοῦ λόγου ἡμῶν σφόδρα ἀπτομένων μεταβολῶν τούτων, ἄς τολμήσῃ, ἐν γνώσει τῶν μελλόντων νὰ γίνωσι, νὰ προτείνῃ τὴν πρῶτην. »

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟ

17. Η ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΝΙΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

Ἄφου καθιερώθηκε ἡ δημοτικὴ γιὰ σχολικὴ γλῶσσα ἡ γραμματικὴ διδασκαλία περιορίζεται σημαντικὰ—στὸ σημεῖο ποῦ εἶναι χρήσιμη ὅσο καὶ ἀπαραίτητη, καθὼς γίνεται καὶ σὲ ἄλλων ἔθνων παιδιὰ ποῦ διδάσκονται τὴ γλῶσσα τους. Ἔτσι οἱ γραμματικοὶ κανόνες ποῦ θὰ πρέπη τώρα νὰ διδάσκωνται δὲ θὰ εἶναι πᾶ « σχηματιστικοί »—λ. χ. ἡ μέταξα τῆς μετᾶξης, ἡ κείνα τῆς κείνης—ὅπτε « παραγωγικοί »—λ. χ. ὁ γενέθλιος ἢ γενέθλιος—παρὰ μόνον ὀρθογραφικοί—λ. χ. τὸ ες στὸ τέλος τῶν ὀνομάτων τὸ γράφομε μὲ ε : πέτρις, βροίσεις, μήνες, καφές, καφέδες. Καὶ οἱ κανόνες ὅμως αὐτοί, πολλοὶ σχετικῶς, ἀφῶ ἔχομε

«Ιστορική» ὀρθογραφία, θὰ μπορούσαν νὰ περιοριστοῦν σημαντικώτατα, ἂν δὲν ἤμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ διδάσκουμε μὲ ἀφθονοὺς κανόνες καὶ ἐξαιρέσεις τὶ τόνο καὶ τὶ πνεῦμα παίρνον οἱ λέξεις τῆς γλώσσας μας. Ἀπὸ τοὺς 51 κανόνες ποὺ ὠρίστηκαν γιὰ τὴ Β', Γ' καὶ Δ' τάξη τοῦ δημοτικοῦ οἱ 17, κάποτε οἱ πρὸ πολὺπλοκοί, εἶναι τονικοί. Καὶ φυσικά, στὶς ἀνώτερες τάξεις, Ε' καὶ Σ', θὰ ἔχουμε ἀκόμη πρὸ δύσκολους κανόνες, ἂν θέλωμε νὰ διατυπώσωμε σὲ κανόνες καὶ ἐξαιρέσεις ὅλες τὶς λέξεις ποὺ παίρνον θάσσεια καὶ περισπωμένη. Τὸ παρακάτω παράδειγμα, γιὰ τὰ οὐσιαστικά μὲ α ἢ ι στὴ λήγουσα, δείχνει σὲ τί ἀδιέξοδες δυσκολίας κατανοοῦμε ὅταν θέλωμε νὰ διατηρήσωμε μὲ κάποιο τρόπο στὴ γλώσσα μας τὴν ποικιλία τοῦ ἀρχαίου τονισμοῦ.

Πῶς θὰ διατυπώσωμε τονικὸ κανόνα γιὰ τὰ ὀνόματα μὲ α ἢ ι στὴ λήγουσα ; Περιπτώσεις καὶ παραδείγματα :

A. 1. ὦρα, χώρα, αὔρα, σάυρα, σημαία, προκουμαία, παλαίστρα, νεολαία, λεία, βασιλεία, προσηγεία, δουλεία κτλ.

2. χελώνα, ἀνεμώνα, κλώσα, καμήλα, Φιλομήλα, κολυμπήθρα, δαχτυλήθρα, προξενήτρα, ἀρκοῦδα, φλοῦδα, κοπελοῦδα, σκοῦπα, παπαρούνα, κοῦπα, δούλα, σβοῦρα, κούλα, φαγούρα, βαρκούλα, μικρούλα, λένκα, δουλεύτρα, Εὔρα.

3. λύρα, πορφύρα, λῦσσα, καλύθα, ρύχτα, ψύχρα, πλύστρα, χλαμύδα.

μύνα, πλάκα, στάμνα, κατάρα, ἀγκινάρα, θερμάστρα, κρεμάστρα, ράφτρα, γαλιάντρα, ἀγλαδά, λαμπάδα, πρασνάδα.

δίρα, τρίγα, σοφία, ἤλικια, κίχλα, μαστίχα, δίπλα, σαῖτα, λίμα, βίδα, Λαμία, κατοίκα, καρφίτσα, γατίτσα, Κολχίδα, ἀλυσίδα, ἐλλίδα, πατριδα, σταφίδα, συναγρίδα, γλυστορίδα, καρθερίνα, κουρτίνα, πολεμίστρα, χωριστρα, σφυρίχτρα, χιονίστρα, σαπίλα, ἀπαριγίλα.

4. ταμίας, ξιφίας, Αἰνείας, γίγας, Μίγας, λίβας.

5. ποιήρι, σκαλιστήρι, ποιιοτήρι, ψαλτήρι, λαγήρι, μυρμήγκι, σκουλήκι, κατόγι, ἀνόγι, ἀλεύρι, στρεῖδι, ρεῖκι, νοίκι, μαχαίρι, παγούρι, τακούνι, λουλούδι, μαρούλι, φοντοῦκι, κοννούπι, κοκκούντι, σαποῖνι.

θειάφι, λάφι, ραπάνι, ἀχλάδι, πορτοκάλι ποτάμι, δράμι, γεράκι, φαρμάκι, σπανάκι, ψάρι, δαμάλι, κεφάλι, μανιτάρι, ξευγάρι, ἀσπράδι, χάδι, παιδάκι.

κατοίκι, μανίκι, ποτικί, μαντίλι, ἀγρίμι, κοφίνι, καναρίνι, σκουπίδι, γίδι ρύχι, κρομμύδι, κοιούφι, μολύδι. ¶

6. (μὲ μακρὸ τὸ δίχρονο στὴν παραλήγουσα :) τρώπα, ἄξινα, σκάλα.

7. (μὲ μακρὸ τὸ δίχρονο στὴν παραλήγουσα :) λάδι, κρεβάτι, κελάρι, παλάτι, παγγινίδι, ξίδι, φίδι, ταξίδι, ἀπίδι, δελφίνι, φρούδι, καρύδι, παραμύθι, μύδι, προζύμι.

B. 8. γῦπας, βλάκας.

9. βήχας, μήνας, σολήνας, κλητήρας, φωστήρας, νιπηήρας, χειμώνας, περιστεριώνας, ελαιώνας, ιδρώτας.

10. ἀψίδα, κρηπίδα, σφραγίδα, ἀκτίνα, ἀχτίδα.

11. σφῦρα, μᾶζα, πῖνα, κνῖσα.

12. χήνα, σφήνα, σλήνα, λειχήνα, γυναικα, σκνίπα, προίκα.

13. πῖνα, γλώσσα, μοῖρα, μούσα, πείρα, πλατεῖα, ὄξεια.

Ἡ νέα σχολικὴ γραμματικὴ κανονίζει τὸν τονισμό σὲ ὅλες αὐτὲς τίς λέξεις, δρίζοντας ὅτι «ἡ λήγουσα στὰ ὀνόματα εἶναι μακρὰ καὶ ὅταν ἔχη α ἢ ι». Θὰ πρέπει ὁμως τότε σὲ ἀνώτερη τάξη νὰ διδασκοῦν στὴ σειρά ὅλες οἱ ἔξαιρέσεις τῶν ἀρ. 8-13, ἀγ θὰ διατηρήσωμε στίς λέξεις αὐτὲς τὴν περισπωμένη—καθὼς ἔγινε ὡς τώρα στ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς. Γιατὶ φυσικὰ, δὲν εἶναι δυνατόν στὸ δημοτικὸν σχολεῖο νὰ ἐξηγοῦμε καὶ νὰ δικαιολογοῦμε τὴν ὀρθογραφία μὲ τύπους γραμματικῶν ἀρχαίους, ἀνύπαρχτους στὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ἢ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἑτυμολογίας.

18. ΠΩΣ Θ' ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΩΜΕ ΤΙΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΟΥ ΤΟΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟΥ

Οἱ τονικοὶ κανόνες εἶναι οἱ πρὸ δυσκολομάθητοι — Εἶναι ἀφθονώτατες οἱ λέξεις, ποὺ κανεὶς μας δὲ θυμάται τί τόνο χρειάζονται καὶ ποὺ καθημερινὰ γράφονται στραβά — Οἱ τονικὲς δυσκολίες πολλαπλασιάζονται ὅταν ἀπὸ τὴν καθαρῆς πᾶμε στὴ δημοτικὴ — Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἤξεραν τοὺς τόνους μας:

Ἡ ποικιλία τῶν τόνων καὶ πνευμάτων τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι ἀσκόπη καὶ δυσκολοδόσταχτη πολυτέλεια τῆς σχολικῆς ὀρθογραφίας.

Ὡς τώρα ἔγιναν διάφορες προτάσεις γιὰ τὸ πῶς νὰ περιοριστῇ ἡ ποικιλία αὐτῆ τῶν τόνων καὶ πνευμάτων. Ἔτσι προτάθηκε:

Α) Γιὰ τὰ πνεύματα: νὰ σημειώσωμε παντοῦ φιλή, ἢ νὰ καταργήσωμε καὶ τὰ δύο πνεύματα. — Β) Γιὰ τοὺς τόνους:

1. Νὰ σημειώσωμε στὴ θέση τῆς βαρείας ὄξεϊα.
2. Νὰ μὴ σημειώσωμε καθόλου τὴ βαρεία (οὔτε ἄλλο τόνο στὴ θέση τῆς).
3. Νὰ καταργήσωμε περισπωμένη καὶ βαρεία, καὶ νὰ σημειώσωμε μόνο ὄξεϊα:
  - α) σὲ κάθε τονισμένη συλλαβή
  - β) σὲ κάθε τονισμένη συλλαβὴ—σημειώνοντας ὁμως στὴν τονισμένη λήγουσα παντοῦ βαρεία ἀντὶς ὄξεϊα στὰ τυπωμένα βιβλία, γιὰ νὰ μὴ χτυπᾷ ἡ ὄξεϊα ἐκεῖ ἄσχημα στὸ μάτι,
  - γ) σὲ κάθε τονισμένη συλλαβὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ *μονοσύλλαβα*—τονίζοντας ὁμως πάλι *μονοσύλλαβα* ποὺ κλινόμενα παρουσιάζουν καὶ δισύλλαβους τύπους (λ. χ. *ναί*, μὲ φῶς *φωτός*),
  - δ) σὲ κάθε τονισμένη συλλαβὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ *λήγουσα*, δηλαδὴ μόνο στίς δισύλλαβες καὶ ὑπερδισύλλαβες λέξεις, ὅταν δὲν τονίζεται ἡ λήγουσά τους,
  - ε) μόνο σὲ κάθε τονισμένη λήγουσα.
4. Νὰ καταργήσωμε καὶ τὴν ὄξεϊα καὶ νὰ σημειώσωμε στὴ θέση τῆς ἓνα ἄλλο *σημαδάκι*—τελεία, σταυρὸ, ἀστρουλάκι ἢ τριγωνάκι—ὥστε νὰ μὴν μπερδεύομαστε μὲ τοὺς παλιούς τόνους,
5. Νὰ μὴ σημειώσωμε στὴν τονισμένη συλλαβὴ τίποτε, οὔτε ὄξεϊα οὔτε ἄλλο *σημαδάκι*, παρὰ μόνο ὅταν ὑπάρχη ἀμφιβολία γιὰ τὴ συλλαβὴ ποὺ τονίζεται (*τελείωσα-τέλειωσα*) ἢ εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεχωρίσωμε δυὸ ὅμοιες λέξεις (*φόρα-φορὰ*, *πὼς-πὼς*, ἢ -ῆ).

Παραθέτονται: ἔδω μερικὲς ἀπὸ τῆς προτάσεως ποῦ ἔγιναν γιὰ τὴν τονικὴ ἀπλοποίηση, καὶ μερικὲς τοὺς δημοσιεύονται μὲ ὀρθογραφία ποῦ ἐφαρμόζει πραχτικὰ ὅσα θεωρητικὰ ὑποστηρίχτηκαν.

α) Μεταχειριζόμενος καὶ προβαλλὼν τὴν ἀτονὸν καὶ ἀπνευματιστὸν γραφὴν τῆς ἐλληνικῆς μας γλώσσης μου φαίνεται ὅτι τῆς ἀφαιρῶ μιαν σπουδαίαν δυσκολίαν χωρὶς οὐδαμῶς νὰ τὴν ἀκρωτηριασῶ... Τὰ σημεῖα τοῦ τονισμοῦ, πνευματισμοῦ... εἶναι εφευρέσεις σχετικῶς πολὺ μεταγενέστερα... ἡ ὁποία οὐδολῶς ἐξεπληρώσε τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐπενοήθη... τὰ σημεῖα ταῦτα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐλληνικῇ γλώσσῃ εἶναι ὄχι μόνον περιττὰ ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβή. ... Πάν δε τὸ περιττὸν κατ' ἀναγκὴν εἶναι καὶ ἐπιβλαβές, καὶ μάλιστα εἰς ζώσαν γλώσσαν, ἡ ὁποία χρεώσεται νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλουστερα... Θεωρῶ περιττὸν νὰ εἰπῶ ὅτι αἱ γραμματικαὶ καὶ τὰ λεξικὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης πρέπει νὰ τυπονῶνται πάντοτε με τοὺς πρεπόντας τόνους καὶ τὰ πνευμάτια τῶν... Δυνασθε νὰ με ἀποδείξετε... ὅτι τὸ ἐν τρίτον τῆς δυσκολίας τῆς γλώσσης μας δὲν τὸ παρεχούσιν εἰς αὐτὴν ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων; (Ν. Φαρδύς, 1884).

β) Ἐπρότεινα καὶ ὑπεστήριξα, ἐφ' ὅσον μου ἦτο δυνατόν, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων ἐκ τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς γλώσσης, καὶ ἀπέδειξα ὅτι ἡ ρίζα τῶν λέξεων, ἐκ τῆς ἀφαίρεσως ταύτης οὐδὲν πάσχει. Ἐπειδὴ ὅμως τινὲς νομίζουν ὅτι ἀφαιρουμένων τῶν σημείων τοῦ τονισμοῦ, θὰ ἐπέβλη δυσκολία εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, διὰ τοῦτο, πρὸς ἐξομάλυνσιν παντός προσκόμματος, δύναται νὰ γίνῃ χρήσις ἐνός καὶ μόνου σημείου, μίας ὀξείας λόγου χάριν, διὰ τὴν τονιζομένην συλλαβὴν τῶν δυσυλλάβων καὶ υπερδυσυλλάβων λέξεων... Οὕτω δε, οὐδεὶς πλέον ποτὲ θὰ δύναται νὰ ἀντιτάξῃ τι. (Ν. Φαρδύς, 1889).

γ) Βασανίζετε λοιπὸν τὰ παιδιὰ διὰ νὰ μάθωσι πότε θὰ μεταχειρίζονται ὀξεῖαν καὶ πότε περισπωμένην, ἀγνοεῖτε δ' ὅτι διδάσκοντες μαθήματα τοιαῦτα κατατρίβετε χρόνον, τὸν ὅποιον θὰ ἠδύναντο ἐπωφελέστερον νὰ χρησιμοποιήσωσι καί, τὸ σπουδαιότερον, συντελεῖτε εἰς τὸ νὰ γεννηθῇ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων βδελυγμία πρὸς τὸ μανθάνειν. Ἐπὶ τέλους νομίζετε ὅτι ἐπιτυχάνετε τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκετε; Κάνουσι; δηλ. ὀρθὴν χρῆσιν τῶν σημείων; οἱ ἀπολούμενοι ἀπὸ δημοτικοῦ σχολείου; Βεβαίωτατα ὄχι. Τί λοιπὸν νὰ γείνη; Νὰ παύσῃ ἡ χρῆσις τῶν σημείων τούτων ἀφοῦ κατὰ τὴν

ἐκφοράν τῶν λέξεων εἴτε περισπωμένη εἴτε ὄξεϊα εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ τοῦ φωνήεντος ἡμεῖς προφέρομεν ὁμοίως τὴν τονιζομένην συλλαβὴν.—Ἔστω ἄλλ' ἂν γράφονται αἱ λέξεις ἄνευ σημείου τόνου, οἱ παῖδες θ' ἀναγινώσκουσιν Ἰσως βασιλεια ἀντὶ βασιλεία, βασιλίσσης ἀντὶ βασιλίσσης, κακίων, ἀνθρωπων κτλ. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ μεγάλου (!) τούτου κακοῦ προτείνω νὰ γράφηται ὑπεράνω τοῦ τονιζομένου φωνήεντος μία στιγμὴ π.χ. κακίων, θαλασσών, θαλάσσης. Τῶν στιγμῶν τούτων νὰ γίνεται χρῆσις καὶ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα βιβλίων. Μὴ νομίσωσι δ' οἱ δημοδιδάσκαλοι ὅτι ἡ προτεινομένη κατάργησις τῶν σημείων τῶν τόνων κατὰ τὴν γραφὴν εἶναι νεωτερισμός. Εἶναι ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν γραφὴν. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπικαλοῦμαι σύντονον τὴν προσοχὴν τῶν δημοδιδασκάλων καὶ ἀναμένω τὴν γνώμην αὐτῶν. Ἄν ἡ πρότασίς μου εἶναι ὀρθή, πρέπει νὰ καταβληθῇ ἐνέργεια ὅπως τὰ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου εἰσαχθησόμενα εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀναγκαστικὰ βιβλία τυπωθῶσιν ἄνευ περισπωμένης καὶ ὄξεϊας. (Γ. Παπασωτηρίου, 1909).

δ) Τολμῶ νὰ εἶπω ὅτι, ἐπειδὴ, ὡς γνωστόν, τὰς μεγίστας δυσκολίας εὐρίσκουσιν οἱ μικροὶ μαθηταὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς γραμματικῆς, τ. ἔ. ἐν τοῖς διδάγμασι περὶ πνευμάτων καὶ τόνων, μεθ' ὧν συνάπτονται τὰ περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τὰ περὶ ἐγκλίσεως κτλ., διὰ τοῦτο εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὸ διδακτικόν τὸ προωρισμένον διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐξετυπούτο ἄνευ τῶν σημείων τούτων, ἀπλῶς δὲ δι' ἐνὸς σημείου, οἷον σταυροῦ, ἀστερίσκου ἢ ἄλλου τινὸς ὅπωςδῆποτε διακριτικοῦ, ἄνωθεν τῆς τονομένης συλλαβῆς κειμένου, ἐδηλοῦτο ἡ θέσις τοῦ τόνου. Οὕτω θὰ ἀπηλλάσσοντο οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθηταὶ τῶν πλείστων κανόνων περὶ φιλῆς καὶ δασείας, περὶ ὄξεϊας, βαρείας καὶ περισπωμένης, περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, περὶ ἐγκλίσεως τόνου κλπ., περὶ ὧν, ἐπειδὴ, ἐν τῷ προφορικῷ ἡμῶν λόγῳ οὐδὲν τούτων ἔχομεν, οὐδὲν αἰσθάνονται οἱ διδασκόμενοι, ἀναγκάζονται δὲ ν' ἀποστηθίζωσι μηχανικῶς πάντα. Οὕτως ἡ διδασκαλία... θὰ ἀπέβαινε κατὰ πολλὰ εὐκολωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα. (Γ. Χατζιδάκις, 1911).

ε) Ὅποιος προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσῃ τὰ τονικά ζητήματα νιώθει γλήγορα πόσο δύσκολα συμβιβάζονται οἱ πατροπαράδοτοι ἀρχαῖοι κα-

νόνες με μιά λογική, κάπως εύκολη και σύγχρονη ορθογραφία· έτσι μένει τό ζήτημα τού τονισμού τό μεγαλύτερο βάσανο τής ορθογραφίας μας και οι χίλιες μικροδυσκολίες που κρύβει κάνουν νά φαίνεται κάθε κανονισμός που γίνεται απάνω στή βάση αυτή πρόσκαιρος και παροδικός. Μόνο ένα γιατρικό κι αυτό ριζικό υπάρχει: νά καταργηθούν όλοι οι τόνοι, ή νά διατηρηθή μόνο η οξεΐα.

ζ) Αν έμενε ακόμη καμιά αμφιβολία για τήν ανάγκη κάποιας αλλαγής, ο αγώνας που γίνεται στα δημοτικά μας σχολεία για νά μάθουν τά παιδιά νά τονίζουν σωστά, τά φτωχά αποτελέσματα που βγαίνουν, και ακόμη οι έντονες, κατηγορηματικές κι ομόφωνες γνώμες που ακούστηκαν για τό ζήτημα αυτό μέσα από τόν κόσμο τών δημοδιδασκάλων, άμα τελευταία ανακινήθηκε τό ζήτημα αυτό, πρέπει νά μάς πείσουν πως είναι ανάγκη νά ξαναμελετηθή τό ζήτημα τού σημερινού τονισμού... Αν εξετάσωμε για ποιόν λόγο εξακολουθούν όλα αυτά, θά δούμε πως δέν υπάρχει σοβαρός λόγος νά διακωνίζεται η σημερινή κατάσταση.

η) Δεν έχουν πια κανένα προορισμό ούτε οι δασείες, ούτε οι φιλές, και μαζί με τους κανόνες για τον τονισμό και τα μακρα και τα βραχεία, αποτελούν οι κατάλογοι «των δασυνομένων λέξεων» το οπισθοδρομικώτερο και λυπηρότερο κεφάλαιο της νεοελληνικής ορθογραφίας και διδασκαλίας... Η κατάργηση των πνευμάτων και των τόνων (ή ο περιορισμός τους στην οξεΐα), είναι η σημαντικώτατη κι ωφελιμώτατη ορθογραφική καινοτομία στην οποία μπορούμε ν' αποβλέπωμε. Με μια εύκολη σχετικώς αλλαγή και χωρίς καν να έρθωμε σε σοβαρή αντίθεση με την αρχαία ορθογραφία... γλιτώνωμε απο το μεγαλύτερο σταύρωμα των παιδικών βάρων και της νεοελληνικής ορθογραφίας. Είναι ακόμη νεωτερισμός, που καθώς είδαμε εφαρμόζεται εύκολα και στην επίσημη γλώσσα την ίδια, χωρίς καμιαν άλλη θυσία σε αρχές φιλελευθερώτερες, και μπορεί έτσι να έχη άμεση την εφαρμογή. Και ακόμη, είναι μια μεταρρύθμιση που θα έχη και για την ελληνική τυπογραφία μια σημαντικώτατη ωφέλεια, που δεν είναι σωστο να υποτιμήσωμε. Ας ελπίζωμε λοιπόν πως γλήγορα θα βρεθη η κοινή γνώμη ώριμη να ζητήση ή δεχτη την τονική μεταρρύθμιση. (Μ. Τριανταφυλλίδης, 1913).

θ) Μπορούμε ν' αφήσωμε άτονες όλες τις μονοσύλλαβες λέξεις εκτός από λίγες ορισμένες, και να βάζωμε οξεΐα σε όλες τις άλλες.

Σύστημα που μπορεί κανείς να πει πως δέν παρουσιάζει καμιά αντίφαση, καμιά δυσκολία. Μια δυο λεπτομέρειες είναι που πρέπει να κανονιστούν με έναν ή με άλλον τρόπο, κατά συνθήκη. Π.χ. πρέπει να διακριθεί το γιατί το αιτιολογικό απ' το γιατί το ερωτηματικό. Αυτό μπορεί να γίνει με τρεις διάφορους τρόπους: 1) αν γράψουμε το αιτιολογικό εξαιρετικά χωρίς τόνο, 2) αν γράψουμε το ερωτηματικό χωρισμένο σε δυο λέξεις: για τί, και 3) αν αποφασίσουμε ο τόνος στη λήγουσα να είναι γενικά βαρεία, όπως είναι και στη σημερινή γραφή, και να γράψουμε εξαιρετικά με αξεία όλες τις ερωτηματικές λέξεις: ποιός, ποιύ, πώς, τί, γιατί, όπως γίνεται και σήμερα όχι μόνο στη δημοτική παρά και στη καθαρεύουσα. (Στ. Σταματιάδης, 1921).

ι) Τò σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἔτη καὶ ἀνωφελῶς κατατυραννεῖ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον μὲ τὴν πολυμορφίαν του, μὲ τὴν ἀπειρίαν τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐξαιρέσεών του, τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου κεφαλαιώδης καινοτομία εἶναι ἐνδεδειγμένη, εἶναι τὸ κεφάλαιον τοῦ τόνισμοῦ καὶ τοῦ πνευματισμοῦ.

Καὶ ἂν ἤθελε θεωρηθῆ τολμηρὰ ἢ δλοσχερῆς κατάργησις τῶν πνευμάτων, ὁ περιορισμὸς ὁμῶς αὐτῶν εἰς ἓν καὶ ἡ διατήρησις μόνον τῆς ὀξείας ἢ οἰουδήποτε σημείου δηλωτικῆς τῆς τονιζομένης συλλαβῆς κρίνεται ἀπαραίτητος. Ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀναφέρομεν ὅτι, ἐκ τῶν 33 ὀρθογραφικῶν κανόνων τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, οἵτινες ἐδόθησαν ἐν προχείρῳ ἀντιγράφῳ εἰς τὰ σχολεῖα Πειραιῶς, τυπῶνται δὲ ἤδη διὰ νὰ σταλοῦν εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα, οἱ 18 ἀναφέρονται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τόνων.

Οἱ δημοδιδάσκαλοι Πειραιῶς ἐπικαλούμεθα ἐπὶ τῶν ἐκτεθεισῶν προτάσεων τὴν πεφωτισμένην γνώμην καὶ τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διδασκαλικῶν συλλόγων, διὰ τὴν ταχυτέραν δὲ καὶ ἀσφαλεστέραν ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῶν τὸ μὲν Σεβ. Ὑπουργεῖον παρακαλοῦμεν εὐλαβῶς, ὅπως εὐαρεστηθῆ νὰ δημοσιεύσῃ τὸ παρὸν εἰς τὸ δελτίον του, τοὺς δὲ διδασκαλικοὺς συλλόγους παρακαλοῦμεν, ὅπως διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένως ἀναγκαίαν συνεννόησιν ἀπευθύνωνται πρὸς τὸν κ. ἐπιθεωρητὴν τῶν σχολείων Πειραιῶς.

Ψήφισμα δημοδιδασκάλων Πειραιῶς, 15 Ἀπριλίου 1919.

κ) Περὶ καταργήσεως τῶν τόνων καὶ πνευμάτων. Εὐχῆ. Τὸ Συνέδριον τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως τοῦ κρά-

τους στηριζόμενον εις τὰ πορίσματα τῆς πείρας καὶ τῆς ἐμπεριστατωμένης ἐρεύνης καὶ συζητήσεως, ἐπιθυμοῦν ἐξ ἄλλου, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ἀπὸ μίαν ἄσκοπον κατανάλωσιν πολυτίμου χρόνου καὶ ἀπὸ μίαν ἀνυπόφορον πληγὴν, ὅποια τυγχάνει ἢ δυσκολία περὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅπως, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι προσφέρει μεγίστην ἐκδούλευσιν καὶ εὐκολίαν εἰς τὴν λαϊκὴν ἐκπαίδευσιν, προτείνῃ τὴν ὀλοσχερῆ κατάργησιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων. Ἴνα μὴ δὲ οἱ μέλλοντες νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως μαθηταὶ εὐρεθῶσι πρὸ δυσκολιῶν, ἐκρίθη ἀκόπιμον, ὅπως γείνη χρήσις ἐνὸς τονικοῦ σημείου καὶ ὡς τοιοῦτο ἐκρίθη ἢ στιγμὴ. Ἐν δὲ τῇ μέσῃ ἐκπαίδευσει βραδύτερον δύναται νὰ διασαφηθῇ ἢ σημασία τοῦ τονικοῦ τούτου σημείου, ν' ἀναλυθῇ τοῦτο καὶ ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῶν ἐν χρήσει τόνων. Ὡς πρὸς τὰς μονοσυλλάβους λέξεις τὸ Συνέδριον ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἰς αὐτάς δὲν χρειάζεται τόνος. Τούτων ἕνεκα ὑποβάλλει μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας τὴν κάτωθι εὐχὴν πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον: «Ἐν τοῖς Δημοτικοῖς σχολείοις νὰ καταργηθῶσι τὰ πνεύματα, τὰ δὲ ἐν χρήσει τονικά σημεῖα ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ μιᾶς στιγμῆς. Εἰς δὲ τὰς μονοσυλλάβους λέξεις νὰ καταργηθῶσιν οἱ τόνοι».

Ψήφισμα τοῦ πρώτου συνεδρίου τῶν Ἐπιθεωρητῶν, 24 Μαΐου 1919.

λ) Τὸ συνέδριον ὄχι εὐχαρίστως παρετήρησε μίαν ἄκραν συντηρητικότητα, ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἰδίᾳ δὲ τῆς γλωσσικῆς, αἰσθάνεται δὲ ὑποχρέωσίν του νὰ γνωρίσῃ τῇ Σῆ Κυβερνήσει ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἔδλεπε τὴν μεταρρυθμίσιν ῥιζοσπαστικωτέραν, εἰδικώτερον δὲ θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν κατάργησιν τῶν πνευμάτων καὶ τόνων, ἀντικαθισταμένων τῶν τελευταίων δι' ἐνὸς σημείου, ἀφ' οὗ οὐδείς λόγος οὔτε σκοπιμότητος, οὔτε ἐκπαιδευτικὸς ἐπιβάλλει τὴν ἐξ αἰτίας τούτων τυρανίαν μαθητῶν καὶ διδασκάλων.

Ψήφισμα δημοδιδασκάλων Ἀργολίδας, 1919.

Τὴν ἀπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ ζήτησαν με ψήφισμά τους καὶ οἱ δημοδιδάσκαλοι Χίου, 27 Ἰουνίου 1920.

Α. Αρχαία και μεσαιωνική γλώσσα.

Διάλεκτοι και κοινή—Αττικισμός—Βυζαντινή κοινή. Διγλωσσία.

1. Στην αρχαία Ελλάδα μιλούν σε κάθε τόπο τη **διάλεκτό** του.
2. Σε κάθε τόπο **γράφουν** τη **διάλεκτο** που μιλούν (έπιγραφές), με κεφαλαία, χωρίς τόνους και στίξη, χωρίς να χωρίζουν τις λέξεις μεταξύ τους (1, 2, 3)*.
3. Με τον καιρό αυξάνουν οι ανάγκες για μιὰ κοινή γλώσσα. Κατὰ τὸ 300 π. Χ. ἡ **κοινή**, βγαλμένη ἀπὸ τὴν ἀττικὴ διάλεκτο, ἀρχίζει νὰ παραμερίζῃ τις ἄλλες διαλέκτους. Στὴν κοινὴ γράφεται καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη.
4. Ἡ ἀρχαία γλώσσα, σὲ ὅλες τις ἐποχές, καθὼς κάθε γλώσσα, σιγὰ σιγὰ **ἀλλάζει**. Πολλὲς ἀλλαγές εἶναι λάθη ἐκείνων πού τις πρωτομεταχειρίστηκαν (ἐμποδίων, τὸν Σωκράτη-ν, τὸν βασιλέα-ν).
5. Στους παπύρους καὶ στὴν Κ. Διαθήκη ἔχομε ἄφθονα **προμνήματα** τῆς νέας γλώσσας, τῆς δημοτικῆς (4).
6. Με τὸν **ἀττικισμὸ** (χρόνια Χριστοῦ) ἀρχίζουν νὰ μὴ γράφουν πιὰ τὴ σύγχρονη γλώσσα ὅλου τοῦ κόσμου παρὰ τὴν ἀττικὴ, ὅσο μποροῦν, τὴ σωστὴ γλώσσα. Ἔτσι γεννιέται μιὰ **διγλωσσία**.
7. Ἐνῶ τὰ εὐαγγέλια γράφθηκαν στὸ λαϊκὸ ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς, ἡ **ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα** γίνεται μέσα σὲ λίγους αἰῶνες **ἀρχαϊκὴ** καὶ παρουσιάζεται τότε ἡ ἀνάγκη νὰ δικαιολογηθῇ ἡ ταπεινὴ γλώσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης (5).
8. Ἡ διγλωσσία βαστᾷ ὀλόκληρη τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἡ ζωντανὴ γλώσσα, ἡ **βυζαντινὴ κοινή**, ἀλλάζει ὅλο καὶ περισσότερο, μὰ γράφουν συνήθως τ' ἀρχαία τὴ γλώσσα ἀρχαϊζουσα (6).
9. Στὴν **Εὐρώπη**, στὸ τέλος τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς ἀφήνουν τὴν ἐπίσημη γλώσσα τῆς παιδείας, ἐκκλησίας κτλ. τὰ **λατινικά**, καὶ ὁ κάθε λαὸς καλλιεργεῖ τὴ δημοτικὴ του γλώσσα.
10. Στὴν **Ἑλλάδα** ἐλάχιστες ἀνάλογες προσπάθειες στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς χάνονται ἀσυνέχιστες. Στὸ τέλος δοκιμάζεται καὶ κάποιος συμβιβασμὸς.

* Οἱ ἀριθμοὶ στὴς παρενθέσεις παραπέμπουν στοὺς διάφορους πίνακες παραπάνω, ὅπου δεῖχνονται ἐποπτικώτερα μερικὰ ἀπ' ὅσα καθορίζονται ἐδῶ.

B. 'Η νέα γλώσσα (1800 μ. X).

Λεξιλόγιο και γραμματική. Σχέση τους με τ' αρχαία—Νεοελληνικά ιδιώματα και νεοελληνική κοινή—Τò γλωσσικό πρόβλημα και τò αρχαϊστικό ιδανικό.

11. Κατά τò 18. αἰώνα ἡ νέα γλώσσα εἶναι διαμορφωμένη. Οἱ λέξεις της, ἀρκετές γιὰ νὰ ἐκφράσουν τίς ἀνάγκες τοῦ ἀμόρφωτου ἀκόμη ἔθνους, παρουσιάζουν νέα γραμματική τέλεια, σὲ πολλὰ διαφορετικῆ ἀπὸ τὴν ἀρχαία (7-12).

12. Ἡ νέα γλώσσα εἶναι μία. Ἔχει βέβαια καθὼς καὶ ἄλλες γλώσσες διαλέκτους καὶ ιδιώματα (ποῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ κοινή) μὲ τίς διαφορῆς τους, στὸ λεξιλόγιο κυρίως καὶ στὴ φωνητικὴ (πιτρός-κόκοιτας-κόκορας, βλέπω-βλέπου-γλέπω-γλιέπω-λέπω-δλέπω-ἐλέπω) μὰ αὐτῆς δὲν εἶναι τόσο βρασικῆς, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ ὑπάρχει ἤδη στὶς πόλεις καὶ στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα μιὰ κοινὴ γλώσσα (13).

13. Θὰ ἔπρεπε στὸ 18. αἰώνα νὰ γίνῃ ἡ δημοτικὴ κοινὴ ἐθνικὴ γραπτὴ μας γλώσσα, παίρνοντας ἀπὸ τ' ἀρχαία ὅσες λέξεις χρειάζονταν, κανονισμένες ὅμως κατὰ τὴ νέα γραμματικὴ.

14. Τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς πολεμοῦν τότε μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ σημερινὰ ἐπιχειρήματα. Οἱ βαθύτεροι λόγοι ποῦ τὴν ἐμποδίζουν εἶναι: Οἱ ἄνθρωποι, ὄχι ἀρκετὰ δημιουργικοί, προσηλώνονται μὲ ὑπερβολικὸ σεβασμὸ στοὺς ἀρχαίους τύπους—Ἡ παιδεία εἶναι ἀκόμη στὰ χέρια τῆς βυζαντινῆς ὀλιγαρχίας (φανариῶτες, ἱερωμένοι) καὶ διατηρεῖ τὸ παλιὸ ἀρχαϊστικὸ ἰδανικό—Μὲ τὸ ζωντάνεμα τῆς ἀρχαίας γλώσσας περιμένουν νὰ ξαναζωντανέψῃ ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς καὶ νὰ μᾶς βοηθήσουν οἱ ξένοι νὰ ἐλευθερωθῶμε—Ἡ αἴγλη τῆς ἀρχαίας φιλολογίας θαμπώνει πάντοτε—Γιὰ τὴν ἔξαφνη καθιέρωση τῆς νέας, παραμελημένης ὅμως γλώσσας, ποῦ δὲ διαφέρει καὶ πάρα πολὺ ἀπὸ τ' ἀρχαία, ὑπάρχουν πολλὰ πλέξ, οὐσιαστικῆς καὶ ψυχολογικῆς δυσκολίας.

15. Ὁ ἔξαρχαϊσμὸς τῆς ἐθνικῆς γλώσσας κρίνεται εὐκολος: Ἡ ἀρχαία γλώσσα καλὰ καλὰ δὲν πέθανε... θὰ τὴ γράφωμε... τὴ γράφομε... Πρέπει καὶ νὰ τὴ μιλοῦμε... ὅσο μπορούμε ἀρχαιώτερα... θὰ μᾶς βοηθήσῃ προπάντων τὸ σχολεῖο... Ἔτσι θὰ ξαναζήσῃ καὶ ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς (14).

16. Πολιτισμὸς ὅμως δὲ θὰ πῆ γλώσσα. Βέβαια μὲ μιὰ ξένη γλώσσα θὰ μᾶς ἀνοιχτῆ ὁ πολιτισμὸς ποῦ ἐκφράστηκε σ' αὐτή,

μά για να ζωντανέψουν σ' ένα λαό όσα στοιχεία ξένου πολιτισμού είναι γόνιμα — ως είναι και περασμένου δικού του—πρέπει να έχη ο ίδιος ζωή και δική του γλώσσα, και όχι να την άπαρνηθη για μία ξένη — ή την παλιότερη δική του.

17. Η θεωρία του **άμεσον γυρισμοῦ** στ' αρχαία δείχνεται σιγά σιγά στους περισσότερους άπραγματοποίητη. Μά και οί λίγοι όπαδοί τής δημοτικής (λ. χ. ο Βηλαράς) δέν άκούονται. Έτσι επικρατεί φαινομενικά ο **Κοραῆς** με τίς διπλές αντίθετες άρχές του: Τή λαϊκή γλώσσα δέν έχομε δικαίωμα να την αλλάξωμε. Θα τή διορθώσωμε όμως τόσο όσο να την καταλαβαίνη ο λαός (έκβήτε, λαβωματία), βαθμηδόν και ως τή μέση (πρός την αρχαία) (15).¹

18. Η καθαρεύουσα που επικρατεί σά **μέση λύση**, είναι άρνηση τής σύγχρονης έθνικής γλώσσας με άκατανίκητη τάση προς τό «σωστό», τό αρχαίο. Στην θέση τής **μέσης οδοῦ** παρουσιάζεται επιμονώτερα τό **βαθμηδόν**, που θα οδηγήση όπως και τό αρχαιστικό ιδανικό στ' αρχαία ή σε αρχαϊκή γλώσσα.

19. Με την καθαρεύουσα γεννιούνται **πολλαπλές δυσκολίες**: ή ζωή ψευτίζει — γίνονται άπαραίτητα τό λεξικό κι ή γραμματική — λείπει ή αντικειμενική βάση, τό ένα φέρνει τό άλλο — άδύνατο να σταματήσωμε στην μέση, μά και πάλι πρέπει κάπου να σταματήσωμε — ή σύγχρονη ζωή κι οί λέξεις της δέν μπορούν να έκφραστούν με την αρχαία γραμματική. — Γλώσσα δέν είναι περιγραφή και διήγηση ή μονόλογος, μά σκέψη, αίσθήματα κι επιθυμίες που μεταδίνωμε, έπαφή ψυχής και κύμα ζωής — ή μητρική γλώσσα δέν είναι συγκόλλημα από λέξεις, άράδιασμα στο λεξικό, μά ζωντανό έναίτο σύνολο που έκφράζει την ψυχή μας. Και όμως στην αρχαία γραμματική βρίσκειται ή σωτηρία από τό χάος, μά και παρατήσαμε τή γραμματική τής ζωντανής λαλιάς.

20. Με την **επανάσταση** σταματούν οί γλωσσικές συζητήσεις, χωρίς να έχη κατασταλάξη ή αλήθεια, και τό ελεύθερο βασίλειο, με την καθαρεύουσα που καθιερώνει, έπισημοποιεί και συνεχίζει τή διγλωσσία.

Γ. Ο καθαρισμός (1828-1888).

Η ζωντανή γλώσσα — Η καθαρεύουσα — Η διγλωσσία.

21. Στα **έξήντα χρόνια του γυρισμοῦ** πλουτίζεται σημαντικώτατα ή **ζωντανή γλώσσα**: με τον έκπολιτισμό και τό ξεσκάθωμα

από τους Τούρκους, ακόμη και με την καθαρύουσα, μπαίνουν αφθονώτατες λόγιες (και ξένες) λέξεις, και κάποτε, σε ώρισμένες περιπτώσεις, ξεχνιούνται οι λαϊκές. Συχνά μένουν και εκείνες (μουρο-μουριζω-φιθυρίζω, καπειάνιος-πλοίαρχος). Οι λαϊκές λέξεις διατηρούν συνήθως τη φωνητική τους (χιζω, φιερινίζομαι)· οι λόγιες, συχνά (φτωχοκομείο, μά συνοπτικός). Στο τυπικό όμως, στο παραγωγικό, στη σύνταξη, ο λαός μένει σχεδόν πάντοτε πιστός στους νόμους της μητρικής γλώσσας (κλητήρας, εισαγγελέας, να δηλώνετε).

22. **Η καθαρύουσα** καθαρίζεται ελο και περισσότερο και γρηγορότερα—στο χαρτί. Γίνεται αρχαιώτερη, μα διατηρούνται και διάμεσοι τύποι. Δε βρίσκεται ο τελειωτικός τύπος, και οι λόγιοι αρχίζουν να διαφωνούν ποιό είναι το σωστό.

23. **Η δημοτική**, προγραμμαμένη και από την ποίηση ακόμη, στο τέλος αναγνωρίζεται με το **Βαλαωρίτη**. Ο Κόντος που αποδείχνει όλους αγράμματους, γράφει την καθαρύουσα ακόμη αρχαιώτερη, αν και δέχεται πως ο λόγος δεν είναι να γυρίσωμε στα αρχαία. Και επισημοποιεί τη διγλωσσία: γλώσσα κοινή που μιλούμε και γλώσσα των λογιωτέρων.

24. Έτσι γίνεται το **χάσμα μεταξύ λαού και παιδείας** φανερό. Στα σχολεία διδάσκεται ή αρχαία γραμματική.

Η νεοελληνική **διγλωσσία** είναι μοναδική. Η καθαρύουσα δεν είναι ζωντανή διάλεκτος που ύψώθηκε σε κοινή γραπτή γλώσσα, παρά άρνηση της λαϊκής γλώσσας, σημαντικά τεχνητή και χάρτινη, ξένη στην ψυχή του έθνους. Άδύνατο να χρησιμοποιηθή απ' όλους, παντού και πάντοτε, και να γίνη κοινή εθνική γλώσσα.

25. Ο **Βερναρδάκης** (1884) έμολογεί πως θα είχαμε αποχτήσει γλώσσα εθνική γραπτή, αν είχε χαθή ή αρχαία φιλολογία, και γυρεύει να ξαναγυρίσωμε «βαθμηδόν και άδιακόπως» στη ζωντανή λαϊκή γλώσσα. Ο **Χαιζιδάνις** (1884) άπαντά: όχι. Η επιστροφή στην εθνική γλώσσα (τη δημοτική), θα γίνη **διαμιάς**, γιατί είναι **άσκοπο και άδύνατο ν' άπλοποιούμε σιγά σιγά**. Όχι όμως τώρα: αργότερα, αφού μελετήσωμε τους νόμους της δημοτικής και σθήσει ή περιφρόνησή της. Για την ώρα να γράψωμε: **ο λέμβος, θιγγάνω** (του Κόντου) (16).

26. Ο **Ψυχάρης** λέει (1886, 1888): Φτάνουν οι άμφιβολίες κι οι συζητήσεις. Πρέπει να γράψωμε τη δημοτική αποφασιστικά,

μέ δλους τούς κανόνες της, πού μάς δείχνει ή μελέτη της. Έτσι βρίσκουμε *άντικειμενική βάση* έξω από τ' άτομικά γούστα. Έτσι γινόμαστε έθνος.

4. Ο δημοτικισμός (1888 ως σήμερα).

Η νέα γλώσσα. Μορφή, άπλωμα, καρποί—Η καθαρεύουσα. Μορφή, νεότερες θεωρίες καθαριστών—Οι αξιώσεις μας από την εθνική γραπτή γλώσσα.

27. Δείχνεται πώς είχε δίκαιο ο Ψυχάρης. Η *πίστη και ή πραχτική εφαρμογή* φανέρωσε τόν δρόμο. Τά λάθη και οι ένδεχόμενες υπερβολές, με την κριτική πού προκαλούν, οδηγούν στό σωστό.

28. Άδύνατο νά γράφουμε καθώς μιλεί ο καθένας μας (έχομε τότε υπερβολική γραμματική ποικιλία), αν θέλωμε νά διαμορφώσωμε «κοινή» γλώσσα. Άπαραίτητη ή *άντικειμενική βάση*, και αὐτή μόνο ή δημοτική τή δίνει. Μά πρέπει νά υπερνικηθοῦν ψυχολογικές δυσκολίες (άσυνήθιστοι στό διάβασμά της και στή γραμματική της) και οὐσιαστικές: παραμέρισμα τῶν ιδιωματικῶν και τῶν άχώνευτων λόγιων στοιχείων.

29. Με την πραχτική και θεωρητική καλλιέργεια (άπό τόν 1888) αρχίζει νά διαμορφώνεται ή νέα γραπτή γλώσσα. Στό λεξιλόγιο γίνονται στό πρώτα χρόνια και κάποια λάθη (λέξεις άπαρχαιωμένες, χυδαίες — νεολογισμοί άδικαιολόγητοι ή πρόωροι). Η *φωνητική* γίνεται σιγά σιγά συμφωνότερη με την κοινή προφορά (σκούρι μά *Αίσχύλος*, φτωχοκομείο μά *συνοπικός*, λεπτός). Στό *τυπικό* ή λογοτεχνία ακολουθεῖ σχεδόν χωρίς εξαίρεση τή γραμματική τής καθαρής λαϊκής γλώσσας, στήν άλλη πεζογραφία παρουσιάζονται συστηματικότερα μερικοί λόγιοι τύποι (*καταλήξεων*, *προβλήματος*, *στερεΐσαι*), πού συμπληρώνουν τόν τυπικό τής δημοτικής. Στή *σύνταξη* δέν καλοφαίνονται άκόμη όλα τά προβλήματα: ή *ορθογραφία* μένει αρκετά συντηρητική, μά τόν ιδανικό της μένει για τόν έλληνικό σχολείο ανέφικτο.

30. Η δημοτική άπλώνεται σέ όλη τή *λογοτεχνία*, και σέ άλλα είδη πεζού λόγου (έπιστήμη), ύστερα και στήν *παιδεία* (1913-1917). Έρχονται οι πρώτοι *καρποί*.

31. Η *καθαρεύουσα* μένει ή ίδια (χωρίς συνήθως τίς υπερβολές του κοντισμού), μά αρχίζει και κλονίζεται. Παρουσιάζει και τύπους λίγο ή πολύ άνακατωμένους με δημοτική, μά ή γραμμα-

τική της μένει ή ίδια, ούτε μπορεί ν' αλλάξει σημαντικά. Χάνει ή καθαρύουσα τή λογοτεχνία, και κλονίζεται μέσα στην παιδεία (νεοελληνικά αναγνώσματα 1913, αναγνωστικά 1914).

32. Οί άρχηγοί του καθωρισμού λησμονούν τις παλιές αντιθέσεις και πολεμούν τὸ δημοτικισμό, άρνούμενοι τή δημοτική μὰ και κάθε άπλοποίηση τής καθαρύουσας. Στο τέλος διαφωνούν και μεταξύ τους (Χατζιδάκις, Μιστριώτης, Σκιας).

33. Στο τέλος ο Χατζιδάκις προτείνει ν' άπλοποιηθῆ σιγά σιγά ή καθαρύουσα, για νά «προσεγγίσι» στη γλώσσα των αλθουσών, που μιλιέται εν ταίς έπισημοτάταις οικίαις, και νά δοθῆ στο σχολείο ακριβώς καθωρισμένον ένιατον τυπικόν μὰ ο Σκιας αντίτάσσει πώς αυτά είναι ανεφάρμοστες θεωρίες για άνόπαρχτη γλώσσα, άκαθόριστη και ύποκειμενική, με άόριστο τέρμα και με γραμματική «αύταρχικώς έπιβαλλομένη», που οδηγεί στη δημοτική — άνόπαρχτη και αυτή.

34. Από την έθνική γλώσσα που ύψώνεται σε γραπτή αξιώνουμε: νά στηρίζεται στο πανελλήνιο γλωσσικό αίσθημα και στη λογοτεχνία, νά μπορῆ νά γίνῃ ὄργανο για κάθε προφορική και γραπτή συνεννόηση και για την έπιστήμη, και άκόμη: γλώσσα σχολική ενός συγχρονισμένου κράτους.

Γι' αυτό πρέπει: νά μὴν αποκλεινῆ λέξεις, ιδιωματικές ή λόγιες, που είναι μορφωτικά στοιχεία—ή γραμματική της νά εκφράζῃ τή ζωντανή γλώσσα και νά μπορῆ νά διδαχτῆ—και ή ὀρθογραφία της νά έναρμονίσι τις αξιώσεις της ιστορίας με τὰ δίκαια τής ζωής, έτσι που νά είναι εύκολομάθητη και νά έξυπηρετῆ τὰ πρακτικά συμφέροντα όλόκληρου του έθνους (17, 18).

Περιεχόμενα

	σελίδα
1. Τὸ ἀρχαῖότατο ἀλφάβητο	1
2. Ἡ γραφή καὶ ἡ ὀρθογραφία τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων	1
3. Δείγματα ἀρχαίων διαλέκτων	3
4. Ἀπὸ τοὺς παπύρους	6
5. Ἀττικισμός καὶ Καινὴ Διαθήκη	10
6. Τὰ μεσαιωνικὰ ἑλληνικά	11
7. Τὸ λεξιλόγιο τῆς δημοτικῆς	17
8. Οἱ ξένες λέξεις	19
9. Ἡ ἀρχαία γραμματικὴ καὶ ἡ νέα	21
10. Τὸ φωνητικὸ σύστημα τῆς δημοτικῆς	24
11. Τὸ γραφικὸ σύστημα τῆς δημοτικῆς	25
12. Ἡ φωνητικὴ τῆς δημοτικῆς	26
13. Δείγματα νέων διαλέκτων καὶ ἰδιωμάτων	27
14. Τὸ ἀρχαῖο ἰδιωματικὸν στὰ 1800	32
15. Οἱ συνήγοροι τῆς δημοτικῆς κατὰ τὰ 1800	33
16. Μπορεῖ ν' ἀπλοποιηθῆ ἡ καθαρεύουσα ;	35
17. Ἡ γραμματικὴ καὶ οἱ τονικὲς δυσκολίαι	35
18. Πῶς θ' ἀπλοποιήσωμε τίς δυσκολίας τοῦ τονισμοῦ καὶ πνευματισμοῦ	37

Βιβλιογραφία

Κατζίδάκι, Σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης 1915 — Τριανταφυλλίδης, Ἡ σχολικὴ γλώσσα 1918, Quo-usque tandem ἢ ἡ νέα σχολικὴ γλώσσα καὶ ὁ κ. Κατζίδάκις 1919, Τὸ λεξιλόγιον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν 1919, Ἡ ὀρθογραφία μας 1913—Ψυχάκης, Τὸ ταξίδι μου 1905, Τριανταφυλλίδης, Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς 1914, Γιαννίδης, Γλῶσσα καὶ ζωὴ 1914, Γληνοῦ, Ἐθνος καὶ γλώσσα 1922.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

1. Το επιχειρησιακό πρόγραμμα...

2. Η επιχομική διαδικασία...

3. Η επιχομική διαδικασία...

4. Η επιχομική διαδικασία...

5. Η επιχομική διαδικασία...

6. Η επιχομική διαδικασία...

7. Η επιχομική διαδικασία...

8. Η επιχομική διαδικασία...

9. Η επιχομική διαδικασία...

10. Η επιχομική διαδικασία...

11. Η επιχομική διαδικασία...

12. Η επιχομική διαδικασία...

13. Η επιχομική διαδικασία...

14. Η επιχομική διαδικασία...

15. Η επιχομική διαδικασία...

16. Η επιχομική διαδικασία...

17. Η επιχομική διαδικασία...

18. Η επιχομική διαδικασία...

19. Η επιχομική διαδικασία...

20. Η επιχομική διαδικασία...

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ

Κατάσταση, εξέλιξη και προοπτικές της ελληνικής αγοράς 1990 - 1995

Επίπεδο, εξέλιξη και προοπτικές της ελληνικής αγοράς 1990 - 1995

Επίπεδο, εξέλιξη και προοπτικές της ελληνικής αγοράς 1990 - 1995

Επίπεδο, εξέλιξη και προοπτικές της ελληνικής αγοράς 1990 - 1995

Επίπεδο, εξέλιξη και προοπτικές της ελληνικής αγοράς 1990 - 1995